

ETNOPOÈTICA: ARXIUS I MATERIALS INÈDITS

ETNOPOÈTICA: ARXIUS I MATERIALS INÈDITS

a cura d'Àngel Vergés i Vicent Vidal

Institut
d'Estudis
Catalans

Grup d'Estudis Etnopoètics
Societat Catalana de Llengua i Literatura
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

© 2015, dels autors dels articles

© Per a aquesta edició, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans

ISBN: 978-84-9965-281-8

DL: B 27267-2015

Primera edició: novembre de 2015

Imatge de la coberta: croquis de les Estunes de Banyoles, extret d'un manuscrit de Pere Alsius

Impressió: Llinars Impressors

Amb la col·laboració i el suport de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

L'edició d'aquest llibre s'emmarca en una línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat a través del projecte d'R+D: FFI 2012-31808.

PRESENTACIÓ
ETNOPOÈTICA: ARXIUS I MATERIALS INÈDITS

Durant la IX Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics a la ciutat de Vic, l'any 2013, es va decidir celebrar la X Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics a la ciutat de Banyoles el 7 i 8 de novembre de 2014. El tema escollit fou «Etnopoètica: arxius i materials inèdits». El grup es trobà a la sala polivalent de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Gràcies a la gentilesa de Núria Batlem va ser possible la visita de l'arxiu i l'antiga biblioteca del monestir de Sant Esteve de Banyoles. L'arquitecte Jeroni Moner guià el grup al claustre del monestir i una de les joies gòtiques de la capital del Pla de l'Estany: l'arqueta gòtica de Sant Martirià. El dia es tancà amb un concert de guitarra de Jordi Codina. Per finalitzar les activats, el dia vuit de novembre el grup féu un passeig amb la barca Tirona per l'estany de Banyoles. Durant la trobada hi hagué un ambient relaxat i de concòrdia.

El fruit acadèmic d'aquella trobada el trobem arreplegat en aquest volum: ampliat, revisat, polit. Per tal d'agrupar de manera temàtica les diverses intervencions, s'ha decidit dividir el volum en dues parts: la primera, «Arxius i institucions», i, la segona, «Autors i materials inèdits».

En la primera part els investigadors disserten sobre arxius, institucions i altres projectes que emmagatzemen fons d'una gran utilitat per a l'estudi del folklore. Encapçala aquesta part un article d'Alexandre Bataller sobre l'arxiu dels Tallers de Música Popular, un dels productes col·lectius més notables de recollida del cançoner popular valencià. Segueix José Enrique Gargallo, que fa un estudi molt interessant centrat en la paremiologia popular relacionat amb la meteorologia aprofitant la base de dades *ParemioRom*, una eina en línia amb possibilitats de recerca precises i diverses. Les tècniques de divulgació i recollida de material etnopoètic, doncs, han evolucionat: lluny queden les fitxes metòdiques de mossèn Alcover. Petits miracles, però, ens deixen veure sovint la voluntat de preservar materials i estudis dels grans mestres. Una mostra n'és el paper de M. Magdalena Gelabert i Irene Zurrón, divulgadores a fons de la biblioteca monogràfica de la Institució Pública Antoni M. Alcover de Manacor. Per la seva banda, Roser Ros i Dolors Llompart analitzen la dimensió de Josep M. Pujol com a activista cultural i animador de projectes i iniciatives en l'àmbit de la cultura oral i la museologia. La gran quantitat de material als nostres arxius és ingent i variada, i és a través d'aquests que Àngel Vergés i David Masgrau rei-

vindiquen la figura del folklorista banyolí Pere Alsius. Aquest 2015 se celebra el centenari del decés d'aquest pioner de la prehistòria a Catalunya. La catalogació portada a terme per David Masgrau del fons familiar d'aquest farmacèutic és un primer pas seriós per a poder conèixer la vida i obra del banyolí, encara molt desconegut a casa nostra. Tomàs Vibot tanca aquesta primera part amb la presentació del fons Antoni Pons Pastor de l'Arxiu Històric de la UIB, amb materials summament interessants per a l'estudi del folklore, entre altres disciplines.

La segona part, «Autors i materials inèdits», conté aportacions particulars d'autors determinats. En el primer article d'aquest bloc es presenten les singulars notes del folklorista Adolf Salvà que Joan Borja documenta en el *Folklore valencià* de Francesc Martínez i Martínez, una font de primer ordre per a la comprensió dels coneixements de Salvà i del tipus de relació que devien mantenir els dos folkloristes. Segueix un repàs de Margalida Coll als materials del Recull de Folklore Menorquí d'Andreu Ferrer, l'obra de més entitat del folklorista tant pel volum com per la varietat dels materials, bona part dels quals encara inèdits. Deixa de ser inèdita, amb l'edició de Carme Oriol, la relació epistolar de Serra i Moret amb Joan Amades a propòsit de la donació del manuscrit original del *Rondallari de Pineda* de Sara Llorens a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que, entre altres qüestions, aporta informació rellevant sobre l'estudi de la rondallística als anys 50. A continuació, Salvador Rebés reivindica la figura de Francesc Nabot, fill de Vilanant. Nabot és un d'aquests autors anònims que no ha estat a la palestra dels folkloristes il·lustres però la seva recerca no és gens desdenyable. Més desconegut encara, si més no de moment, és l'autor del *Manuscrit de Sabater Carbonell*, que Josep Temporal estudia i aprofita per classificar-ne els materials rondallístics. Al capdavant, aquest document certifica que les llibreries de vell són i continuen sent una capsa de sorpreses. L'estudi de la producció de tres folkloristes més clouen aquesta part: Josefina Roma ens endinsa en els estudis de Josep M. Batista i Roca i se centra en l'anàlisi de diversos costums agrícoles antics; Vicent Vidal investiga el conjunt de l'obra folklòrica de Just Sansalvador, un autor vinculat a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya; i, finalment, Laura Villalba analitza de manera meticulosa alguns motius rondallístics de la folklorista Adelaida Ferré.

Creiem que en aquest volum queda ben palesa la importància que tenen els arxius i les institucions a l'hora de salvaguardar els materials folklòrics i que no restin oblidats. La importància d'iniciatives com aquesta pot ajudar a preservar, conèixer i explorar aquest tipus de materials. No són pocs els documents i els

fons que al llarg dels Països Catalans conserven tota mena d'inèdits interessants per capbussar-s'hi, descobrir i estudiar. El conjunt d'articles d'aquest llibre en representa una mostra ben valuosa. Us en convidem, per això, a la lectura.

Àngel Vergés – Vicent Vidal

Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles – Universitat d'Alacant

Grup d'Estudis Etnopoètics

I. ARXIUS I INSTITUCIONS

L'ARXIU DELS TALLERS DE MÚSICA POPULAR. UNA APORTACIÓ AL REPERTORI
ETNOMUSICOLÒGIC VALENCIÀ DES D'UN PROJECTE DE RECERCA ESCOLAR

Alexandre Bataller Català

Universitat de València

Aquest treball és un acostament a l'Arxiu dels Tallers de Música Popular, un arxiu de música popular valenciana,¹ l'existència del qual ha estat eclipsada pel seu fruit més notable, la Fonoteca de Materials, un projecte nascut de l'escola pública valenciana i impulsat des l'autogovern valencià en l'etapa immediatament posterior a la introducció del valencià a l'ensenyament.

1. *Els Tallers de Música Popular*

Els Tallers de Música Popular (TMP) és el nom d'una campanya escolar desenvolupada al llarg de set cursos escolars, des del curs 1984-85 fins el 1990-91, impulsada per la Conselleria de Cultura i Educació de la Generalitat Valenciana. En concret per la Direcció General de Centres i Política Educativa, aleshores dirigida per Baltasar Vives, i duta a terme per un equip encapçalat per Vicent Torrent i Centelles (València, 1945), mestre aleshores en excedència i un dels fundadors del grup valencià Al Tall (1975-2013), nascut al caliu del moviment de la *riproposta* dels anys 70, atent al rescat del patrimoni musical propi. Un temps marcat per la urgència, per la voluntat de recuperar de l'oblit unes músiques de la tradició oral, tal com escrivia el mateix Vicent Torrent:

El criteri fonamental que hui reclama la tasca de recerca folklòrica és la urgència. Resten pocs anys per a recollir tot allò que està a punt de perdre's i que encara no s'ha perdut. La mobilització de gran nombre d'equips de recerca possibilita de fer un treball de camp de gran amplitud en poc de temps (Fonoteca de Materials 1987).

¹ Quan parlem de folklore musical valencià, des de l'àmbit de la musicologia, hem d'esmentar els noms d'aquells que n'han estat compiladors, els quals, amb el temps, han atresorat importants col·leccions documentals. És la generació posterior a Òscar Esplà, Eduard López-Chávarri o Manuel Palau (i els seus *Quaderns de Música Folklòrica*), concretada en els treballs de recerca i difusió, entre d'altres, de Maria Teresa Oller, Salvador Seguí o Fermín Pardo (vegeu-ne una síntesi de la qüestió a Pardo; Jesús-Maria 2001). Aquest darrer musicòleg féu donació, a la ciutat de Requena, el 2008, del seu «Archivo sonoro de música y literatura popular», amb més de 325 cintes de música i literatura popular, pertanyents a unes 300 poblacions repartides entre més de 20 comarques valencianes.

La recollida de les cançons populars fou duta a terme per equips d'alumnes de la segona etapa d'EGB, els quals, seguint unes orientacions prèvies, es dedicaren a entrevistar els veïns grans dels seus pobles i a enregistrar en cintes de casset cançons i melodies tradicionals (vegeu-ne la imatge al·lusiva del xiquet que enregistra la veu d'un poble a la fig. 1). En cada escola, un mestre coordinador, que prèviament havia tingut una sessió de treball amb l'equip pedagògic (bàsicament, el musicòleg i dolçainer Josemi Sánchez i Josep Antoni Collado, aquest darrer conegut per la seua antologia del cant d'estil valencià), formava i supervisava els alumnes, tal com explica detalladament Vicent Torrent, el coordinador:

Per explicar fins a quin punt no ha desaparegut en els nostres dies la música tradicional, donaré compte de la meua experiència en un programa que vaig proposar a la Conselleria de Cultura i Educació de la Generalitat Valenciana i que vaig desenrotllar durant 25 anys: de 1984 a 2008, amb la col·laboració de Josemi Sánchez i Josep Antoni Collado. La primera part del programa que vam batejar amb el títol Tallers de Música Popular es va implantar durant els set cursos escolars que van de 1984-85 a 1990-91 com una campanya institucional de la Conselleria. Bàsicament es proposava una campanya escolar de recopilació de música tradicional que produiria després un pla d'edicions discogràfiques dels materials recopilats. Equips d'alumnes de la segona etapa d'EGB es dedicaven durant un temps a entrevistar els veïns majors del seu poble i a enregistrar en cintes de casset cançons i melodies tradicionals. Els alumnes anaven equipats amb quaderns i fitxes orientatives sobre la tasca a realitzar sota la supervisió del mestre coordinador, després de tindre una sessió de treball amb nosaltres (Torrent 2012: 63).

Fig. 1 Logotip dels Tallers de Música Popular

El prodigi d'haver completat set campanyes seguides no fou sempre fàcil i va comptar amb alguns entrebancs. Ja a la segona campanya (curs 1985-86), el Director General féu l'advertiment a Vicent Torrent que «això estava molt bé, però ara calia començar a fer altres coses diferents» (Reig 2010a). La perseverança del líder d'Al Tall féu que es continuaren les campanyes escolars, curs rere curs, i la tasca subsegüent d'enregistrament, recopilació i edició.

2. L'Arxiu dels Tallers de Música Popular i l'Institut Valencià de la Música

Si calculem que en el projecte dels TMP participaven cada curs, aproximadament, uns 50 centres diferents d'EGB podem considerar que el projecte involucrà més de 14.000 alumnes organitzats en més de 2.000 equips. Com a resultat, comptem a hores d'ara amb 1043 cintes, dintre de les quals hi ha al voltant d'unes 35.000 peces gravades, amb les corresponents fitxes.

L'Arxiu dels Tallers de Música Popular (AT) es pot consultar a la seu de l'Institut Valencià de la Música (IVM), a la plaça Viriat del barri de Velluters de València. L'IVM va ser creat per la Llei Valenciana de la Música en l'any 1998 i va començar a funcionar en el 2000. Entre les seues funcions està la creació de l'Arxiu Musical Valencià que té com a missió l'inventari i catalogació del patrimoni musical valencià i la creació d'un fons de documentació musical (vegeu Llei 2/1998).

El procés d'arxivació i digitalització dels materials ha estat executat, en els darrers anys, per la bibliotecària Rosa Castells i per un tècnic de so (que ha netejat les cintes i n'ha obtingut una versió wav, pas previ per a la versió individualitzada en mp3). Hem d'assenyalar que l'aplicació d'un ERO el 2012 ha reduït el personal de l'IVM, amb la qual cosa el procés de digitalització ha quedat detingut en aquesta fase i manquen, per tant, els necessaris índexs de títols de peces, etc.

Si tenim en compte la procedència dels grups d'alumnes participants en la recerca escolar de les diferents campanyes dels TMP, independentment de l'escola on cursaven els seus estudis, hem comptabilitzat fins a 202 poblacions (o nuclis de població) diferents. La relació de poblacions valencianes on han estat recollides peces etnomusicològiques diverses, agrupades per comarques, és la següent:

L'Alacantí (Agost, El Campello, Mutxamel, Sant Vicent del Raspeig, la Torre de les Maçanes), l'Alcalatén (l'Alcora, Benafigos, Costur, Llucena, les Useres), l'Alcoià (Alcoi,

Banyeres, Ibi, Onil, Penàguila), l'Alt Maestrat (Albocàsser, Atzeneta del Maestrat, Benassal, Catí, Tírig), l'Alt Millars (Cortes d'Arenós, Cortes d'Arenós-Sant Vicent, Montanejos, Villahermosa del Río, Sucaina), l'Alt Palància (Begís, Xèrica), l'Alt Vinalopó (Beneixama), el Baix Maestrat (Alcalà de Xivert, Benicarló, Càlig, Canet lo Roig, Cervera, la Jana, Peníscola, la Pobla de Benifassà, Rossell, la Salzadella, Sant Mateu, Traiguera), el Baix Segura (Almoradí, Dolors, Guardamar del Segura, los Montesinos, Oriola), Baix Vinalopó (Crevillent, Elx, Elx-La Marina, Elx-Sant Crispí), el Camp de Morvedre (Quart de les Valls, Sagunt), el Camp de Túria (Benaguasil, Casinos, Nàquera, la Pobla de Vallbona, Vilamarxant), la Canal de Navarres (Anna, Enguera), el Comtat (Agres, Alfafara, Beniarrés, Cocentaina, Muro), la Costera (Barxeta, el Genovés, Llosa de Ranes, Moixent, Montesa, Xàtiva), la Foia de Bunyol (Iàtova), l'Horta Nord (Benifaraig, Foios, Godella, la Pobla de Farnals, el Puig, Vinalesa), l'Horta Oest (Alaquàs, Mislata, Paterna, Torrent), l'Horta Sud (Alcàsser, Catarroja, Picassent, Silla), la Marina Alta (Benissa, Calp, Castell de Castells, Dènia, Gata, Ondara, Orba, Pedreguer, Pego, el Poble Nou de Benitatxell, Teulada, Xàbia), la Marina Baixa (l'Abdet, l'Alfaç del Pi, Altea, Benimantell, Callosa d'en Sarrià, la Nucia, Polop, Sella, la Vila Joiosa), la Plana Alta (Almassora, Benicàssim, Benlloch, Borriol, Cabanes, Castelló de la Plana, Les Coves de Vinromà, Orpesa, la Serra d'en Galceran, Torreblanca, la Vall d'Alba, Vilafamés, Vilanova d'Alcolea), la Plana Baixa (Alfondeguilla, Almenara, les Alqueries, Artana, Bexí, Eslda, la Llosa, Moncofa, Nules, Onda, Tales, la Vall d'Uixó), els Ports (Herbers, Sorita, la Todolella, Vilafranca), la Ribera Alta (Alcàntera del Xúquer, Algemesí, Alginet, Benimodo, Castelló de la Ribera, Catadau, Manuel, Montserrat, Torís), la Ribera Baixa (Albalat dels Tarongers, Cullera, Llaurí, Polinyà del Xúquer, Sollana, Sueca), la Safor (Almoines, Barx, Beniarjó, Benifairó de la Valldigna, la Font d'en Carròs, Oliva, Piles, Rafelcofer, el Real de Gandia, Ròtova, Simat de la Valldigna, Vilallonga, Xeraco, Xeresa), els Serrans (Aras de los Olmos, Bugarra, Gestalgar, Sot de Xera, Titaigües, Tuéjar, Villar del Arzobispo, Xelva), la Vall d'Aiora (Aiora, Cofrents, Cofrents-Hortunas, Cortes de Pallàs), la Vall d'Albaida (Agullent, Aiello de Malferit, Aiello de Rugat, Albaida, Alfarrasí, Atzeneta d'Albaida, Bellús, Beniatjar, Benigànim, Benissuera, Bocairent, Castelló de Rugat, el Palomar, la Font de la Figuera, Guadasséquies, Llutxent, Montaverner, Montixelvo, l'Olleria, Ontinyent, la Pobla del Duc, Sempere) i el Vinalopó Mitjà (l'Alguenya, el El Pinós, Novelda, Petrer).

Agrupades per cursos o campanyes, tal com s'estructura el catàleg de l'Arxiu, la relació de poblacions on han tingut lloc les recerces escolars és la que segueix:

Curs 1984-1985

Alaquàs, Albaida, Alcàsser, Almoradí, Banyeres, Barx, Barxeta, Begís, Beniarrés, Benicarló, Benicàssim, Benimodo, Benissa, Bocairent, Cabanes, Càlig, Calp, Cullera, Dolors, el Pinós, Elx, Elx (la Marina), Elx (Sant Crispí), Herbers, les Coves de Vinromà, Montesa, Muro, Onda, Ondara, Orba, Pego, Picassent, Quart de les Valls, Sagunt, Sant Vicent del Raspeig, Silla, Sorita, Torís, Traiguera, la Vall d'Uixó, la Vila Joiosa, Vilafamés, Vilafranca, Xàbia, Xeresa i Xèrica.

Curs 1985-1986

Aielo de Rugat, Albocàsser, Alcàsser, Alcoi, l'Alcora, Alfarrasí, Algemesí, Alginet, les Alqueries, Les, Altea, Aras de los Olmos, Bellús, Beneixama, Beniarjó, Benifairó de la Valldigna, Benigànim, Betxí, Borriol, Callosa d'en Sarrià, Calp, Castelló de la Plana, Cocentaina, Crevillent, Enguera, la Font d'en Carròs, Guadasséquies, Guardamar del Segura, Llosa de Ranes, Llutxent, Mislata, Montanejos, los Montesinos, Mutxamel, Nàquera, Oliva, Ontinyent, Oriola, Pedreguer, Piles, la Pobla de Farnals, la Pobla del Duc, Polop, Sella, la Serra d'en Galceran, Silla, Simat de la Valldigna, Torreblanca, Tuéjar/Toixa, Vilallonga, Villar del Arzobispo, Xàbia, Xelva i Xeraco.

Curs 1986-1987

Albalat dels Tarongers, Alcalà de Xivert, Alfafara, Almenara, Almoines, Atzeneta del Maestrat, Benassal, Benicarló, Benlloch, Calp, Campello, El, Canet lo Roig, Castelló de la Ribera, Castelló de Rugat, Catarroja, Catí, Cervera, Costur, Elx, Eslida, Ibi, la Jana, la Llosa, Penàguila, Peníscola, Petrer, la Pobla de Benifassà, Ròtova, Sant Mateu, la Serra d'en Galceran, Tales, Tírig, Titaigües, Vilanova d'Alcolea, Vinalesa i Iàtova.

Curs 1987-1988

Agost, Agres, Aielo de Malferit, l'Alfaç del Pi, Alfafara, Alфондеguilla, Alginet, l'Alguenya, Almassora, Artana, Benafigós, Casinos, Catadau, Foios, la Font de la Figuera, la Llosa, Moncofa, Montserrat, Novelda, Onda, Orpesa, el Puig, la Salzadella, Vilallonga i Vilamarxant.

Curs 1988-1989

L'Abdet, Alcàsser, Benifaraig, Benimantell, Poble Nou de Benitatxell, Gata, la Llosa, Manuel, Mutxamel, la Nucia, Orpesa, Paterna, Sueca, les Useres i Xeresa.

Curs 1989-1990

Alcàntera del Xúquer, Castell de Castells, Llaurí, Onil, la Pobla de Vallbona, Polinyà del Xúquer, Rafelcofer, Sollana, Teulada, la Torre de les Maçanes, la Vall d'Alba i Xàtiva.

Curs 1990-1991

Agullent, Aiora, Albaida, Anna, Atzeneta d'Albaida, Bellús, Benaguasil, Beniatjar, Benissuera, Bugarra, Canet lo Roig, Cocentaina, Cofrents, Cortes d'Arenós, Cortes d'Arenós (Sant Vicent), Cortes de Pallàs, Dénia, el Palomar, el Genovés, Gestalgar, Godella, Guadasséquies, Hortunas (Cofrents), la Jana, Moixent, Montaverner, Montixelvo, Novelda, Nules, l'Olleria, Onil, la Pobla del Duc, el Real de Gandia, Rossell, Sempere, Sot de Xera, la Todolella, la Torre de les Maçanes, Torrent, Villahermosa del Río i Sucaina.

3. *La Fonoteca de Materials*

El fruit més vistós dels TMP ha estat, sense cap mena de dubte, la col·lecció discogràfica Fonoteca de Materials, editada per la Generalitat Valenciana, un projecte d'enregistraments sonors als mateixos pobles dels comunicants iniciat el 1987 i que fins la darrera mostra, de 2012, comptabilitza una trentena de discos en suport vinil, casset i CD. La major part dels materials editats dins la Fonoteca tenen el seu origen en les gravacions i enquestes realitzades pels alumnes dels TMP. Les gravacions que es consideraven que tenien interès eren enregistrades de nou *in situ* amb majors condicions tècniques. El criteri d'enregistrament ha estat guiat per l'absència d'intervenció, com queda definit a la introducció:

Es tracta d'un compendi de materials sonors sense intervenció arranjadora, reelaboració o manipulació de cap tipus, que intenta ser un mirall de la realitat musical que aflora (o aflorava) de manera natural en la societat valenciana (Fonoteca de materials 1987).

Del conjunt dels trenta discos editats dins la Fonoteca de Materials, Vicent Torrent comptabilitza 770 interpretacions de música tradicional enregistrades en 140 poblacions valencianes a 1.400 comunicants, tal com explica en el fragment següent:

A banda de l'Arxiu Escolar, el fruit extern més notable dels Tallers és la col·lecció discogràfica Fonoteca de Materials, editada per la Generalitat Valenciana. Actualment la Fonoteca ha publicat 30 discos amb interpretacions de música tradicional. La major part dels materials i la més interessant procedeix de les gravacions i enquestes realitzades pels alumnes dels Tallers. Les interpretacions editades en la Fonoteca són aquelles que el poble pla ha anat produint sense manipulacions ni arranjaments de cap tipus. Les gravacions amb interès que escoltàvem en les cassetts dels escolars eren enregistrades de nou per nosaltres *in situ* a aquestes mateixes persones, amb un equipament tècnic solvent. És el tipus de materials que l'actual corrent etnomusicològic edita, enfront dels antics cançoners que presenten transcripcions musicals d'insuficient fiabilitat. La Fonoteca consta actualment de trenta discos editats que contenen 770 interpretacions de música tradicional enregistrades en 140 poblacions del País Valencià a 1.400 comunicants, individualment o formant grup, amb una durada aproximada de vint hores. Hi ha també un voluminós arxiu de gravacions professionals ja editables. Quan jo comencí el treball dels Tallers i la Fonoteca, en cap moment pensava que arribaríem a trobar un volum tan gran de comunicacions; no pensava que el nivell de memòria i el nivell d'estil de la població en música tradicional foren tan alts com he pogut comprovar (Torrent 2012: 64-65).

Els materials editats han donat lloc a treballs musicològics importants, com ara el de Jordi Reig (2011), el qual aïlla les característiques de la música valenciana. Aquest musicòleg considera que aquest monument sonor de 30 volums és «una xifra record en la compilació de música tradicional sense reelaborar en tot el territori peninsular, i fins i tot europeu» (Reig 2010b). Dins del camp de la musicologia, l'obra és tot un referent. Les primeres ressenyes que se'n feren a l'àmbit internacional remarcaven l'origen del projecte de recerca escolar dels TMP que és a la base de la Fonoteca de Materials, com mostra aquest comentari del musicòleg alemany Pieter Minden:

The disc series Tallers de Música Popular was initiated by the regional ministry of education, which called upon the secondary schools to attempt to recover local music traditions that were in danger of being forgotten. To coordinate the fieldwork —a great deal of which was done by the students themselves— and to prepare the publications, the «Fonoteca de Materials» was founded under the direction of Vicent Torrent i Centelles. The series comprises a great variety of recordings from towns and villages within the three provinces Valencia, Castellón and Alicante which constitute, in succession to the former kingdom, the «Comunidad Valenciana» (Minden 1993: 188).

4. *El procés de recollida de materials que conformen l'Arxiu dels TMP*

L'operació d'involucrar els joves estudiants valencians en un projecte de recollida de materials etnomusicològics és una magnífica mostra de les potencialitats que presenta la recerca escolar en cultura popular (Bataller 2011). El procés de recollida de materials que conformen l'Arxiu Escolar dels Tallers de Música Popular s'establia en cinc etapes ben definides, les quals partien del treball previ que proposaven els quaderns de treball redactats per Joan Antoni Collado (1987-1989). Aquests quatre quaderns presentaven la seua correspondència amb quatre cassets, acompanyats d'uns exercicis, on els estudiants podien escoltar i conèixer les diferents tipologies de música popular (Collado 1991). La relació de quaderns i cassets és la següent: 1. Cançons de Nadal (nadales, l'«asguilando», «albaes»). El toc de campanes. 2. Romanços. Els cants de treball. Cançons de taverna, de vi i verdes. Carnestoltes. Pregons i bans. La salpassa. Cançons infantils i de Pasqua. 3. Balls i danses. Tocates instrumentals. 4. Cançons de ronda. Els «mayos». Cançons de «quintos». Cants religiosos. Les «albaes».

La primera etapa es basava en la lectura de la part documental proporcionada pels quaderns. Els quaderns aporten informació sobre cançons i músiques que els alumnes, treballant en equip, han de buscar, així com els moments de l'any en què eren interpretades. Per exemple, de les anomenades «cançons verdes» s'explica:

També lligades a la festa i al vi (sobretot si els protagonistes són homes) estan les cançons «verdes», de contingut deliberadament «desvergonyat». Generalment fan referència al sexe d'una manera exagerada i moltes vegades en forma de metàfora o a situacions ridícules i avergonyidores protagonitzades per les dones: «a ta mare l'he vista / en el barranc de l'assut / les mamelles a l'aire / i ensenyant la puput» (Collado 1987).

La segona etapa es basava en la planificació. A tal efecte, es proposaven tres models de fitxes diferents, a més d'una altra per a planificar les visites. En primer lloc, la «fitxa de planificació/balanç», per anotar la relació de persones que es vol visitar. Seguidament, la «fitxa enquesta», amb preguntes dirigides als entrevistats. En relació a «les cançons verdes» es fa un aclariment als joves investigadors: «Sobre estes cançons heu de preguntar igual als hòmens com les dones». Sobre les «cançons d'asguilando» es pregunta per la denominació («asguirlando», «guirlando», «aguilando», «asguinaldo»...) o, si es feia abans, en què consistia («Ix gent major o només xiquets?», «Porten instruments musicals? Quins?»). I, sobre els «cants de treball», per posar un altre exemple, es demana que pregunten fins a quin any es feia la batuda amb animals al poble o quants d'ells han sentit cantar mentre es batia, es llaurava, es segava o es feien uns altres treballs al camp. També s'hi proposen les fitxes «índex de cinta», on cal anotar els temes que es graven i la fitxa «títol de la peça».

La tercera etapa és la visita a les persones. Els consells hi són precisos («Aprofita per preguntar per les qüestions demanades a les “fitxes-enquesta” i anotar les respostes i per concretar un dia per a tornar a gravar»). Es parla d'encomanar la «il·lusió» dels joves cap als majors. S'aconsella la insistència («insistiu»). I es recorda als joves investigadors que cal avisar els informants grans que han de fer memòria, raó per la qual es recomana tornar un altre dia.

La quarta etapa són els enregistraments de les cançons. S'hi donen alguns consells: «Potser us tocan o cantaran algunes coses per les quals no heu preguntat; graveu-les també. Això sí, no oblideu anotar a la fitxa índex de la cinta el nom de cada tema».

La cinquena i última etapa consisteix a acabar d'emplenar les fitxes-títol de la peça i completar les fitxes-balanç. Es recorda, una vegada més, que cal anotar el nom de les persones visitades, el títol de les cançons gravades («indicant si es tracta d'un Romanç, Cant de Treball, de Taverna, de Carnestoltes, Pregó o Ban») i el nom dels components de l'equip.

Una qüestió remarcable, que aporta significació als materials recol·lectats, és la indicació del context en què cada peça s'emmarcava. Recordem que ens trobem amb un repertori de documents sonors que no són testimonis orals recollits en un context directe, una pràctica de recollida de mostres que Josep Maria Pujol anomenava com «l'escorcoll a cegues de la memòria dels informants fora de context» (Pujol 2013: 91). És per això que les fitxes registren la indicació del context on tenen o tenien funcionalitat les mostres orals, amb la indicació «Expliqueu l'ocasió en què s'utilitzava la peça». Així, per exemple, en una havanera recollida a Crevillent (el Baix Vinalopó) que du el tema «L'estiu a la platja de Pinet» (AT-356 1985-86) s'indica que es cantava «quan s'estava durant l'estiu a les barraques de Pinet». O el mateix grup crevillentí anota que el tema «Un llaurador que vol una xica» es cantava «quan els filadors filaven». Sobre les cançons associades a la tradició de beneir les cases el dimecres sant, anomenada salpassa, el grup de l'escola de Rafelcofer (la Safor) —en aquest cas molt dirigit per la mestra— n'expressa així la contextualització:

els dimecres sant acompanyaven els xiquets al senyor rector que anava per totes les cases beneint i donant a besar la creu. Els xiquets cantaven pegant amb una maça. Li donaven ous al senyor rector. La dansa se feia en les festes (AT-0857 1989-90).

5. *Valoració i aprofitament dels materials etnomusicològics*

L'investigador que s'endise en l'AT es trobarà amb uns materials heterogenis, amb textos orals i textos escrits —els documents sonors enregistrats i les fitxes i anotacions associats—, amb cançons tant en castellà com en valencià, amb una preferència per aquesta segona llengua. Amb els ulls actuals, de la lectura de les fitxes i les seues transcripcions ens podria cridar l'atenció la manca del domini en la normativa escrita, un fet que pot resultar normal si tenim en compte que es tracta de les primeres generacions d'estudiants que han pogut estudiar valencià i en valencià.

Les cançons es corresponen amb un ampli ventall de temes, gèneres, contextos i funcions d'ús. En alguns casos, trobarem gèneres etnopoètics narratius

com cançons narratives, acudits, succeïts, etc. Per exemple, el «Xiste d'Altea», reproduït per Martínez (1947: 121-125) i Guardiola (1997: 218-219) ens el trobem recollit per un grup d'alumnes de Callosa d'En Sarrià (AT-0330 1985-86), amb el nom de «Nova», descrit com a «cançó narrativa» i localitzat en un temps pretèrit («quan la fam»). Les descobertes de formes i variants noves són sempre motiu d'alegria, com ens explica Vicent Torrent:

Recorde la il·lusió que ens féu la troballa d'aquell romanç: «A la presó de Tibi» — variant de «La presó de Lleida» i de «La presó de Naps» — que ens va cantar una dona major de la Vila Joiosa en les gravacions per a la Fonoteca de Materials, un romanç del qual no es conservava cap versió valenciana enlloc (Torrent 2012: 76).

En l'arxiu trobarem enregistraments que mostren una gran varietat de textos que no han passat a la Fonoteca de Materials (per exemple, la cançó narrativa «L'albercoquer» present a l'Atzúbia o Planes). O, per citar un cas, el romanç de les «Jugadores de burro» presenta unes altres variants i localitzacions a l'AT (Sagra) que les editades a la Fonoteca (Benissa, disc 2; La Font d'En Carròs, disc 6).

Feta la consulta amb Romà Seguí, el cap de documentació de l'IVM, els interessos dels puntuals consultors de l'AT s'orienten preferentment a recerques sobre el cançoner vinculat a un territori: poble o comarca. És més escàs l'interès per la literatura oral o popular i sí que arriba a ser habitual trobar un interès personal o familiar en aquells usuaris que s'adrecen a l'AT per retrobar la veu d'algun dels seus familiars, ja traspassats.

Cal una catalogació dels textos exactes que componen l'AT per poder fer-nos una idea exacta dels textos etnomusicològics que s'hi contenen. El material, sorgit de l'escola, presenta un innegable interès per a la recerca i, també, pot ser emprat novament dins projectes didàctics escolars, de caràcter transversal, tal com Vicent Torrent ens apunta, ara en la seua qualitat de mestre:

El mateix mestre pot construir les seues unitats didàctiques adaptades a les necessitats concretes a partir de cançons tradicionals. El propis temes d'algunes cançons donen lloc a l'explicació de situacions socials i de convivència. En matèria lingüística, l'audició de cançons interpretades pel poble, ofereix múltiples possibilitats a l'aula: els diferents accents, els dialectalismes o castellanismes enfront de l'expressió correcta equivalent. Un exemple d'intervenció seria la composició de textos sobre un model i les seues variants d'allò que es coneix com a romanç de cec o xiste, una estructura tradicional molt curiosa

per a fer narracions de qualsevol mena (com a exemple el «Romanç de cec» del disc *Quan el mal ve d'Almansa*, d'Al Tall) (Torrent 2005: 13).

6. *Conclusions*

Els Tallers acompliren, amb escreix, els dos objectius que pretenien. Per una banda, un objectiu didàctic consistent a apropar als estudiants el fenomen de la música tradicional viva. I, complementàriament, establir contacte amb la gent major, reflexionar sobre l'entorn, posar en pràctica la tècnica de l'entrevista etnogràfica i millorar les actituds al voltant de la llengua i la cultura popular. Per una altra, l'objectiu etnomusicològic, la recollida de documents sonors directes sense passar per les transcripcions, que al parer dels corrents etnomusicològics actuals, es consideren prou ineficaces. En aquest sentit, l'equip coordinador dels Tallers de Música Popular valorava l'aportació dels joves valencians, en fer el balanç després de l'edició dels sis primer volums de la Fonoteca de Materials:

A hores d'ara, el rendiment educatiu de la Campanya és un fruit assolit. Els xiquets, ja quasibé juvenents, han fixat els seus ulls i les seues oïdes en un terreny d'experiència molt proper a ells i alhora llunyà: la cultura popular del seu poble. Han tingut ocasió d'establir un contacte amb la gent major i han hagut de reflexionar sobre el seu entorn social. La tècnica de l'entrevista i l'esforç per aconseguir l'avenença dels seus paisans grans han produït en els xics una actitud positiva i una sensibilitat cap a allò que intentaven investigar (Fonoteca de materials, 1987).

Ha passat el temps i encara cal continuar la tasca de recollida, estudi i classificació de la tradició oral. En els darrers anys s'hi han succeït les recopilacions i els cançoners, que mostren com la recuperació del patrimoni musical d'arrel popular passa per la recollida dels testimonis de la memòria, però també per la recreació d'aquest món sonor (seguint el camí encetat per Al Tall) i, finalment, amb la recuperació dels espais on les músiques eren presents (vegeu Cendra; Sastre; Pastor 2004: 43-45), una realitat que comprovem actualment en la irrupció de grups diversos o en l'èxit incontestable de Pep Gimeno «Botifarra», que connecten amb el programa de treball enunciat per Vicent Torrent:

Cal un estímul per represtigiar l'ús de la música tradicional trencant les vergonyes i cal potenciar les manifestacions de la cultura tradicional. Cal no abandonar els treballs de recopilació, estudi i classificació de la tradició oral que ha arribat fins els nostres dies (Torrent 1999-2000: 615).

Hem de considerar l'arxiu escolar Tallers de Música Popular com una eina útil, distinta i complementària de la Fonoteca de Materials, com uns materials en gran part inèdits que encara ofereixen possibilitats múltiples. Perquè un arxiu és, finalment, això, un dipòsit documental que recull les veus d'un poble. Passat el temps, valorem les possibilitats que ens ofereix una escola valenciana arrelada al medi. La terra que recobra la veu:

El treball de camp que ha servit com a primer sondeig per arribar a descobrir els intèrprets, ha estat realitzat paradoxalment per una generació que ja està desconnectada de la cadena tradicional. Xics i xiques de 12 a 14 anys han fet en molts pobles valencians les gravacions documentades que han permés d'establir el contacte amb els comunicants. I ho han fet des de l'escola pública amb el plantejament d'un treball escolar d'estudi del medi. Personalment he tingut el goig de coordinar i dirigir aquesta Campanya amb l'ajut imprescindible de molts mestres i de moltes altres persones i entitats dels nostres pobles. La nostra terra comença a obrir la boca (Fonoteca de Materials 1988).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BATALLER, A. (2011): «Valors pedagògics de la recerca escolar en cultura popular. Descripció d'una proposta de treball monogràfic d'investigació (“Literatura de Campanar”) per a 4rt d'ESO», dins Patricia Bastida et alii (eds.) *Pasado, presente y futuro de la cultura popular: espacios y contextos*, Palma, Edicions UIB, p. 1-13.

CENDRA, J.; SASTRE, J.; PASTOR, P. (2004): *El patrimoni musical d'arrel popular a la Marina Alta: el cançoner tradicional de Teulada*, Teulada, Ajuntament de Teulada.

COLLADO, J. A. (1987-1989): *Quaderns de treball. Tallers de Música Popular*, València, Generalitat Valenciana - Conselleria de Cultura, Educació i Ciència - Direcció General de Centres i Promoció Educativa, 4. vols.

— (1991): *La música tradicional valenciana. Exercicis i audicions: Tallers de Música Popular*, València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència - Direcció General de Centres i promoció Educativa, 4 cassettes sonores + 4 llibrets.

FONOTECA DE MATERIALS (1987): *Recopilació sonora de música tradicional valenciana*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència - Direcció General d'Educació Bàsica i Ensenyaments Especials: Difusió Mediterrània [6 discs sonors; 30 cm, en capsa + 1 fullet. Tallers de música popular I, II, III, IV, v, VI].

- (1988): *Recopilació sonora de música tradicional valenciana*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Direcció General d'Educació Bàsica i Ensenyaments Especials: Difusió Mediterrània. [6 discs sonors; 30 cm, en caps + 1 fulllet. Tallers de música popular XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX].
- GUARDIOLA, M. (1997): *Lírica tradicional valenciana. Cançoner popular valencià*, La Nucia, Ajuntament de la Nucia.
- LLEI 2/1998, de 12 de maig, Valenciana de la Música, de la Generalitat. DOCV núm. 3242 (14 de maig de 1998).
- MARTÍNEZ, F. (1947): *Còses de la meua terra (la Marina). Tercera tanda i darre-
ra*, València, Imprenta Diana.
- MINDEN, P. (1993): «Tallers de Música Popular. Sound Documentation of the Traditional Music of Valencia, Spain by Conselleria de Cultura and the Fonoteca de Materials», *Yearbook for Traditional Music*, núm. 25, p. 188-191.
- PARDO, F.; JESÚS-MARÍA, J. Á. (2001): *La música popular en la tradició valenciana*, València, Institut Valencià de la Música.
- PUJOL, J. M. (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, a cura de Carme ORIOL i Emili SAMPER, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.
- REIG, J. (2010a): «Interioritats. La Fonoteca de materials», dins Joan BORJA (dir.) *Al Tall, 35 anys. Música valenciana i mediterrània de base tradicional* (Universitat d'Alacant, 4, 6 i 7 d'octubre de 2010). Disponible a <http://www.lluisvives.com/portal/altall/include/p_curs.jsp?pagina=curs6.jsp> [Consulta 5 de novembre de 2014]
- (2010b): «La música tradicional valenciana: Un llenguatge particular», *Quadrivium*, núm. 1, p. 13-19.
- (2011): *La música tradicional valenciana. Una aproximació etnomusicològica*, València, Institut Valencià de la Música.
- TORRENT, V. (1999-2000): «La música tradicional valenciana», *Anales de la Real Sociedad Económica de Amigos del País*, 1999-2000, p. 611-615.
- (2005): «La música tradicional a l'escola», dins Enric RAMIRO (coord.) *Llengua i tradicions. V Jornades de Guadassuar (La Ribera)*, Guadassuar, Ajuntament de Guadassuar, p. 7-13.
- (2012): «Joan Fuster i la música tradicional», dins Josep IBORRA *et alii*, *Joan Fuster i la música*, València, Universitat de València, p. 55-84.

José Enrique Gargallo Gil
Universitat de Barcelona

1. *El projecte ParemioRom (Paremiologia romànica: refranys meteorològics i territori)*

Els anomenats «refranys meteorològics» i la seva vinculació al territori, dins l'àmbit romànic, són l'objecte d'estudi del projecte *ParemioRom*. Aquesta mena de parèmies, vinculades de manera explícita o implícita a algun referent meteorològic, atmosfèric, climàtic, presenten notòries afinitats en una mena de *Romània continua* —per dir-ho amb Amado Alonso (1974³: 98)— de la qual només quedaria exclòs l'espai perifèric del romanès.

La pàgina web del projecte conté una base de dades, consultable en català, castellà i anglès (<<http://stel.ub.edu/paremio-rom/ca/refranys>>), amb més de 12.000 fitxes de parèmies (novembre de 2014) corresponents a llengües i varietats de l'Europa romànica; parèmies extretes de fonts escrites del darrer segle i mig. Aquesta base ofereix cinc tipus de cerca, per separat o combinades:

- (1) Textual, que permet el rastreig de seqüències (paraules, sintagmes, fragments majors o menors) dins les caselles de *Text*, *Traducció literal*, *Glossa* (citació literal) i *Comentari*.
- (2) Per llengües (una, dues, tres o totes les de la base).
- (3) Conceptual: *Cronologia*, *Meteorologia* i *Àmbit temàtic general*, que permeten la consulta de llurs categories i subcategories.
- (4) Per fonts bibliogràfiques (ordenades per cognoms d'autors), amb la possibilitat de combinar fins a tres fonts.
- (5) Per geolocalitzacions.

2. *Entre la paremiologia i la literatura popular. Mostra de refranys del ParemioRom*

La base inclou sota la generosa etiqueta de «refranys meteorològics» una mena de formulacions que s'expliquen com a peces derivades de rondalles o relats,

¹ Aquest treball s'emmarca dins del projecte FFI2011-24032, finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat. Agraïxo a l'Emili Samper la lectura del text i els seus valuosos suggeriments.

dels quals han acabat —per dir-ho així— «emancipant-se» en ser reproduïdes de manera autònoma per fonts escrites o testimoniades a partir de fonts orals.

És el cas dels dialogismes entre l'ésser humà i els mesos (2.1) i el dels refranys que presenten la maldat d'alguns d'aquests mesos, entre l'hivern i la primavera, envers sa pròpia mare (2.2). En tots dos casos es dona la personificació d'aquesta entitat cronològica que són els mesos (Gargallo 2009), els quals exerceixen sobre l'ésser humà el seu poder sobrehumà en un temps crític de l'any en què el mal temps hivernal es pot perllongar fins i tot primavera endins quan hom ja no l'esperava.

Les cerques conceptuals oportunes, dins la base de dades del *ParemioRom*, ens fan veure que les parèmies del català responen a tipologies amb notòria afinitat amb les d'altres varietats romàniques, dins d'aquesta *Romània continua* també pel que fa a la cultura popular:

2.1 Àmbit temàtic general > *Dialogismes entre l'ésser humà i els mesos*²

De les 60 fitxes de refranys que n'obtenim, d'aquesta cerca, selecciono els que presenten derivats substantius *ad hoc* o invocacions reduplicades de noms de mesos (Gargallo 2009: 307-312), especialment abundants pel que fa al març (Gargallo 2003: 42): del tipus de *març marçot* (català), *marzu*, *marzueco* (castellà) o *marzu marciegu* (asturià). Cal remarcar, d'altra banda, el caràcter dialogat de les fórmules, ni que sigui de manera fragmentària, en què l'ésser humà, tot sovint representat per una vella o un pastor, desafia el mes corresponent (gener, febrer, març, abril). En alguns casos, especialment en el trànsit entre el març i l'abril, aquest manlleua uns dies al seu germà març per tal de complicar el temps, fastiguejar l'home (la vella, el pastor) i fer perillar la vida del ramat.³

—[Va dir la Vella:] *Adiéu, Febrié! ta febrerado [!]* Noun m'a fa pèu nimai pelado [La raillerie de la Vieille courrouce Février qui va trouver Mars:] Mars, presto-me tres jour, e tres que n'ai, [!] De pèn [sic] e de pelado ié farai; testimoni occità de Mistral (s. v. *vièio*). En grafia normativa: *Adiu, Febrier! ta febrerada [!]* Non m'a fach pèu nimai pelada [L'escarni de la Vella fa empipar el Feber (,) que va a buscar el Març:] *Març, prèsta-me tres jorns, e tres que n'ai, [!]* De pèu e de pelada li

² Ordeno alfabèticament els testimonis d'aquest apartat 2.1 i del següent (2.2).

³ Sobre els dies emmanlleuats entre el març i l'abril, el conte del mes de març i la vella (o el pastor) i la seva representació en diferents llengües i cultures d'Europa, Àfrica i Àsia al voltant de la Mediterrània, vegeu Pedrosa (1995: 279-281).

farai. Tot i que al vers final es llegeix *pèn*, deu tractar-se d'una errata en lloc de *pèu*.

—*Ah, gener, gener, | no m'has morta cap auveia | ni s'esqueller*. Atribuït per Sanchis (1951: 71, núm. 9b) a Manacor i Sóller. En aquest cas es repeteix *gener* sense una derivació *ad hoc*. A més, cal notar la transcripció dialectalitzant d'*auveia* (per *ovella*) i l'article salat.

—*Ah, gener, generot, | m'has morta s'auveia | i s'esquellot*. Molt similar a l'anterior, el recull la mateixa font (Sanchis 1951: 72, núm. 10a) igualment a Manacor i Sóller. I a continuació, a Pollença: *Gener, generot, | m'has morta s'esquella i s'esquellot*; reflex (potser transcripció errònia) del testimoni del DCVB (s. v. *ovella*, lletra *x*): *Gener, generot, m'has morta l'oveia i l'esquellot*.

—*Dixo la vieya a Febreru: «Ay, Febrerín, Febrerín, per muy malu que seas yes muy piquiñín»*. Y diz Febreru: «Ay, vieya, vieya, con ventiochu días que tengo y cuatro que me presta mió amigu Marzo, tengo facete retorcer bien el rabu» (Castañón 1962: 105); en asturià.

—*Díxolle o pastor a marzo: «Marzo marcelo[,] ya non che teño medo»*. *Díxolle marzo ó pastor: «Con dous días que me faltan i outros dous que me preste o meu hermano abril aún che hen facer cagar e xemir»*. Localitzat per l'ALGa (IV, 466, núm. 249) al punt d'enquesta Le.4 (Carracedo de[l] Monasterio, província de Lleó). En galleg normatiu, *xa, e, irmán, aínda i heiche*, en lloc de *ya, i, hermano, aún i che hen*, respectivament.

—[Va dir la Vella:] *En despiech de Mars e de Marsellos, [l] Ai ivernados mas vedellos. [l] [Mars diguèt:] [l] Abriéu, met-n'i tres; em mous quatre [l] Patos de Vielho faren batre*; testimoni occità de Mistral (s. v. *vaqueiriéu*).⁴ En grafia normativa: *En despièch de Març e de Marcèlas, [l] Ai ivernadas mas vedèlas. [l] [Març diguèt:] [l] Abriu, met-n'i tres; e amb mos quatre [l] Patas de Vièlha faren batre*. Mistral l'etiqueta com a propi de l'Avairon.

—[Va dir la Vella:] *En escapant de Mars e de Marsèu [l] Ai escapa mi vaco e mi vedèu [l] [Mars blessé du propos, dit au mois d'Avril:] Abriéu, n'ai plus que tres jour: presto-me n'en quatre, [l] Li vaco de la Vièio faren batre* (Mistral, s. v. *vaqueiriéu*). En grafia normativa: *En escapant de Març e de Marcèu [l] Ai escapat*

⁴ Mistral defineix així *vaqueiriéu*: «Les jours de la Vachère, nom qui désigne les trois derniers jours de mars et les quatre premiers d'avril, période remarquable pour une recrudescence du froid».

mei vacas e mei vedèus [!] [...] *Abriu, n'ai plus que tres jorns: prèsta-me'n quatre, [!] Lei vacas de la Vielha fàrem batre*. Refrany amb trets lingüístics provençals.

—«*Escapada de marços i marcells, he salvat vaques i vedells*», *diu la pastora*. Aleshores el març li demana uns dies a l'abril per matar-los-hi. Localitzat per Estruch (2003: 118) a Sant Mateu de Bages. La mateixa autora, en una altra obra (Estruch 2010: 155), el recull a la Pobla de Lillet.

—«*Febrero febreirudo, méteme las narices en el ojo del culo*»; *dice el pastor*. Y contesta Febrero: «*Dos días que me faltan a mí, y dos que me va prestar mi hermano Marzo, bouche faer andar con las campanillas en la mao y las pieles a rastro*». Localitzat per Castañón (1962: 164) al sud-oest d'Astúries.

—*Març, marcell, | no m'has mort cap vaca ni vedell, | truja ni porcell, | cabra ni cabrit; | malhaja ara que ets finit*. «Una vella (o un pastor o un pagès) expressa la seva satisfacció perquè hagi passat el mes de març sense fer molta destrossa» (Sanchis 1951: 69, núm. 1d).

—*Març marcell, no m'has mort cap vaca ni vedell, ni truja, ni porcell; vindrà l'abril que te'n matarà més de mil*. Atribuït a la localitat de Viver i Serrateix per Estruch (2010: 145). Tot i que no s'hi indica explícitament, es tracta d'un diàlogisme.

—*Març, marcerol, | cent corderets tinc, | més bonics que un sol*. De manera encara més el·líptica, remet també, en tot cas, al diàleg entre la vella (o un pastor o un pagès) i el mes de març. La font de la qual beu Sanchis (1951: 69, núm. 3a) pren el refrany de Sopeira (la Ribagorça, província d'Osca).

—*Març, marcerol, | no et temo més | que un moll de caragol, | que els meus corders | tenen ja un pam de cornerol* (català). Localitzat per Sanchis (1951: 69, núm. 2a) a la Conca de Tremp. Al DCVB (s. v. *cornerol*) es defineix aquest mot com «[b]anyó d'ovella» (amb la notació de «Pallars»); i es transcriu aquell mateix testimoni com a «cançó pop[ular] de Talarn».

—*Març marçot, abril abrilot*. Testimoniat a Viver i Serrateix per Estruch (2010: 146). Sembla un refrany truncat fins al límit de romandre-hi només les invocacions reduplicades als dos mesos en qüestió.

—*Març, marçol, | me fas por com un cargol, | perquè los anyellets | tenen un pam de corretjonets*. Així, al DCVB (s. v. *corretjó*); i el mot de l'entrada, *corretjó*, es defineix com «[b]anyó (d'ovella, de cabra o de vedell)», localitzat a la Vall d'Àger, com també el refrany, que es remet a l'obra de Porcioles, «Costums de la Vall d'Àger», p. 33. El diccionari l'explica a continuació: «això es conta que va dir una pastora en to de burla al mes de Març, i aquest, per venjar-se'n, de-

manà tres dies a l'Abril, i dins aquells tres dies matà els anyells». Sanchis (1951: 69, núm. 2b) recull de la mateixa font el refrany amb la lleu variant *ja tenen un pam de corretjonets*.

—*Març, marçot, [I] truca'm al cul [I] que al cap no pot* (català).⁵ Localitzat a l'Alt Empordà per Gomis (1998: 196). Amb aquesta explicació prèvia: «A l'Alt Empordà conten que un dia de març caigué una forta pedregada i una vella que era al camp corregué a ficar-se dins d'una petita barraca on no li cabia més que el cos, quedant-li la popa i les cames fora. La vella cridava: [...]». Noteu la discordança gramatical entre el primer verb (en 2a persona de imperatiu) i el segon (aparentment, en 3a d'indicatiu), segurament forçada per la rima.

—*Març, marçot, | no m'has mort | cap ovella ni borregot*. Localitzat per Sanchis (1951: 69, núm. 1b) a la Conca de Tremp, presenta el derivat *borregot*, creat a posta per tal de complir amb la rima. I de manera similar en les variants que consigna a continuació la mateixa obra (Sanchis 1951, 69, núm. 1c): *Març, marçot, | no m'has mort | cap cabra ni cabridot*; *Març, marçot, | no m'has pogut matar | cap ovella ni ovellot, | sinó una pelada | que mal llop l'hagués calada*; localitzat per Sanchis (1951: 69, núm. 1e) a l'Alt Empordà, i recollit també pel DCVB, que inclou l'entrada *ovellot* precisament per justificar el seu ús en l'esmentada parèmia: «apareix en aquella fórmula rimada referent al mes de març: “Març marçot, | no m'has mort | cap ovella ni ovellot...”».

—«*Març marçot, no m'has pogut matar cap ovella ni cap anyellot*»; i el març respongué: «*Calla, que amb dos que me'n queden i dos que en manllevaré a l'abril, encara te'n mataré més de mil*». Registrat pel DCVB (s. v. *març*), sota la combinació de lletres *dd*.

—*Març, marçot, | que cap ovella m'has mort* (Sanchis 1951:69, núm. 1a).

—[Va dir la Vella:] *Mars e Marsilhoun qu'è passat [I] Ni brau ni vaco nou m'en a coustat. [I] [Mars diguèt:] [I] Abriéu, presto-m'en un, presto-m'en dous, presto-m'en tres, [I] E un que n'è que haran quate: [I] Toutos l'ac haram esperno-batre*; testimoni occità de Mistral (s. v. *vaqueiriéu*). En grafia normativa: *Març e Marcilhoun qu'è passat [I] Ni brau ni vaca non me n'a costat. [I][Març diguèt:] Abriu, prèsta-me'n un, prèsta-me'n dos [dus], prèsta-me'n tres, [I] E un que n'è que haràn quate: [I] Totas l'ac haram espernabàter*. Mistral l'etiqueta com a propi de «Hautes-Pyrénées». En qualsevol cas, la faicó del text es gascona, amb alguna infiltració provençal.

⁵ La barra inclinada entre claudàtors indica salt de línia a l'original.

—*Marze e ccatamarze e tutte li ppècure vanne allu jazze e éje jabbète marze; ar-respónne marze, abbrile miye curtése, damme mbriste cinche jurne de lu tue mése quanne fazzi murì li ppècure all'abbruzzése (ca éja dé vuste all'abbruzzése).*⁶ Localitzat per Trotta (1982: 199) a Monte Sant'Angelo (a la regió italiana de la Pulla).

—*Marzo marcián, cabeza de can, si yo tuviera los tres días más que tú tienes no dexaría ni cabra nel puertu, ni oveya nel prao que no los hiciera bajar al poblao* (Castañón 1962: 200); en asturià.

—*Marzo, marcete, me guardarás el borrego para murequete. Te lo guardaré, pero te lo [ehrabotaré].* Localitzat per l'*Atlas lingüístico (y etnográfico) de Castilla - La Mancha*. (ALeCMan, mapa 906. *Marzo. Notas*) al punt AB 306 (Balazote, província d'Albacete). La forma *murequete* és derivada de *mureco*, variant de *murueco*. El DRAE remet aquesta darrera a *morueco* («mascle de l'ovella»). Cal remarcar el motiu de la cua tallada (el verb *esrabotar*) o gelada com a part del càstig infligit pel març; un motiu recurrent en aquesta àrea peninsular: —*Marzo, marzueco, déjame dos: uno pa manso y otro pa mureco. —Sí te lo dejaré, pero te lo rabotearé;* localitzat per l'ALeCMan (ibídem) a CU 204 (Tragacete, província de Conca); —*Marzo, marzueco, guárdame uno para mureco. —Sí, te lo guardaré, pero el rabillo se lo cortaré;* localitzat al punt AB 207 (Villamalea, província d'Albacete) pel mateix atlas, que registra variants molt similars d'aquest tipus parèmic (*paremiotipus*, proposo dir-ne) en altres punts de Castella - La Manxa. Vegeu, a més, al repertori general de Martínez Kleiser (1945: 204): —*Marzo, marzueco, guárdame este morueco. — Yo te lo guardaré, pero el rabo le cortaré.*

—[Va dir el pastor:] «*Marzo, marzuelo, tres días te quedan, ya no te temo.*» [I contestà el març:] «*Con tres días que me quedan y tres que me preste mi hermano abril, todas las ovejas se te van a ir.*» (Martínez Kleiser 1945: 204).

—*Marzu marciegu, focicu de perru, ya no te tengo mieu; eso decía una anciana que tenía cabras; y contestó Marzo: Con dos días que me queden y otros dos que me preste Abril, to les tues cabres y oveyes van a morir* (Castañón 1962: 201); en asturià.

⁶ Excepcionalment consigno una traducció literal, per fer-ho més entenedor: «Març» i «cata-març» [forma derivada *ad hoc*] i totes les ovelles van al corral i m'he rigut del març; respon el març [:] abril, el meu cortès, dóna'm en préstec [presta'm] cinc dies del teu mes i faig morir les ovelles de l'abrucès (que he de fer patir l'abrucès)'. Aquesta part final entre parèntesis sembla una formulació alternativa del refrany.

—*Marzu, marzuelu, tú te vas y yo me quedo. Con siete días que me preste mi primo abril, voy a date piel con que te cubrir;* recollit pel *Diccionario general de la lengua asturiana* (DGLA), que il·lustra aquest derivat *ad hoc* amb el refrany com a única informació.

2.2 Cronologia > mes + Àmbit temàtic general > personificació i afins > parentiu: mares

Selecciono els refranys resultants d'aquesta cerca en els quals un mes, novament entre el gener i l'abril, enganya, apedrega, gela, mata o deixa morir la pròpia mare. Excepcionalment, hi trobem també el maig. I fora d'aquest període crític que porta de l'hivern a la primavera, fins i tot el setembre, corresponent a l'últim refrany de la mostra, que interpreto com una raresa. D'altra banda, de manera ocasional la malvestat del mes corresponent s'adreça conjuntament a mare i pare.

—*Abril abrillet, va matar sa mare de fred.* Localitzat pel DCVB (*fred, dd*) a Tortosa. Sanchis (1951: 62, núm. 5) el registra al Baix Ebre i al Maestrat.

—*El maig va deixar morir sa mare de set.* Atribuït per Sanchis (1951: 81, núm. 34) a Falset.

—*El març enganyà sa mare.* Localitzat a Gandia pel DCVB (s. v. *març, bb*), que l'explica així: «diuen que un dia de març, que feia un bon sol, la mare del Març va estendre la roba; però es posà a ploure de sobte, i tota la roba es mullà».

—*El març treu sa mare al sol, i després l'apedrega* (Sanchis 1951: 56, núm. 98).

—*Febrer traidor, ba matar a'l pai n'el leñer y a la mai en el labador.* Recollit per Blas / Romanos (2003: 46) a la vall altoaragonesa de Gistau, amb aquesta glosa: «parece que ya empieza a hacer buen tiempo pero, de repente, cambia y coge desprevenidos a los montañeses». La mateixa obra registra una variant ampliada: *Febrere siete caras gosa fere, ba matare a'l pai en el leñere y a la mai en el gallinere* (ibídem).

—*Febrerillo el loco con sus días veintiocho, echa a su madre aguas abajo y la busca aguas arriba.* Localitzat per Díaz (1991: 86) en Villanueva del Fresno (província de Badajoz). Una variant més curta la recull a Endruga (Somiedo, Astúries) Castañón (1962: 165): *Febrero tiró la madre río abajo, y buscábala río arriba.*

—*Febrero / dejó a su padre en el leñero / y a su madre en el lavadero.* Situat per Gomis (1998: 190, nota 37) a les vores dels rius Éssera i Cinca (província d'Osca).

—*Febrero engañó a su madre en el batidero* (Martínez Kleiser 1989 [1953]: 470; núm. 41.058). Cf. el DRAE (s. v. *batidero*): «*Terreno desigual que por los hoyos, piedras o rodadas hace molesto y difícil el movimiento de los carruajes*».

—*Febrero engañó a su madre en el lavadero: la sacó al sol, y luego la apedreó* (Martínez Kleiser 1989 [1953]: 470; núm. 41.057).

—*Febrèro traïdor va matar a su pair al llenyèro i a su mair al llavadèro*. Localitzat per Saura (repertori inèdit) a Grist [Erist, Eriste], a la Vall de Benasc. Segons el *Diccionario benasqués* de Ballarín (1978: 191), s. v. *febrero*, aquest mes és «*de clima tan traïdor, que “Ba matá a su pay al lleñero y a su may al llabadéro”, engañados sin duda por una falsa bonanza*».

—*Febrero, barbas de gran caballero, que mató a mi padre en o leñero y a mi madre en o lavadero*. Recollit a terres de l'Alt Aragó per Vázquez (1978: 63). Excepcionalment, els possessius són de primera (*mi*) i no de tercera persona (*su*).

—*Feveireiro afoga a mãe no ribeiro*; testimoni portuguès de Carrusca (1976: 210), que afegeix aquestes variants: *Feveireiro enganou a mãe ao soalheiro* [«solana»]; *Feveireiro põe a mãe ao «soalheiro» e vem-lhe um corriqueiro* [«una pedregada»]. Dins Reis (1995: 37): *Feveireiro matou a mãe ao solheiro*.

—*Giner | va gelar sa mare en lo llavaner*. Atribuït a Castelló de la Plana per Sanchis (1951: 12, núm. 13). Cal remarcar l'ús de l'article *lo*, així com dels dialectalismes *giner* i *llavaner*; aquest darrer, localitzat a la varietat valenciana pel DCVB, que registra igualment a Castelló el refrany: amb la variant *giner* (s. v. *llavaner*) i amb la normativa *gener* (s. v. *gener*, sota les lletres *ss*).

—*Il mês di marz al comprà la pelizze a sò mari* (Ostermann 1995: 32); en friülà. Que el mes de març comprés una pellissa a sa mare no sembla un acte de maldat. Ara bé, el cas és que aquest paremiotipus presenta altres variants ampliades, amb una segona part que precisa que després el març va vendre la pellissa que l'hi havia comprat, i aquí arriba la traïdoria característica: *Març al comprà la pelice a so mari e po subit la vendè* (Del Fabro 2000: 145). Així ho reflecteixen també un refrany vènet i la seva correspondència en italià: *Marzo g'ha comprà la pelizza a so madre, e tre dì dopo el l'ha vendua* (Cibotto 2006 [1995]: 75; núm. 361); *Marzo ha comprato la pelliccia a sua madre e tre giorni dopo l'ha venduta* (Schwamenthal / Straniero 1993²: 295, núm. 3238).

—*L'abril va deixar morir sa mare de set*. Localitzat per Sanchis (1951: 63, núm. 17a) a l'Urgell. El DCVB (s. v. *abril*, *b*) atribueix més vagament a Catalunya una variant amb *la seva mare*, que recull també, però sense localització, Gomis (1998: 201).

—*Lo març va gelar sa mare*. Localitzat a Vinaròs, al nord valencià, pel DCVB (s. v. *març, cc*). A l'altra banda del Sénia, a Ulldecona, es registra aquesta variant ampliada: *Lo març va gelar sa mare en lo reguer* (Sanchis 1951: 56, núm. 99). I a Morella, aquesta altra: *Lo març va gelar sa mare, i son pare el va matar de calor* (Sanchis 1951: 56, núm. 97).

—La marca valenciana del *llavaner* apareix en altres refranys: *Març, marcer, apedrega a sa mare en lo llavaner* (DCVB, s. v. *llavaner, març, cc*); *Març, marcer, apedrega a sa mare en lo llavaner*; localitzat per Sanchis (1951: 56, núm. 100) a Alcoi.

—*Março matou a mãe na cama* (Carrusca 1976: 216); en portuguès.

—*Marzo sacou a madre ó sol e matoa dun pedrazo*. Localitzat per l'ALGa (IV, 467, núm. 340) al punt d'enquesta Le.4 (Carracedo de[l] Monasterio, província de Lleó).

—*Setembro matou a mãe à sede* (Carrusca 1976: 237).

Conclusió

Les dues cerques conceptuals proposades ens han proporcionat informació sobre: (2.1) dialogismes o ressons d'aquests, a voltes prou fragmentaris, que presenten la invocació reduplicada d'un mes, del gener a l'abril, per part d'un personatge que hi entra en discòrdia; (2.2) refranys que mostren la maldat i la traïdoria d'aquests mateixos mesos de l'inici de l'any, humanitzats, envers la pròpia mare. En un cas i en l'altre, el mal temps pot arribar de manera inesperada, fins i tot a l'abril, en el primer mes complet de primavera. A més, tots dos casos es relacionen amb relats que es corresponen amb el tipus ATU 294 *The Months and the Seasons* de l'índex internacional de tipus rondallístics (Uther 2004), i que trobem catalogats també a l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* d'Oriol / Pujol (2003: 70), tal com indica Caterina Valriu (en premsa) en el seu article «Les rondalles sobre els mesos de gener, febrer, març i abril a la tradició catalana», que he tingut l'ocasió de llegir *avant la lettre* i que ha motivat aquest altre articlel meu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALeCMan = GARCÍA, P.; MORENO, F., directores (2003): *Atlas Lingüístico (y etnográfico) de Castilla - La Mancha*, Universidad de Alcalá. Accessible a través de l'enllaç <<http://www.linguas.net/alecman/>>.

- ALGa = GARCÍA, C.; SANTAMARINA, A., directores (2003): *Atlas Lingüístico Galego. Volume IV. Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*, A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALONSO, A. (1974³): «Partición de las lenguas románicas de Occidente», *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, Madrid, Gredos, p. 84-105.
- BALLARÍN, Á. (1978): *Diccionario del benasqués*, Zaragoza, La Editorial.
- BLAS GABARDA, F.; ROMANOS HERNANDO, F. (2003): *Fraseología en chistabín. Diccionario de refranes, modismos, locuciones y frases hechas en aragonés del Valle de Chistau*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico / Gara d'Edicions.
- CARRUSCA, M. DE S. (coordinadora) (1976): *Vozes da sabedoria*, vol. III, Lisboa, Edição da coordenadora.
- CASTAÑÓN, L. (1962): *Refranero asturiano*, Oviedo, Diputación de Oviedo, Instituto de Estudios Asturianos (CSIC).
- CIBOTTO, G. A. (2006 [1995]): *Proverbi veneti*, Firenze, Giunti.
- DCVB = ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1930-1962), *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Palma de Mallorca [10 vols.]. Accessible a través de l'enllaç <<http://dcvb.iecat.net/>>.
- DEL FABRO, A. (2000): *Proverbi e modi di dire del Friuli*, Colognola ai Colli, Demetra.
- DGLA = GARCÍA, X. L. (2002-2004): *Diccionario General de la Lengua Asturiana*, Oviedo, Editorial Prensa Asturiana S.A. / La Nueva España. Accessible a través de l'enllaç <<http://mas.lne.es/diccionario/>>.
- DÍAZ, E. (1991): *Refranero popular extremeño*, Badajoz, Universitas.
- DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2013²³): *Diccionario de la lengua española*, Espasa Libros, Barcelona.
- ESTRUCH, M. (2003): *Els noms populars de núvols, boires i vents del Bages*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages.
- (2010): *Els noms populars de núvols, boires i vents al Berguedà*, Berga, Edicions de l'Albí.
- GARGALLO, J. E. (2003): «Més ençà o més enllà, la quaresma en març caurà. Refranes romances del mes de marzo», *Paremia*, núm 12, p. 41-54.
- (2009): «Octubre vinatero, padre del buen enero. Personificación de los meses en el calendario romance de refranes», dins Teddy ARNAVIELLE & Christian CAMPS (ed.), *Discours et savoirs sur les langues dans l'aire méditerranéenne*, Paris, L'Harmattan, p. 303-319.

- GOMIS I SERDAÑONS, C. (1998) = Cels GOMIS I MESTRE (1998): *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Segona edició notablement augmentada amb gran nombre de confrontacions, a cura de Cels GOMIS I SERDAÑONS, Barcelona, Alta Fulla.
- MISTRAL, F. (1979 [1878-1886]): *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français*, Édition du centenaire sous la direction de V. TUBY, Genève / Paris, Slatkine / Édition de l'Unicorn.
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura).
- OSTERMANN, V. (1995): *Proverbi friulani raccolti dalla viva voce del popolo*, Vago di Lavagno (Verona), Del Bianco Editore.
- PEDROSA, J. M. (1995): «“Si marzo tuerce el rabo, ni pastores ni ganados”»: ecología, superstición, mito pagano y culto católico del mes de marzo», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, núm. L (cuaderno segundo), p. 227-293.
- REIS, J. ALVES (1995): *Provérbios e Ditos Populares*. Lisboa / Porto, Litexa Editora.
- SANCHIS, M. (1951): *Calendari de refranys*, Barcelona, Barcino.
- SCHWAMENTHAL, R.; STRANIERO, M. L. (1993²): *Dizionario dei proverbi italiani*, RCS Rizzoli Libri S.p.A., Milano.
- TROTTA, M. (1982): *Società e cultura contadina nei proverbi di Monte S. Angelo*, Monte Sant'Angelo (Foggia), Centro Studi Garganici.
- UTHER, H.-J. (2004): *The types of international folktales*. Folklore Fellows' Communications 284-286, Hèlsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.
- VALRIU, C. [en premsa]: «Les rondalles sobre els mesos de gener, febrer, març i abril a la tradició catalana», *Estudis Romànics*.
- VÁZQUEZ, J. (1978): «Notas sobre refranes, dichos y tradiciones de algunos pueblos de Tierra de Biescas, Valle de Tena, Valle de Serrablo y Somontano», *Argensola*, núm. 89, p. 55-72.

- **Fitxes de refranys**
- Llengües i varietats
- Cronologia
- Meteorologia
- Àmbit temàtic general
- Fonts
- Geolocalitzacions

Inici

Fitxes de refranys

Mostrant 1 - 20 de 35 (pàgina 1 de 2)

• **Textuals**

Text	Traducció literal
<input type="text"/>	<input type="text"/>
Glossa	Comentari
<input type="text"/>	<input type="text"/>

• **Per llengües**

Llengua o varietat: (alguna de les següents)

• **Conceptuals**

Cronologia (categoria)	(subcategoria)
mes <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
Meteorologia (categoria)	(subcategoria)
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
Àmbit temàtic general (categoria)	(subcategoria)
personificació i afins <input type="button" value="▼"/>	parentiu: mares <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>
<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>

• **Per fonts**

Font

• **Per geolocalitzacions**

Lloc	Territori
<input type="text"/>	<input type="text"/>
Descripció	Té geolocalització
<input type="text"/>	<input type="text"/> <input type="button" value="▼"/>

Elements per pàgina

20

Text	Llengua o varietat
A focca de desèmhre è mare [/] A focca de djenné è marèstra	franco-provençal d'Itàlia
Abril abrillet, vau mairar sa mare de fred.	català
El maig va deixar morir sa mare de set	català
El març enganyà sa mare	català
El març treu sa mare al sol, i després l'apedrega	català
Fehrer traider, lu mairar a'l pai n'el leñer y a la mai en el lañdor	aragonès
Fehrere siete caras gosa fere, lu mairar a'l pai en el leñere y a la mai en el galliere	aragonès

Reproducció de la cerca proposada a l'apartat 2.2: *Cronologia > mes & Àmbit temàtic general > personificació i afins > parentiu: mares*

ARXIU I MATERIALS DE LA BIBLIOTECA MONOGRÀFICA DE LA INSTITUCIÓ
PÚBLICA ANTONI M. ALCOVER DE MANACOR
M. Magdalena Gelabert i Miró – Irene Zurrón Servera
Institució Pública Antoni M. Alcover

La seu de la Institució Pública Antoni M. Alcover s'emplaça en un magnífic casal de mitjan segle XIX, can Socrrat, en el centre històric de la ciutat de Manacor (Mallorca). L'origen de la Institució se situa l'any 1999, quan l'Ajuntament de Manacor acordà crear una entitat pública amb el nom del seu il·lustre conciutadà Antoni M. Alcover i Sureda (1862-1932), per retre-li homenatge i per vetllar el seu record. Certament, representa una manifestació d'estima cap a la nostra terra i la nostra cultura, de la qual Antoni M. Alcover n'ha esdevingut un símbol cabdal.

La Institució desenvolupa dues línies de treball paral·leles. D'una banda, una línia científica que pretén oferir un espai per a l'estudi filològic i l'alcoverisme, per exemple, a través de la Biblioteca Monogràfica, que posa a l'abast dels investigadors llibres i materials relacionats amb Antoni M. Alcover, del Premi Ciutat de Manacor d'Assaig Antoni M. Alcover, de conferències, de publicacions, etc. D'altra banda, una línia divulgativa que vol acostar al gran públic la figura de

Figura 1. Entrada al casal de can Socrrat, seu de la Institució Pública Antoni M. Alcover

Mn. Alcover, sobretot per mitjà de l'espai museogràfic i d'una intensa activitat cultural.

El fons de la Biblioteca Monogràfica no ha deixat de créixer des de la creació de la Institució el 1999, tot fornint-se de materials relacionats amb Mossèn Alcover, fins al punt d'esdevenir primordial per als estudis d'etnopoètica i de la figura del filòleg. La Biblioteca, inaugurada l'any 2012, s'ubica a la segona planta de la seu de la Institució, en una sala ben il·luminada per grans finestres. El fons reuneix llibres, audiovisuals, una extensa col·lecció de postals i cartes i també publicacions periòdiques, tot plegat de gran interès per conèixer la figura del folklorista i lingüista manacorí. Així doncs, es tracta d'una biblioteca amb materials específicament relacionats amb Antoni M. Alcover, és a dir, una biblioteca monogràfica, de caràcter consultiu per a investigadors i especialistes.

Figura 2. Biblioteca Monogràfica d'Antoni M. Alcover, que s'ubica a la segona planta de la Institució

A banda d'aquests materials, que es troben distribuïts en prestatgeries que cobreixen tota la paret de la dreta, temporalment, la Biblioteca compta amb tres

vitrines; la primera, exhibeix una bola del món, un crucifix, un calze, un aguantaplomes i dos canelobres que pertanyien a Mossèn Alcover; les altres dues, mostren vestimentes i elements religiosos del canonge. A més a més, penjada a les parets de la sala veiem una col·lecció de quadres pintats per Antoni M. Alcover. Sens dubte, la Biblioteca es fa ressò del caràcter polifacètic d'aquest gran personatge.

Val a dir que la Institució ha anat recopilant, per adquisició o per mitjà de cessions, aquests materials. Un cop formen part del fons de la Biblioteca, se n'escaneja la coberta i la portada i es procedeix a la seva catalogació. Enfront de la problemàtica que comportava la classificació d'un fons tan particular, els especialistes plantejaren un sistema adaptat a les pròpies característiques, en forma de tesaurus. En aquest sentit, la naturalesa dels materials en determina l'ordenació, de tal manera que es classifiquen en llibres —i, dins aquesta categoria, es diferencia entre llibres de la biblioteca particular d'Alcover, llibres escrits per ell i llibres que en parlen—, en obres rondallístiques, en audiovisuals interns o externs a la Institució, en postals i cartes i en publicacions periòdiques. Cada col·lecció compta amb una secció pròpia dins la Biblioteca. Altrament, els materials s'identifiquen d'acord amb un número de registre atorgat seguint l'ordre d'entrada.

Així doncs, els 3512 materials que integren el conjunt de la Biblioteca s'ordenen d'acord amb un tesaurus, tal com mostra la taula següent:

	Nombre d'exemplars
Llibres	704
Biblioteca particular d'Antoni M. Alcover	330
Obres filosòfiques, religioses i apològiques	185
Obres sobre personatges il·lustres	17
Obres de temàtica patriòtica i d'història	49
Obres de gramàtica i lingüística	9
Obres de cultura popular	6
Obres d'autors llatins clàssics	5
Obres poètiques	28
Obres narratives	3
Obres de ciències mèdiques	5
Altres obres	23
Llibres escrits per Alcover (obra pròpia)	154
Obres lingüístiques	83
DCVB	20

BDLC	30
Fascicles del <i>Diccionari</i>	16
Dietaris d'eixides i viatges	8
<i>Lletra de convit</i>	2
Altres obres	7
Obres literàries	18
Reculls de glosades	12
Obres dedicades a personatges il·lustres	28
Obres traduïdes per Alcover	2
Epistolaris	16
Altres obres	7
Llibres que parlen d'Alcover (estudis)	52
Llibres que parlen de Francesc de B. Moll	16
Llibres d'interès general	152
Obres rondallístiques (rondalles)	167
Edicions primerenques de rondalles mallorquines	25
Edició definitiva i edició crítica	38
Traduccions de rondalles	8
Adaptacions de rondalles	45
Adaptacions de rondalles per a infants	40
Estudis de rondallística	11
Audiovisuals	152
Audiovisuals interns a la Institució	125
Audiovisuals externs a la Institució	27
Postals, cartes i fotografies	1586
Postals	1290
Cartes	281
Fotografies relacionades amb Alcover	15
Cèdules lexicogràfiques	793
Publicacions periòdiques	102
<i>La Aurora</i>	48
Hemeroteca general	54
Documents interns de la Institució	8

D'altra banda, per a la tasca de catalogació, s'empra la base de dades del programa FileMaker Pro, que permet crear registres i gestionar la informació. La base de dades de la Biblioteca consta de les categories esmentades —llibres, obres rondallístiques, audiovisuals, postals, cartes i fotografies, cèdules lexicogràfiques i publicacions periòdiques—, és a dir, taules amb un conjunt de camps, que corresponen a les dades: número de registre, paraula clau, data d'entrada, dimensions, títol, autoria, traducció, any d'edició, editorial, lloc

d'edició, temàtica, número de pàgines, número de registre anterior, il·lustracions, procedència, ex-libris, observacions, imatge de coberta i imatge de portada.

D'aquesta manera, cada material queda enregistrat en una fitxa i se'n facilita la cerca. Es poden fer recerques dins la base de dades indicant la informació que ens interessa dins un camp; en efecte, es permet la cerca per matèries als catàlegs, per tal de trobar obres que tracten d'una matèria concreta. Per exemple, si ens interessa saber de quines obres lingüístiques d'Alcover disposa la Biblioteca, obrirem la taula «Llibres», i escriurem «Obra pròpia» dins el camp «Paraula clau» i «Filologia» en el camp «Temàtica»; aleshores ens seleccionerà aquelles obres que encaixen amb els requisits que hem introduït. Les llistes dels materials es troben a l'apartat de Biblioteca Monogràfica de la pàgina web de la Institució, per tal que els investigadors o els interessats puguin saber de quin material es disposa abans d'anar a la Biblioteca a consultar-lo.

Tal com s'ha dit, en relació amb els llibres, se n'apleguen de la biblioteca particular d'Alcover que tenia a casa de la seva neboda a Manacor, d'altres escrits per ell i també llibres sobre Alcover i sobre les rondalles. Primerament, veiem que la biblioteca particular d'Alcover de Manacor està constituïda principalment per obres de temàtica històrico-filosòfica i religiosa, entre les quals destaquen les hagiografies, com la *Vida y milagros de San Antonio Abad* (1823), les obres místiques, com el *Llibre de contemplació en Déu* (1906) de Ramon Llull i l'*Exercici del cristià* de Josep Ullastre, les homilies, com *Sermones* (1864) de Juan Eusebio Nieremberg, i els opuscles, com els *Opuscles piadosos en català* (1909) de Jacint Verdaguer i altres autors. Així mateix, hi tenen una presència important les obres apològiques, principalment les de mossèn Fèlix Sardà i Salvany, que defensava la unitat catòlica contra el liberalisme i era fortament admirat per mossèn Pere-Josep Alcover, que va exercir una influència crucial sobre el seu nebot, Antoni M. Alcover. També hi destaquen els llibres de personatges il·lustres, de temàtica patriòtica i d'història de Mallorca i de Catalunya, com el *Compendio de la historia de las Islas Baleares* (1885) de José Rosselló. Sens dubte, de la biblioteca particular manacorina d'Alcover hem de tenir molt en compte les obres de gramàtica i lingüística, així com les de cultura popular, d'entre les quals convé posar de relleu les *Rondalles de Mallorca* (1895) de l'Arxiduc Lluís Salvador. Altrament, hi són presents obres d'autors llatins clàssics, com *La Iliada* d'Homer (1877), llibres de poesia, com ara *Poesies* (1907) i *Visions de la Palestina* (1908) de Miquel Costa i Llobera, la poesia del qual va

conèixer en el Seminari i amb qui va mantenir una llarga amistat, i alguns de narrativa, com la novel·la *Els promesos* (1923) d'Alessandro Manzoni, traduïda per M. Antònia Salvà al català. Fins i tot, hi trobam llibres de ciències mèdiques, com el *Método de hidroterapia* (1894) de Sebastian Kneipp. Val a dir que bona part dels llibres d'Alcover porten el seu ex-libris estampat a la portada. Aquest fons ens facilita una valuosa informació sobre les lectures que va dur a terme i tot allò que li interessava en les seves estades a Manacor, en un marc familiar.

Figura 3. Un dels ex-libris d'Antoni M. Alcover

D'altra banda, a la Biblioteca Monogràfica, hi tenen una especial importància les obres d'Antoni M. Alcover. D'entrada, destaquen les que són fruit de la recerca filològica, principalment la primera edició del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, que abraça des de 1930 al 1962, en què es va publicar el desè i darrer volum. Cal posar de relleu que set-centes noranta-tres cèdules lexicogràfiques que un dels germans, D. Joan o D. Llorenç Bonnín, elaborà de cara a l'Obra del Diccionari, amb paraules extretes del *Llibre de demostracions* de Ramon Llull, s'han incorporat recentment a la Biblioteca Monogràfica. En aquest sentit, convé assenyalar que també hi ha nombrosos números del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, que daten des de 1901 fins al 1936, així com fascicles del *Diccionari*.

Figura 4. Prestatges de la Biblioteca, on destaca la primera edició casolana del *Diccionari Català-Valencià-Balear*

Altrament, trobam el *Dietari de l'eixida de Mn. Antoni M.ª Alcover a Alemanya y altres nacions l'any del Senyor 1907*, que es va publicar al cinquè volum del *Bolletí* (1908). Val a dir que també hi ha edicions modernes dels dietaris de viatges i de les eixides d'Alcover; el *Dietari de l'excursió filològica 1906* (1983), el *Diari de viatges* (1988), els *Dietaris de les eixides (1900-1902)* en dos volums (2001, 2002) i el CD que M. Pilar Perea va elaborar el 2001 amb els dietaris que Antoni M. Alcover havia publicat entre el 1901 i el 1923 en diferents revistes i periòdics de Mallorca per informar de les excursions que feia pels territoris de parla catalana i dels viatges a l'estranger.

Així mateix, és d'especial importància la *Lletra de convit que a tots els amichs d'aquesta llengua envia Mossèn Antoni M. Alcover, Pre. Vicari General de Mallorca*, programa detallat del *Diccionari* llegida en el Palau Episcopal de la Ciutat de Mallorca el 1900 i de la qual se'n troben a la Biblioteca dues terceres edicions, curiosament una amb data de 1902 i l'altra de 1903. Destacam, a més, el llibre *Per la llengua* (2001) d'Antoni M. Alcover a cura de Josep Massot i la *Doctrina*

sobre la llengua de les Balears i de València (2001), una selecció d'articles que Alcover va publicar al *Bolletí*, tot defensant la unitat de la llengua. També *La flexió verbal en els dialectes catalans* (2001), que va publicar el 1929 juntament amb Francesc de B. Moll, i la *Mostra de diccionari mallorquí* (2001) d'Alcover a cura de M. Pilar Perea, obra primerenca amb la qual Alcover va guanyar un premi convocat pel setmanari *L'Ignorància* el 1882. A més, resulta de gran interès el *Llibre d'actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona l'octubre del 1906* (1908), esdeveniment molt significatiu pel compromís col·lectiu de reivindicació i estudi de la llengua, arran del qual aplicaren a Antoni M. Alcover el títol d'Apòstol de la Llengua Catalana, en la mesura que en fou l'organitzador i el president.

A banda d'obres vinculades amb la llengua, a la Biblioteca hi ha llibres d'Alcover de literatura de caràcter costumista. Es tracta de les *Contarelles d'en Jordi des Racó*, de les quals hi ha l'edició del 1915, així com l'edició més moderna de l'Editorial Moll en dos volums, del 2012, que, entre d'altres, inclou els coneguts quadres de costums *Corema*, *Setmana Santa i Pasco* i *Ses matances i ses festes de Nadal*. I també la novel·la *N'Arnau* (2011), a cura de M. Magdalena Gelabert.

Així mateix, són destacables les obres d'Alcover dedicades a personatges que admirava; es tracta de *D. Jusep M.ª Quadrado. Sa vida i ses obres* (1919); *A la bona memoria d'en Tomás Forteza, mestre en Gay saber, eminent filolech y benerit de la Llengua catalana* (1898), a qui Alcover durant tota la vida va considerar un mestre i guia, atès que l'engrescà en la recerca de materials literaris populars i en la filologia; *Vida del RDM i Illm. Sr. D. Pere Juan Campins, Bisbe de Mallorca* (1915), amic personal d'Alcover que el nomenà vicari general de la Diòcesi de Mallorca el 1898; *Vida abreviada del Bt. Mtr. Ramón Lull* (1924), figura emblemàtica per a Alcover, fins al punt que presidí la Comissió Editora Lul·liana, i *Vida abreviada de Santa Catalina Tomassa* (1930).

Així mateix, la Biblioteca compta amb obres de temàtica diversa escrites per Alcover, com el *Sermó de la Conquesta de Mallorca: que predicà dia 31 de desembre de 1904 en la festa que'n celebra la Seu mallorquina* (1905), reeditat per la Institució el 2008 amb l'estudi de M. Magdalena Gelabert. També trobam *Algo sobre la extinció de la Compañía de Jesús. Desatinos de un Protestante puestos en solfa por un aficionado al solfeo* (1899), la *Conducta política que s'imposa avui en els catòlics* (1907) o *L'Inquisició d'Espanya* (1934), en defensa del tribunal de la Inquisició.

En aquest sentit, convé tenir en gran consideració els epistolaris entre Alcover i altres personatges, que ens aporten informació sobre l'època o els avanços en l'Obra del Diccionari, com l'*Epistolari del bisbe Carsalade a Mossèn Alcover* (1964), l'*Epistolari de Pompeu Fabra a Mn. Antoni Mª Alcover* (1969) a càrrec de Francesc de B. Moll, les *Cartes de Mn. Alcover (arxiu ca'n Clar)* (1995) editades per l'Ajuntament de Santanyí, l'*Epistolari familiar (1896-1931)*. Antoni M. Alcover (2000) a càrrec de Gabriel Barceló o l'*Epistolari entre Mn. Alcover i Mn. Clar* (2005) a cura de Sebastià Adrover. El 2008, M. Pilar Perea va realitzar un CD amb la transcripció de la col·lecció epistolar d'Alcover que es conserva a l'Arxiu del Regne de Mallorca. De fet, la Biblioteca Monogràfica reuneix nombroses cartes adreçades a familiars, amics i col·laboradors, incloses, si fa no fa, en els epistolaris esmentats o en d'altres aplecs —això no obstant, resta pendent un estudi per determinar quines d'aquestes encara són inèdites.

Val a dir que Alcover, entre d'altres tasques, també va dedicar-se a la traducció. A la Biblioteca trobam l'obra *Preparació per la mort* de St. Alfonso Maria de Liguori traduïda per Alcover al català el 1926.

Quant als llibres de temàtica alcoveriana, comprovam que ja hi ha estudis sobre Alcover el 1932, l'any de la seva mort: *Miscelania filològica dedicada a Antonio Mª Alcover*, que es féu en motiu de l'acabament del primer volum del *Diccionari*. Així mateix, convé posar de relleu l'obra *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, que el 1962 Francesc de Borja Moll dedica al seu mestre. A més a més, Moll explica algunes vivències amb Mossèn Alcover i d'altres relacionades amb l'Obra del Diccionari a *Els meus primers trenta anys* (1970) i *Els altres quaranta anys* (1975). De fet, la Biblioteca Monogràfica inclou obres de Moll, en la mesura que la seva aportació a l'Obra del Diccionari fou decisiva, com *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?* o *Materials de divulgació filològica* (1983). I també estudis que se n'han fet, com *Francesc de Borja Moll: l'home dels mots* (2003) de Joan Miralles o *Els dibuixos de Francesc de Borja Moll* (2003).

Altres obres sobre l'itinerari vital d'Alcover que trobam a la Biblioteca són *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança biogràfica* (2000) de Joan Veny i *Antoni M. Alcover (1862-1932). Testimonis orals: mite i persona* (2007) de Miquel Guíjon i Llorenç Mas. També n'hi ha que tracten la immensa tasca d'Alcover entorn de la llengua catalana, com l'aplec d'estudis de Josep Massot i Muntaner, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* (1985), *El lèxic de Mossèn Alcover* (1987) i *Diccionari d'expressions lingüístiques recollides de les Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó* (2008) d'Antoni Lluïll. Convé tenir en compte, a més, l'estudi de

l'obra completa d'Alcover fet per Pere Orpí, *Planter de Paraules. L'obra escrita d'Antoni M. Alcover* (2012), editat per la Institució. Així mateix, hi ha estudis dedicats a les eixides filològiques de Mossèn Alcover, com *Antoni M. Alcover a les valls d'Àneu* (2009) o *Antoni M. Alcover a Tremp (1902, 1906, 1925)* (2006) de M. Pilar Perea. I fins i tot un inventari de la maquinària i els materials de la impremta «Mossèn Alcover», fundada per Alcover el 1925 i venuda posteriorment, *La impremta «Mossèn Alcover» (ensayo de inventario)* de Lluís Ripoll (1982).

Així mateix, trobam llibres estretament vinculats a Alcover i a l'Obra del Diccionari, dels quals un de les més importants és el *Manual de fonètica catalana* (1908) —donació de Mn. Jaume Serra—, del Dr. Bernhard Schädel, el lingüista alemany que guià Alcover en la tasca lingüística d'ençà de 1904.

D'entre les obres rondallístiques, convé posar de relleu les edicions primerenques de les *Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Racó*, com ara la primera edició del tom I al tom XII de l'*Aplech de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Recó*, de 1896 a 1931, i la segona edició del tom II, el V i el VI de l'*Aplech de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Recó*, de 1907, 1909 i 1913. En aquest sentit, a la Institució s'hi troba una de les llibretes de notes que conté manuscrites les primeres versions de rondalles, en tant que Alcover les transcrivia inicialment tal com els informadors les hi contaven. Altrament, trobam l'edició dita definitiva de l'*Aplech de Rondalles Mallorquines* (1936-1972), així com successives edicions. Cal posar de relleu, a més, l'edició crítica *Aplech de Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó* (1996-2013) de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè, que esdevé essencial en la secció de rondallística.

També veiem que les rondalles mallorquines han gaudit de ressò internacional, per mitjà de la traducció. A la Biblioteca, trobam la traducció a l'anglès del 1968, *Tales from Majorca*, de John Lynch-Cummins; la de 1988, *Folk Tales of Mallorca*, de David Huelin, i la traducció de 1996 *Learn to Learn European Languages with the Folk-Tales of Antoni M. Alcover. Jack of the Jar*, editada pel Govern Balear. Així mateix, hi ha la traducció al japonès de *Vuit rondalles mallorquines d'Antoni M. Alcover* (2012) de Ko Tazawa, a cura de M. Pilar Perea. Cal destacar les traduccions de cinc rondalles mallorquines realitzades per la Institució Pública Antoni M. Alcover, primer, al txec, al romanès i al rus el 2011, a càrrec de Jaroslava Maresová i Jana Vrátníková, Anca Barbulescu i Anna Urzhumtseva, respectivament, i un any després, el 2012, a l'anglès a càrrec de Mònica Marcos-Llinàs.

A la Biblioteca Monogràfica també hi ha una sèrie d'obres de rondalles adaptades, entre les quals els còmics de rondalles humorístiques de l'Editorial Moll, com *El ca d'en Bua i el moix d'en Pejuli* i *Un festejador*. Tampoc no podia mancar l'adaptació *Rondalles mallorquines* a la varietat estàndard del català, editada per l'Editorial Moll el 1960, ni *Tres rondaies d'en Jordi d'es Racó* (1979) adaptades a l'escena per Guillem Cabrer, Josep M. Llompart i Jaume Vidal i Alcover. Així mateix, la Biblioteca es fa ressò de diverses adaptacions per a infants que s'han fet de rondalles, que en faciliten la llengua i les acompanyen de nombroses il·lustracions, com les de la Col·lecció Tirurany de l'Editorial Moll. A més, la Institució va col·laborar en una sèrie de CD basats en rondalles —*El gorriquet i De com el sol i el vent es provaren* (2002) i *Un pastor i un misser* (2004)—, adreçats als més petits, que combinen el joc amb l'aprenentatge. Fins i tot trobam un joc de cartes (2007) de l'Associació Cultural Es Canonge de Santa Cirga inspirat en els personatges de les rondalles mallorquines. De fet, entre d'altres autors, Vicenç Jasso i Catalina Torrens destaquen el gran poder educatiu de les rondalles en el llibre *Fantasia. Realitat. Il·lusió. El sorprenent encís educatiu de les rondalles mallorquines* (1999), dipositat a la Biblioteca. En aquest sentit, la Institució ha promogut l'edició de diverses propostes didàctiques a les quals poden accedir els professionals de l'educació o els interessats. Aquestes abracen des del primer cicle d'infantil fins al segon cicle de l'educació secundària i consten de material per al professorat i d'activitats per als alumnes. També ha creat materials didàctics per acompanyar espectacles teatrals inspirats en les rondalles i en la vida i obra de Mossèn Alcover, com ara *N'Alcover i les tres penyores. Antoni M. Alcover una vida de rondalla* (2009) del Grup Contarelles.

Igual d'importants són els estudis de rondallística a la Biblioteca, com ara *El tema de la fam a les rondalles de Mossèn Alcover* (1997) de Rosa Planas, *Les rondaies mallorquines: identitat i etnografia* (2007) i *L'entorn natural i el medi cultural a les rondalles mallorquines* (1998) de Vicenç Jasso i Catalina Torrens o *Rondalla meravellosa i filosofia. Una fonamentació antropológicoètica* (2014) de Josep Temporal, guanyador del Premi Ciutat de Manacor d'Assaig Antoni M. Alcover 2013.

D'altra banda, com a folklorista Alcover no només va recollir rondalles, sinó que és d'admirar la compilació que féu de cançons antigues i de gloses, principalment les *Glosades* d'Antoni Vicens Santandreu. A la Biblioteca trobam tant el llibre original manuscrit amb un *Aplech de glosades de glosadors populars* com l'edició que se'n féu el 1907 i l'edició *Recull de glosats d'un poeta sense escola*

(2013), a cura de Gabriel Barceló. Així mateix, Alcover va reunir per les fires i festes de Manacor de 1897 els glosadors de més renom i en publicà les glosades el mateix any, en el llibre *Vetlada de glosadors*, del qual el 2009 es féu una edició a càrrec de M. Magdalena Gelabert.

Cal tenir en compte que, d'entre els més de vuit-cents llibres que reuneix la Biblioteca, en trobam alguns d'inèdits, com ara llibres de càlculs. Els llibres de càlculs d'Antoni M. Alcover i també del seu germà Pere Josep mostren els comptes de començaments del segle XX de Son Crespí Vell, entre d'altres finques que conraven els germans Alcover Sureda.

Així mateix, trobam unes *Normes ortogràfiques per escriure en català* del 1913 amb anotacions manuscrites d'Alcover del 1922; es tracta de les normes ortogràfiques publicades per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, en la redacció de les quals va intervenir Antoni M. Alcover, malgrat que considerava que podien reformar-se, com veiem en les anotacions d'aquest exemplar — l'estudi minuciós del qual seria fructuós.

Quant als audiovisuals, ara per ara la Biblioteca reuneix cent cinquanta-dos CD o DVD, dels quals n'hi ha que són materials interns a la Institució (els més nombrosos) i d'altres que són externs. Els audiovisuals interns enregistren el seguit de treballs que la Institució ha dut a terme, com ara els programes *Què més vols?*, *Espai Fundació* i *Personatges i rondalles* que es varen emetre durant alguns anys a TV Manacor, els actes de la Setmana Alcover, la Marató de Rondalles, fotografies de les exposicions temporals, etc. D'altra banda, a més de la participació en l'edició de materials externs, la Institució els aplega perquè es vinculen a Alcover, a les rondalles o a la cultura popular i, per tant, completen el fons bibliogràfic i audiovisual.

Altrament, la Biblioteca agrupa una important col·lecció de postals —mil dos-cents noranta— que Alcover portava de les seves eixides arreu de les terres catalanes i dels viatges a Europa, sobretot de ciutats alemanyes, italianes i franceses. Convé esmentar que moltes d'aquestes postals mostren edificacions que les guerres mundials ensorraren o deterioraren.

A més, a la Biblioteca hi ha dipositats gairebé tots els números del setmanari *La Aurora* corresponents als anys 1912, 1913, 1914 i 1915, publicació en la qual Alcover col·laborà intensament amb els seus escrits i que dirigí entre els anys 1910 i 1916. D'altra banda, trobam números solts de revistes que resulten d'interès perquè inclouen notícies vinculades amb Alcover; per exemple, el número 31-32 de *Studia* del 1932, que es fa ressò de la mort de Mossèn Alcover, o

el suplement del *Setmanari Manacor* del 1962 dedicat exclusivament a Antoni M. Alcover. També algun número del *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, on Alcover va anar publicant rondalles.

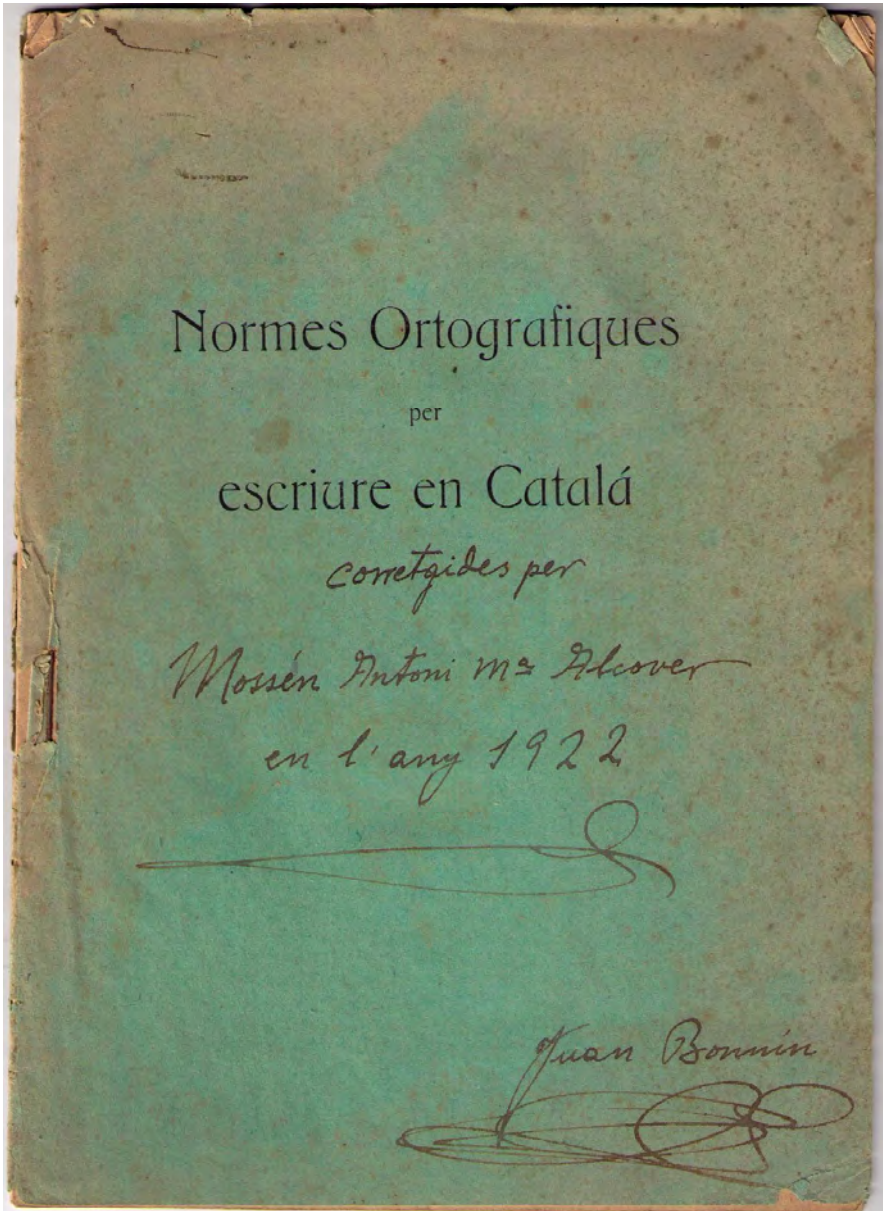

Figura 5. Coberta de les *Normes Ortogràfiques per escriure en Català* del 1913 amb anotacions manuscrites d'Alcover de 1922

Així mateix, l'hemeroteca compta amb el *Bolletí de la Institució Pública Antoni M. Alcover*, que es va publicar trimestralment des del 2005 fins al 2011 amb la intenció de difondre la figura d'Alcover i aprofundir-hi, a més de divulgar les activitats i propostes de la Institució.

Finalment, a la Biblioteca Monogràfica hi ha una sèrie de documents interns de la Institució Pública Antoni M. Alcover. A grans trets, es tracta de les memòries anuals i els anuaris d'activitats, que permeten conèixer la trajectòria de la Institució.

Comprat i debatut, la Biblioteca Monogràfica Antoni M. Alcover parteix d'un projecte que va néixer el 1999, sempre en convergència amb la Institució Pública Antoni M. Alcover; fou el 2012 l'any en què s'inaugurà i en què el fons començà a créixer ràpidament. En efecte, reuneix un ventall molt ampli de materials relacionats amb Mossèn Alcover, les rondalles i la cultura popular, que es troben catalogats d'acord amb un sistema de classificació adaptat a les pròpies característiques i que permet fàcilment l'accés als investigadors i interessats. Així doncs, es poden consultar des d'estudis i llibres especialitzats o divulgatius fins a obres de la biblioteca particular que Alcover tenia a Manacor, un fons interessant perquè aporta informació sobre les lectures que va realitzar. A més a més, com hem esmentat, la Biblioteca ofereix la possibilitat de fer nous estudis i recerques, per exemple sobre els epistolaris i la transcripció de cartes d'Antoni M. Alcover, les cèdules lexicogràfiques, els llibres de comptes o les *Normes ortogràfiques per escriure en català* del 1913 amb anotacions manuscrites d'Alcover del 1922. Tot plegat aferma la importància de la Biblioteca i el seu objectiu primordial de reunir el major fons possible relacionat amb el gran folklorista i lingüista Antoni M. Alcover.

JOSEP M. PUJOL I EL MUSEU D'ARTS, INDÚSTRIES I TRADICIONS POPULARS.
MEMÒRIA D'UNA RELACIÓ D'AMISTAT I DE CREATIVITAT
Dolors Llopart i Puigpelat – Roser Ros i Vilanova
*Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars – Tantàgora / Universitat Ramon
Llull*

Introducció

La figura de Josep M. Pujol en el seu vessant acadèmic és prou coneguda i reivindicada. Amb aquesta comunicació voldríem donar a conèixer una dimensió força ignorada de Josep M. Pujol com a activista cultural i animador de projectes i iniciatives que sense el seu alè i estímul possiblement no haurien arribat a bon port o potser ni tan sols a arrencar.

Una dimensió, aquesta, difícil de documentar. La comunicació que us presentem, no té altres fonts que alguns documents, pocs, de l' arxiu, de l'actual Museu Etnològic de Barcelona,¹ alguns més dels arxius personals de les autores i la memòria d'aquestes en relació amb el treball compartit amb de Josep M Pujol i de l'ajut i l'estímul rebuts d'ell.

Què era i on era el Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars de Barcelona

El Museu d'Indústries i Arts Populars² inicia el seu camí, en el recinte del Poble Espanyol de Montjuïc, a Barcelona, l'any 1942, dirigit per Agustí Duran i Sanpere, que era el director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Acol·lia, d'una banda les col·leccions recollides als Pirineus catalans, aragonesos i navarresos per Ramon Violant i Simorra i, d'una altra, les col·leccions aplegades per Joan Amades i Gelats que havien estat conservades, abans de la guerra civil, en el Museu Arqueològic de Barcelona.

Aquell Museu d'Indústries i Arts Populars ocupava espais a tres dels costats de la Plaça Major del Poble Espanyol. Als edificis de la cara sud hi havia els serveis tècnics (conservació, restauració, documentació, etc.) i les reserves. Als edificis de les cares nord i est de la plaça hi havia els espais dedicats a l'exhibició.

La presentació museogràfica era feta amb diorames i amb panells descriptius temàtics. Tal com vàrem conèixer el 1973 aquesta presentació es podria des-

¹ Que avui (2014) no són consultables.

² Nom amb el qual es coneixia el Museu l'any 1942.

compondre en dues «vitrines ecològiques» una dedicada a l'espai domèstic, amb diversos diorames, i una altra a la vida dels pastors. La primera, la Casa Pallaresa, era una representació d'una casa del Pallars Jussà. La segona mostrava la imatge d'un moment de descans d'uns pastors a la muntanya mentre es feien el menjar.

Els panells temàtics servien per complementar la informació que, de manera sintètica, oferien els diorames. Així doncs hi havia panells referents a les eines del camp; els mitjans de transport, les activitats en relació amb el bestiar, els atuells domèstics, etc.

Els diorames, fets de cartró pedra, amb decorats pintats representant paisatges o escenes de vida quotidiana i amb mobles i atuells domèstics originals eren animats en alguns casos amb personatges —fets també de cartró pedra— representant algunes accions que es volien destacar. Per exemple, els avis, la jove i el filllet al voltant de la llar de foc representant la transmissió entre generacions de la cultura tradicional, o l'hereu ensenyant a un xaiet de néixer a popar la llet de la mare.

El panells temàtics servien per complementar la informació que, de manera sintètica, oferien els diorames. Així doncs hi havia panells referents a les eines del camp, els mitjans de transport, les activitats en relació al bestiar, els atuells domèstics, etc.

La Casa Pallaresa era, sens dubte, l'espai més estimat pels visitants, pallaresos i no. A la majoria els transportava a un passat llunyà que havien viscut o, simplement somniat. Aquell espai museogràfic —que es va haver de desallotjar quan l'empresa PEMSA va obtenir la concessió de la gestió del Poble Espanyol el 1987— era un espai que a escala, contenia tots els elements d'una casa de muntanya. Una entrada amb empedrat, on s'hi veia una mula a punt de descarregar per anar després a l'estable (porta de la dreta) i un decorat de fons que representava l'espai del corral.

A la casa s'hi accedia per la porta de l'esquerra de l'entrada.

Un cop dins de la casa el visitant tenia, a la seva dreta, un espai —l'estable de les ovelles— on, s'hi podia visualitzar una escena d'una de les tasques fetes per l'amo de la casa (la d'ensenyar a popar un xai acabat de néixer). A l'esquerra, una porta conduïa al rebost un espai que, comparat amb la resta de la casa semblava excessivament gran i que de seguida va intrigar Dolors Llopart.

Després s'entrava a sala/menjador, a la llar de foc, a l'escalfa plats i a la pastera. Més endavant la casa s'acabava amb una cambra i una vitrina, imitant una

finestra des de la qual es veia (en un decorat) un ramat pasturant en un vessant de la muntanya, prop de la casa.

De fet, l'inicial Museu d'Indústries i Arts Populars havia sofert, amb els anys, múltiples vicissituds i canvis. L'any 1956 havia mort Ramon Violant i Simorra, el creador de la Casa Pallaresa, el 1957 s'havia jubilat Agustí Duran i Sanpere i el 1959 havia mort Joan Amades. Des d'aquella data el Museu va estar sota la teòrica direcció de Pere Voltes, nou director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, fins que l'any 1962 el Museu va passar a formar part del Museu Etnològic, dirigit per August Panyella, com a Secció Hispànica. També incloïa, des de 1967, la Secció de les Arts Gràfiques,³ de la qual n'era el conservador Enric Tormo. Finalment de 1971 a 1973, mentre va durar el procés d'enderrocament del vell edifici del Museu Etnològic i la construcció del nou al mateix lloc, els espais del que havien estat el Museu, d'Indústries Populars van haver d'acollir el personal i les col·leccions del Museu Etnològic i va romandre tancat i en pèssimes condicions de conservació.

De la Secció Hispànica i Catalana del Museu Etnològic al Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars

Per explicar des de l'etnologia els espais de la Casa Pallaresa calia entendre'ls. El rebost, per la seva dimensió en el conjunt de la casa, demanava més estudi per a la seva comprensió. Gràcies a l'impuls de Josep Molí, aleshores director de l'editorial Alta Fulla, Dolors Llopart va començar un treball de camp que va durar vora dos anys i que es va convertir en un llibre que, avui es tingut per un clàssic: el rebost.

L'any 1978 l'editorial Alta Fulla, va començar a treballar en el text del que havia de ser el llibre *El Rebost* i després d'algunes, diverses modificacions, l'original definitiu va anar a parar a mans d'un corrector anomenat Josep M. Pujol que havia d'esdevenir més tard, professor titular del Departament de Filologia catalana, de la Universitat Rovira i Virgili. L'any següent, el 1979, (gairbé coincidint que el llibre sortís al carrer (novembre de 1979), en Josep M. Pujol, ja professor, va convidar l'autora del llibre *El Rebost. Adobs, conserves, confitures i licors* a explicar el seu treball a la seva classe.

Des d'aleshores sempre vàrem mantenir un contacte professional i amical. En Josep M. Pujol venia sovint al Museu, interessat sobretot per la col·lecció

³ Aquesta Secció és va obrir al públic el 6 de maig 1968

d'Arts Gràfiques, que dirigia l'Enric Tormo⁴ i per parlar amb nosaltres del que anàvem fent coure al Museu.

L'any 1980 el primer Ajuntament democràtic de Barcelona va decidir separar la Secció Hispànica del Museu Etnològic i fer un nou Museu: el Museu d'Arts, Indústries i Arts Populars, dirigit, de 1983 a 1987, per Marta Montmany i des del 1987 al 1999, per Dolors Llopart. El 1999 un altre regidor de cultura va decidir refundre novament aquell museu amb el Museu Etnològic.

Trobada de la Roser Ros i la Dolors Llopart

A les primeries dels anys vuitanta la casualitat ens va posar de costat...

La Roser treballava en una escola municipal de la ciutat, explicava contes als seus alumnes i, coneixedora de l'existència del MAITP, els duia a visitar les seves vitrines i especialment, els convidava a fondre's entre els diorames de la casa Pallaresa, sense sospitar que més endavant...

La Dolors, que al renovat MAITP feia les funcions relacionades amb el públic, volia portar la veu al Museu tal com havia llegit que es feia en d'altres museus amb materials etnogràfics d'Europa i com ben aviat va poder veure i sentir directament al Musée Dauphinois de GrènoBLE i a l'ecomuseu de la Camarga. De fil en agulla vàrem construir un projecte amb el qual s'explicaven contes pallaresos dins l'espai museogràfic de la Casa Pallaresa.

De fet, en aquells anys vuitanta, a Espanya i a Catalunya, hi havia, tant des de l'àmbit universitari com del d'algunes institucions, la consciència de la necessitat de plantejar què era la cultura popular i com estudiar-la.⁵ En el cas de Catalunya, ja l'any 1980, un grup de persones vinculades a diverses disciplines, com l'antropologia cultural, la història de l'art o la museografia etnogràfica, havien tingut reunions per discutir el tema a la seu de l'Institut Català d'Antropologia.⁶

Més endavant, a partir de l'any 1982, la Fundació Serveis de Cultura Popular va iniciar una etapa de publicacions sobre el tema (Prats, Llopart, Prat, 1982) i va propiciar el 1983 un seminari sobre la cultura popular. Vint-i-cinc ponències presentades entre el mes d'octubre de 1983 fins i el mes d'abril 1984, iniciaren una via de treball científic, lluny de discursos més o menys romàntics i

⁴ Des de 1986 la direcció la va portar Pilar Vélez, amb qui també va treballar Josep M. Pujol.

⁵ Vegeu la cronologia al final de: Llopart, Ros (eds.) (2014).

⁶ Debat que va culminar amb la celebració a Saifores, del 19 al 21 de juny de 1981 del Col·loqui sobre l'Estudi de la Cultura Popular.

poc fonamentats (Llopart, Prat, Prats [eds.], 1985). Citarem dues de les ponències que relacionen amb alguns dels temes que, en el curs dels anys, desenvolupàrem al MAITP: el conte i l'etnopoètica. En primer lloc la de Dolores Juliano, professora d'antropologia de la Universitat de Barcelona, que en la seva ponència, titulada «Una subcultura negada: l'àmbit domèstic», exposava el paper que exercien els contes en la formació d'un estereotip de dona, naturalment submissa, però que, en l'àmbit domèstic, feia i desfeia al seu gust. En segon lloc la ponència de Josep M. Pujol, de la Universitat Rovira i Virgili, que hi exposava una nova manera d'entendre el folklore oral; es titulava «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista», i amb ella encetava una nova línia de treball que avui ha esdevingut disciplina científica i té un lloc a l'Institut d'Estudis Catalans. També aquests dos professors, com d'altres,⁷ varen estar relacionats amb les activitats que el Museu va fer posteriorment.

Aquest llibre, fruit de les ponències i, en particular, l'escrit d'en Pujol, va tenir un fort impacte en la formació de la Roser Ros i en la trajectòria que en aquells anys començava a albirar que seria la seva, i que l'havia de situar a cavall entre l'educació i l'escola i l'afany per estudiar més a fons la literatura de tradició oral i la seva difusió. Finalment, en Josep Maria Pujol formaria part del tribunal de la seva tesi doctoral *Les rondalles d'animals, el cas del cicle de la guineu i el llop*, l'any 1996.

Quins contes s'explicaven i com

La Dolors va llençar la canya i la Roser va picar. Corria l'any 1985 quan totes dues iniciàvem una viatge cap a Carcassona, en unes jornades memorables en les que hi tenia un paper fonamental la narració de contes per part de «*conteurs*» professionals. Ja de retorn vàrem començar a pensar seriosament en com fer possible la presència de la veu a les estances, sempre silencioses, del Museu.

Essent regidora d'Educació la Maria Aurèlia Capmany, durant dos anys la Roser va gaudir d'una comissió de serveis que li permetia compaginar el temps a l'escola amb l'estada al Museu un parell de dies a la setmana. Aquest permís va permetre fer possible oferir a les escoles visitants sessions de contes explicats a l'interior de la casa Pallaresa.

⁷ El professor d'Antropologia de la Universitat de Barcelona Llorenç Prats portava el seus alumnes a fer pràctiques de «camp» en el recinte de la Casa Pallaresa. Allí treballàvem dos temes d'antropologia: l'economia (diferenciació entre petita i gran economia en el marc d'una explotació agrària familiar) i la transmissió oral.

L'espai privilegiat per dur a terme aquestes sessions era el de la cuina, concretament molt a prop de la pastera on, antigament, es feia el pa de la casa per a tota la setmana.

Per fer una bona rebuda a grups escolars de diferents edats la Roser va preparar dues rondalles.

Per als més petits (de 5 anys a 8) va triar la rondalla de «La Cirereta, cireró» (tipus 311B* de l'ATU). Es tracta d'un relat molt senzill que forma part de l'anomenat cicle de les rondalles de la por, una mena d'eina verbal de socialització infantil que, a través del cas concret de la nena que desobeeix sa mare, adverteix de les males conseqüències d'aquesta conducta. La narració es pot resumir així (segons el Rondcat): «Un home roba una nena i la posa dins d'un sac. Es guanya la vida portant el sac pertot arreu i dient que és un sac meravellós que canta quan ell fa: “Canta sarró, si no et donaré un cop de bastó”. Deixa el sac amb la nena en una casa perquè li guardin; ella es posa a cantar, la reconeixen per la veu i la treuen del sac. En el seu lloc hi posen un gos o bé omplen el sac de pedres. L'home obre el sac i l'animal l'empaita o bé s'acosta a un pou per beure aigua i el pes del sac el fa caure dins i s'ofega. La nena queda lliure». (Sovint forma l'episodi final d'ATU 1655).

Així, a la vora d'aquell moble tan poc conegut pels petits assistents era possible no tan sols donar veu al conte sinó que, a més a més, durant el passatge de la narració en què la nena canta la cançó a la tia que la farà recognoscible i que diu «Tia Maria, que passeu farina, catric, catrac, traieu-me del sac», la descripció etnogràfica permetia aclarir els sons que transporta la melodia que altrament haurien passat desapercebuts com a significants per als oients (Roma, 2006); en efecte, el gest que acompanyava la paraula estava completament contextualitzat per la proximitat de la pastera.

Sense canviar d'espai, però pensant en un públic escolar de més edat (dels 9 als 13 anys) es va preparar a fons la versió pallaresa d'un conte de trifulgues, falsos morts i apareguts titulat: *El pegot i en Vilesa*. Aquesta narració l'havia llegit en versió d'en Pep Coll, editada segurament en alguna publicació pallaresa i que, temps a venir, havia de veure la llum en el seu llibre *Muntanyes maleïdes*. El relat (tipus 1654 segons l'ATU) es resumeix així segons el Rondcat: «Un sabater que té molts deutes es fa passar per mort per no haver-los de pagar. Tots els amics li perdonen els deutes menys un que decideix quedar-se a vetllar-lo. Uns lladres entren a l'església per repartir-se el botí. El sabater s'aixeca del taüt i

l'amic, que s'ha amagat en sentir els lladres, fa un crit des del seu amagatall. Els lladres fugien espantats. El sabater paga el deute a l'amic i es queda el botí».

Aquesta narració, a diferència de la rondalla anterior, permetia contextualitzar els fets a indrets concrets de la geografia pallaresa, cosa que li donava un aire de certesa que aconseguia d'intrigar i emocionar, i molt, l'auditori. En efecte, aquesta versió assegura que el pegot era un veí de Gerri de la Sal, el fals cadàver del qual va ser vetllat a l'església de la població per en Vilesa, un altre veí de Gerri, que no estava disposat a perdonar-li el deute ni un cop mort. Tot feia pensar que els lladres que es varen aixoplugar a l'església de Gerri per repartir-se botí devien haver atracat alguns dels passants que després de mercadejar i amb la butxaca carregada de doblers, se'n tornaven a casa passant per Collegats. I és que els camins d'aquest congost, estrets i perillosos fins a la construcció, ja al segle XX, de les carreteres actuals, eren un lloc ideal per a les colles de lladres hi feien de les seves. Així ho expliquen encara molts pallaresos rememorant contalles dels seus padrins

A més de tot aquest treball de recerca, i per confirmar l'encert en la tria dels dos relats, la Roser va anar a diverses escoles explicant-los a diferents grups de nois i noies, cosa que li garantia que, més enllà de l'espai triat per difondre-les, les rondalles en qüestió valien per elles mateixes. Un cop feta la prova i assegurat el resultat, vàrem obrir les portes de la casa pallaresa per rebre-hi els visitants a base de contes.

Cal dir que, després de tants anys, encara hi ha qui recorda la cantarella que fa «Tia Maria, que passeu farina, catric, catrac, traieu-me del sac» i l'atmosfera tan especial que s'arribava a crear allà, a tocar de la pastera i a poqueta llum.

Nou estatut del Poble Espanyol. Remodelació dels espais i programació d'activitats conjuntes.

El 1989 L'Ajuntament de Barcelona va posar a concurs la concessió de la gestió del Poble Espanyol. Va guanyar una proposta feta per diversos promotors de l'hostaleria i el lleure de Barcelona: PEMSA. Com a representant de l'ajuntament de Barcelona hi havia el regidor Ramon Martínez Fraile.

Calia tancar la Casa Pallaresa, desplaçada per un establiment d'hostaleria de manera que l'activitat cap a l'exterior es va haver de canalitzar, conjuntament amb el Museu del Llibre, fent unes xerrades al Palau de la Virreina, seu de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. La Roser Ros va explicar,

com a pedagoga, la seva experiència d'aprenentatge per la via de la tradició oral: l'explicació de contes pallaresos al museu.

En aquest nou context, l'any 1990, el MAITP va realitzar encara, entre d'altres activitats, una jornada dedicada al conte, amb la professora de la Universitat de Barcelona, Dolores Juliano, la professora i narradora Milagros Palma⁸ i la Roser Ros, pedagoga i narradora. També aquell mateix any, conjuntament amb el Museu del Llibre, es va fer un acte sobre narracions que incloïa, per una banda, la lectura de contes a càrrec dels professors Josep M. Pujol i Jordi Castellanos i, per l'altra, rondalles explicades per la Roser Ros, tot presentat per la Dolors Llopart i la Pilar Vélez acompanyat per la degustació de maduixes amb xocolata.

La formació de la Associació de narradors i narradores (ANIN). Curs al Museu Etnològic el 2002

El 1987 i en el marc del Congrés «Le Renouveau du conte» celebrat al Musée National des Arts et Traditions Populaires de París, la Roser Ros va presentar la comunicació «Le conte en Espagne», una mirada sobre el fet narratiu de viva veu a la pell de brau en aquells anys

En els anys següents el nombre de narradores i narradors va anar creixent a casa nostra. Finalment, quan la Roser i un grup de narradors van fundar el 1998 l'ANIN (Associació de Narradors i Narradores) en record de l'acollida que havia tingut aquell congrés de París al Musée National d'Arts et Traditions Populaires va fer que busquessin aixopluc al MAITP, que els el va donar. A partir d'aleshores, el museu del Poble Espanyol va acollir diverses sessions de contes i trobades formatives sobre el tema de la narració de viva veu. Paral·lelament, el costum de d'explicar contes a biblioteques, escoles i també a museus es va anar estenent per la ciutat i voltants.

En aquesta línia de treball, l'hivern de 2002 l'Associació ANIN⁹ va organitzar un seminari sobre l'antropologia i el conte a la seu del Museu Etnològic impartit per Dolors Llopart i de lectures triades conjuntament amb Roser Ros i Josep M. Pujol.

⁸ Milagros Palma, contista nicaragüenca, era professora d'espanyol a la Universitat de París XII i amb Roser Ros s'havien conegut a París durant el Congrés «Le renouveau du conte» l'any 1989.

⁹ Vegeu la ressenya a la revista *N* de l'Associació de narradors i narradores. número 5 de 2002.

Per acabar

És ben clar, doncs, que la intervenció de Josep M. Pujol va resultar decisiva en l'arrencada d'iniciatives com la renovació de la museografia etnogràfica, la introducció de la narrativa de tradició oral en el discurs museogràfic i en l'emergència del primer col·lectiu de narradors.

En institucions vinculades a la comunicació i l'educació, com els museus, la recerca, tal com bé proclama la definició de l'ICOM,¹⁰ és inseparable de la resta de funcions que li són pròpies. Així ho entenia Josep M. Pujol i així és com desgraciadament, no han entès els successius organismes administratius que, tant a l'Ajuntament de Barcelona (i tants d'altres) com a la Generalitat de Catalunya, mai no han sabut reconèixer la dimensió com a centres de recerca dels Museus i els han reduït a simples de sales d'exhibició i, com a molt, centres d'animació suposadament «cultural».

En un museu cal constantment estudiar, aprendre i provar fórmules d'acció vers el públic. Al capdavant fer el que es fa en tot procés de recerca: assaig, anàlisi, estudi de resultats i correcció. Sense el mestratge d'en Pujol, que valorava la memòria i la tradició oral, no hauríem pogut oferir productes de la qualitat al MAITP que ho vàrem fer, mentre ens van deixar. Hem de lamentar que els governs de la Generalitat i de l'Ajuntament no volguessin o no sabessin ajudar aquell petit esforç i no es continués, amb tot el rigor que calia, una tasca iniciada de manera altruista per en Josep M. Pujol.

REFERENCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ABELLA, J. (ed.) (1996): *Ramon Violant i Simorra. La memoria d'un etnògraf*, Tremp, Garsineu Edicions.

CALVO, L. (ed.) (1993): *Antropologia Catalana i Hispànica. Cicle de conferències celebrat a Barcelona els dies 14, 15 i 16 de novembre de 1991*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

— (1997): *Historia de la Antropología en Cataluña*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Departamento de Antropología de España y América.

COLL, P. (1993): *Muntanyes maleïdes*, Barcelona, Empúries.

¹⁰ «Tot museu és un centre de recerca i tot museu ha de ser un centre cultural».

- LLOPART, D. (1979): *El Rebost. Adobs, conserves, confitures i licors a Catalunya*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1993): «La il·lusió i la realitat d'un museu. Més de tres quarts de segle de treball ben fet», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 2 (febrer 1993), p. 88-97.
- (1993), «Les arrels del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars: l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya», dins Lluís CALVO (ed.) *Aportacions a la Història de l'Antropologia Catalana i Hispànica*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.
- LLOPART, D.; PRAT, J.; PRATS, L. (eds.) (1985): *La cultura popular a debat*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura Popular/Editorial Alta Fulla.
- LLOPART, D.; ROS, R. (eds.) (2014): *Dona i Folklore*, <<http://tantagora.net/wp-content/uploads/2014/01/Llibre-Dona-i-folklore.pdf>> [Consultat el 13 de febrer de 2015].
- ORIOL, C.; SAMPER, E. (eds.) (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de J. M. Pujol*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.
- PALMA, M. (1980): *El Cóndor, dimensió mítica del Ave Sagrada*, Managua, América Nuestra.
- PRATS, L. (ed.) (1993): *I Jornades sobre el patrimoni etnològic a les Terres de Ponent i l'Alt Pirineu*, Lleida, Associació catalana del patrimoni etnològic/Universitat de Lleida.
- PRATS, L.; LLOPART, D.; PRAT, J. (1982): *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions 1853-1981*, Barcelona, Fundació Serveis de Cultura popular.
- PUJOL, J. M. (1989): *Bertran i Bros. El rondallari català. Estudi introductori, edició i índexs*, Barcelona, Alta Fulla.
- (2008): «La tipografia del segle XIX a Barcelona», dins Pilar VÉLEZ (ed.), *L'exaltació del llibre del Vuitcents: Art, indústria i consum a Barcelona*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya/Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Arxiu Històric Municipal, p. 35-68.
- ROMA, J. (2006): «Introducció i estudi», dins Sara LLORENÇ, *Rondallari de Pineda*, Pineda de Mar, Ajuntament de Pineda de Mar, p. 442.
- RondCat: cercador de la rondalla catalana*, Arxiu de Folklore, Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. Data de consulta: 13 de febrer de 2015. URL: <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>>

- ROS, R. (1991): «Le conte en Espagne», dins Geneviève CALAME-GRIAULE (ed.), *Le renouveau du conte*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche scientifique.
- (1996): *Les rondalles d'animals, el cas del cicle de la guineu i el llop*, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).
- (2000-2001): *Contes d'animals. Contes d'encantaments. Contes d'enginys i altres trampes. Contes sobre els orígens. Més contes d'animals. Més contes d'encantaments. Més contes d'enginys i altres trampes. Més contes sobre els orígens*, Barcelona, Rosa Sensat/Espasa Calpe (Col·lecció «Contes de tots colors»).
- VIEL, A. (2014): «Museo Trans. Quan la creativitat transcendeix la “materialitat”», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 39, p. 95-104.
- VIOLANT, R. (1979a): *Obra Oberta. Volum 1*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1979b): *Obra Oberta. Volum 2*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1981a): *Obra Oberta. Volum 3*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1981b): *Obra Oberta. Volum 4*, Barcelona, Alta Fulla.
- (1985): *El Pirineo Español. Vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece* (dos volums), Barcelona, Alta Fulla.

L'ARXIU FAMILIAR DE PERE ALSIUS DE BANYOLES
David Masgrau i Haro – Àngel Vergés i Gifra
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Pere Alsius i Torrent (Banyoles, 15 d'Agost de 1839 – Banyoles 15 de febrer de 1915) fou un farmacèutic banyolí molt vinculat al moviment cultural de la Renaixença que sobretot se'l coneix per ser el divulgador al món científic de la famosa mandíbula de Banyoles i el pioner de la prehistòria catalana. No obstant, Pere Alsius no només es va dedicar a prehistòria sinó que també tingué altres inquietuds culturals com foren l'arqueologia, la història, la geologia i el folklore. Fruit d'aquesta activitat, Pere Alsius va generar nombrosa documentació que els seus descendents han conservat curosament, junt a documentació d'altres familiars, a sobre de la mateixa farmàcia que regentà el mateix Pere Alsius i que continua actualment ben activa. Aquesta documentació és consultable amb cita prèvia a tothom qui li interessi.

Fotografia actual de la farmàcia Alsius de Banyoles

L'any 2010 la família Alsius es va posar en contacte amb David Masgrau per elaborar un catàleg i una base de dades de la documentació del fons familiar de Pere Alsius amb l'objectiu de conèixer amb més detall la documentació que guarda aquest fons i, de retruc, tenir més informació de les facetes desconegu-

des de Pere Alsius. A més, l'elaboració de la base de dades havia de servir com a eina que facilités la consulta i la localització de la documentació als investigadors interessats en la figura de Pere Alsius. Aquesta tasca s'ha realitzat a hores lliures durant quatre anys —fins el 2014— i el resultat ha estat la catalogació de 958 documents del fons familiar de Pere Alsius i 154 llibres de la biblioteca personal d'aquest autor. Respecte als documents, a part de documentació manuscrita i mecanoscrita, també s'han localitzat i descrit fotografies i dibuixos. A més, s'han identificat les següents tipologies documentals:

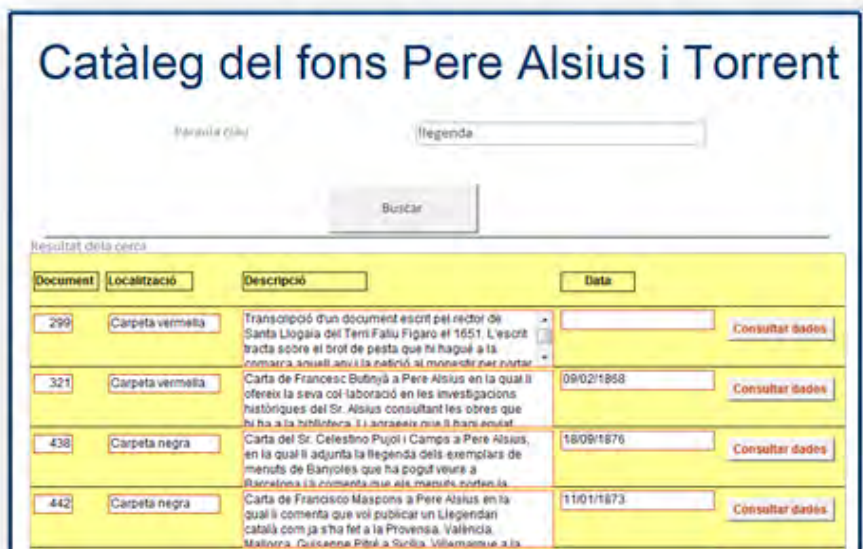
- Correspondència rebuda
- Apunts de la llicenciatura de Farmàcia
- Esborranys de discursos
- Notes investigacions històriques, prehistòriques, geològiques, sanitàries i antropològiques
- Esborranys d'articles i llibres
- Notes autobiogràfiques
- Notes folklòriques
- Documentació farmacèutica
- Programes d'actes socials

Tota aquesta informació ha quedat recollida en una base de dades Microsoft Access. Aquest aplicatiu inclou una petita fitxa descriptiva de cada document o llibre i permet aplicar filtres de cerca per dates o paraules claus que possibilita interrelacionar documentació. La raó per la qual la base de dades es realitzà en Microsoft Access i no com a base de dades consultable en línia fou que l'objectiu inicial del projecte era oferir una eina de cerca del fons Alsius als investigadors que es personessin a la farmàcia per consultar la documentació *in situ*.

Tal com podem observar a la imatge de la portada de la base de dades, trobem dos botons a l'esquerra que permeten consultar la totalitat dels documents o els llibres de la biblioteca de forma seqüencial i sense l'aplicació de criteris de cerca. En el rectangle central s'inclouen els diferents tipus de filtratges dels registres de la base de dades com són la capsa on s'inclou el document, per data, per paraula clau i la cerca de qualsevol paraula en el camp de descripció.

Imatge de la portada de la base de dades en Access del Fons de Pere Alsius

Exemple de cerca per paraula clau

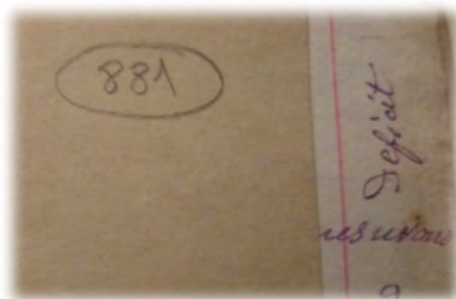
Catàleg del fons Pere Alsius i Torrent

Localització		Numero de document
Carpeteta negra		440
Remitent	Receptor	Llengua:
Francisco Maspons	Pere Alsius	Castellà
Lloc edició/escritura	Data	Format:
Barcelona	12/08/1876	Quartilla
Descripció		
Carta de Francisco Maspons a Pere Alsius en la qual li demana si coneix alguna tradició (legenda) sobre les fades i l'estany de Banyoles per adjuntar-la a la recopilació de tradicions del Vallès que realitza el Sr. Maspons. Per altra banda, en la carta es comenta que les fades de les tradicions només es troben en la Catalunya dominada pels francs, que importaren les tradicions germàniques, i, en la zona de Barcelona, les tradicions de fades es converteixen en tradicions de bruixes.		
Temàtica		
correspondència, Francisco Maspons, Pere Alsius, tradicions, llegendes, fades, estany, Banyoles, Valès, fran		

[Tornar als resultats de cerca](#)

Exemple de fitxa descriptiva de document

Tal com es pot observar en les dues imatges anteriors, es mostra un procés de cerca per paraula clau. Per cadascun dels registres que compleixen el criteri, es mostren les dades identificatives bàsiques del document i un botó «Consultar dades» que, després de clicar-lo, ens dirigeix a la fitxa descriptiva del document on hi trobem tots els camps. Entre aquests camps descriptius, hi trobem la localització i el número de document que formarien part del topogràfic que ens permeten identificar i ubicar físicament on es troba el text. Per facilitar la localització, es va escriure amb llapis el número corresponent en el dors de cada document i es van etiquetar les capsas amb els codis del documents que contenen tal com podem observar a les següents imatges:

Anem, ara, a detallar alguns aspectes interessants d'aquest fons. En aquest hi descobrim dibuixos de creus de terme mesurades, experiments amb torba, notes de farmàcia, transcripcions de textos de làpides i pergamins... Hi trobem dibuixos de sílex i una gran quantitat d'esbossos de fòssils trobats a les coves de Serinyà. Tot plegat conforma un munt de material interessantíssim i heterogeni. L'inventari recull obres inèdites com les *Notas Folch-lòricas*, treballs de camp i diversos discursos que Alsius va fer al local del Foment de Banyoles. Un d'aquests discursos recorda les llegendes de l'obra *Canigó* de Jacint Verdaguer, *Nuestras tradiciones populares en la leyenda pirenaica el Canigó*. L'interessant epistolari perfila l'estreta relació que el banyolí, soci i delegat de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, va tenir amb diversos autors i folkloristes catalans de la seva època. No hem d'obviar la gran quantitat de lligams que el farmacèutic va establir per via epistolar amb molts d'ells. L'epistolari, doncs, és una de les perles del fons de Pere Alsius i Torrent. En temps d'Alsius passen per Banyoles els folkloristes i excursionistes cap a Ripoll aqueferats amb l'empresa de restauració del monestir de Ripoll impulsada pel bisbe Morgades de Vic. Aquesta empresa portà molts excursionistes «científics» a descobrir la vila de Banyoles i el seu llac. Un d'ells fou Ramon Arabia i Solanas, president del l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, que es cartejà amb Alsius i

l'animà constantment a publicar a l'Anuari que l'entitat excursionista publicava. Arabia també s'interessà per conèixer algunes dates concretes sobre Santa Maria de Porqueres i el monestir de Sant Esteve de Banyoles. Aquest autor fou partidari en tot moment de relacionar-se amb centres excursionistes alpins, un fet que el portà a viatjar i a contactar amb altres erudits i entitats d'altres països. Els excursionistes serveixen a l'erudit banyolí per conèixer i comunicar-se amb diversos prehistoriadors europeus. Aquest fet és tan important com desconegut a casa nostra. Gràcies a la lectura de l'epistolari, doncs, podem descobrir com Artur Osona portà alguns fòssils trobats per Alsius a Serinyà al doctor Vogt del museu de Ginebra per tal que aquest corroborés si es corresponien a les d'un ren o no. Pere Alsius es cartejà també amb l'incassable excursionista Artur Osona, que l'any 1880 vingué a la capital del Pla de l'Estany per tal de fer una excursió particular a la muntanya de Rocacorba. L'acompanyaren Pere Alsius i el prevere Joaquim Garriga, socis delegats de l'entitat excursionista a Banyoles. Ramon Arabia, referint-se a Osona, confessà al banyolí: «L'amich Osona, fent més excursions que les orenetas, és infatigable. Som més amichs que may». És ben significatiu el fet que Arabia entregués la targeta del prehistoriador francès Harlé de Bordeus a Pere Alsius. És un fet transcendental que obtindrà el seus fruits ja que la relació d'Alsius amb Harlé serà ben fructífera i duradora. Ambdós autors es cartejaran i compartiran estudis, treballs i inquietuds al llarg de les seves vides. Hem de tenir, doncs, aquest punt en consideració i recalcar el paper clau que van jugar els pioners de l'excursionisme català en la vida i obra de Pere Alsius i Torrent. Tampoc hem d'obviar el fet que Alsius guià nombroses excursions científiques i féu de cicerone a molts dels excursionistes que s'acostaren a Banyoles per tal de conèixer i estudiar les seves belleses naturals, arqueològiques i arquitectòniques...

L'epistolari revela també la relació d'Alsius amb Francesc Maspons, home d'una alta significació institucional, el patriarca dels folkloristes catalans i pioner de les excursions pirinenques. Maspons en una carta (11 gener de 1873) l'instà a recollir les llegendes de la zona de Banyoles. Alsius li trameté còpia d'algunes de les llegendes anotades a les notes folklòriques: «Les aloges de l'estany de Banyoles», «El cau de les Goges» i «Les encantades de la cinglera de Parets» seran incloses per Maspons a les notes de «Les encantades de Vallderós» del seu llibre *Tradicions del Vallès* (1876). Maspons publicà també a les notes del capítol «La llegenda del drac», la història del monstre banyolí que Pere Alsius va publicar anteriorment en el seu *Ensaig històric de la vila de Ba-*

nyoles (1872-1881). L'epistolari creuat amb Maspons és molt interessant. En una carta (12 agost 1876) Maspons li recorda que les tradicions de les fades es localitzen més a la Catalunya dominada pels francs, que importen les tradicions germàniques i que a la zona de Barcelona les tradicions de fades es converteixen en tradicions de bruixes. No sé si Maspons detectà algunes llegendes com la de l'ATU 503 «Els dos geperuts», *The gifts of the little people*, i hi va troba raons prou convincents per sostenir aquesta teoria.

L'epistolari també mostra la relació del banyolí amb Cels Gomis i Jacint Verdaguer. Pere Alsius és un dels «amics» banyolins de Verdaguer. El poeta de Catalunya s'hostatjà a Banyoles l'any 1884. Verdaguer surt de Barcelona el dia 18 d'agost, de la *Babilònia de sota Montjuïc* i resideix a Banyoles fins el dia 28 de l'any 1884. En aquest moment Verdaguer poleix la seva obra *Canigó*. Alsius l'acompanyarà en les nombroses excursions que un grup d'amics i admiradors el guia per racons de la comarca com el Salt d'en Vila, les Estunes, el monestir de Sant Esteve i l'estany de Banyoles. Verdaguer enviarà a Pere Alsius el poema *A mos amics de Banyolas*, un poema dedicat als seus amics banyolins en record de les excursions realitzades a la comarca. En aquest poema Verdaguer recorda diversos motius llegendaris com les aloges, Sant Martirià (patró de Banyoles) i el drac. El poema fou escrit al santuari de la Mare de Déu del Mont. Des d'aquell santuari el poeta de Catalunya el va trametre al farmacèutic banyolí: «Aquí li envio uns pobres versos que escrigué dies passats. Memòries a tots los amichs de navegació y d'escursions, m'he recordat molt d'aqueixos desde aquest mirador y no m'he oblidat de cap d'ells».

L'estudi de l'epistolari seria objecte d'un article molt més extens, però, amb una lectura superficial del mateix és fàcil capir que la Banyoles que va viure Pere Alsius distà molt de ser un «cau» o un forat aïllat de la resta de Catalunya. Alsius fou un grafòman il·lustrat consumat i, com a tal, es prodigà per conèixer i comunicar-se amb molts autors, erudits i científics del seu temps. A l'hora de mencionar Pere Alsius hem de tenir en compte molts altres personalitats gironines del seu moment amb els quals el banyolí féu amistat i compartí afinitats i recerques. L'epistolari del farmacèutic revela l'estreta relació que Alsius va mantenir amb gironins com ara Joaquim Botet i Sisó, Josep Franquet, Celestí Pujol, Estanislau Vayreda, el pare Fita i el fundador de l'ordre de les filles de Sant Josep: Francesc Xavier Butinyà. No té lògica, doncs, ni credibilitat la visió d'una Banyoles tancada en ella mateixa i aïllada dels moviments culturals del país. És més, Pere Alsius, amb les seves nombroses col·laboracions a *La Renai-*

xensa, divulgà les peculiaritats naturals, geològiques, i històriques del Pla de l'Estany arreu del país. La Banyoles decimonònica va rebre la influència i les aportacions de nombrosos excursionistes catalans, que estudiaren i divulgaren els seus monuments i els seus fenòmens naturals. No és una mera casualitat que l'estany de Banyoles, com a paisatge literari, neixi a redós de la ploma d'un dels pioners de l'excursionisme català: Joan Bru i Sanclement. Bru recull de boca d'un barquer les llegendes de l'estany de Banyoles i les publica l'any 1886 a la secció de Folklore que l'Associació d'Excursions Catalana havia recentment inaugurat. D'altra banda la societat banyolina viu oberta als nous canvis. L'impulsor de la frenologia, Marià Cubí, tal com faran moltes altres personalitats culturals, prendrà banys al balneari de la Font Pudosa i divulgarà les teories frenològiques a la ciutat amb la complicitat d'erudits locals. El balneari banyolí serà un punt de trobada de nombroses personalitats polítiques i culturals catalanes que hi prendran aigües. Una d'elles, Dolors Montserdà i Vidal, escriurà un poema dedicat a les Estunes: «Aplech á las Estunas» que publicarà en un canemàs ple de col·laboracions literàries i científiques: *Calendari-guia de Banyoles y sa comarca per l'any del Senyor 1891*. Aquest calendari recull les aportacions de diversos erudits banyolins i gironins. Cal destacar el poema de mossèn Josep Simon i de Joaquim Hostench, un altre banyolí que guiarà Jacint Verdaguer en les seves excursions per la comarca. Pere Alsius també col·laborà en aquesta publicació de manera activa amb un text científic sobre l'estany de Banyoles. D'altra banda, tal com recull el folklorista Joan Bru Sanclement, Banyoles es fortificà per lluitar contra les tropes carlines i en la darrera carlinada patí un setge ferotge en el qual esdevingué màrtir el comandant d'armes lliberal Josep Toribi de Ameller. La nissaga dels Ameller de Banyoles representa, també, de fet, una prova més del compromís d'algunes nissagues locals amb la política i la cultura del país. Dins d'aquest context, doncs, hem de situar la figura i l'obra del pioner de la prehistòria.

Finalment cal esmentar que aquest any se celebren el centenari del decés de Pere Alsius. Entre els actes per celebrar aquest centenari, hi trobem la celebració d'un Col·loqui de Tardor centrat en la figura de Pere Alsius, la publicació del seu manuscrit «El Magdalenense en la provincia de Gerona», la museïtzació del material de farmàcia que conserva la família Alsius i, pel tema que ens ocupa, la publicació en línia d'aquest catàleg que s'ha explicat en aquest article. Aquesta base de dades *on line* es podrà consultar des del web del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (<www.cecbanyoles.cat>). Respecte a la base dades original

en Microsoft Access, la versió web ha simplificat els criteris de cerca fent-los tots en un per millorar l'operativitat de la base de dades en línia. D'aquesta manera, només existeix un camp de cerca —veure imatge de baix— que identificarà automàticament si es tracta d'una paraula clau, una data o un element a buscar en les descripcions dels documents segons l'element que l'usuari hagi introduït per buscar.

D'aquesta manera, ja sigui la base de dades en Microsoft Access o el cercador web, aquesta és una eina molt interessant per utilitzar per aquells estudiosos de la figura de Pere Alsius perquè els hi permet conèixer amb més profunditat la documentació d'aquest personatge a més de poder interrelacionar documentació a través de criteris de cerca com les paraules claus o les dates. Per últim destacar que, una tasca interessant a realitzar en un futur, seria la localització de la correspondència que va enviar Pere Alsius als diferents destinataris dels quals es conserven cartes en el fons Alsius per ampliar el coneixement dels temes que tracten aquestes. Així doncs, en el fons Alsius es conserva diversa correspondència de diferents personalitats del final del segle XIX que tenien com a destinatari al farmacèutic banyolí. No obstant, en el fons Alsius es conserven molt pocs esborranys de les cartes que l'erudit va enviar a aquestes personalitats fent que tinguem un coneixement parcial dels temes que tracta la correspondència que es guarda al fons Alsius.

Estudiar i fullejar els manuscrits de Pere Alsius és un autèntic plaer per a qualsevol persona mínimament curiosa. Alsius representa l'home inquiet de la Renaixença, l'home-que-vol-saber i que comparteix les inquietuds dels homes que van fundar els primers centres excursionistes del país. L'inventari impulsat per la família Alsius ha de permetre als investigadors a conèixer encara més la seva figura i a descobrir i aprofundir en l'estudi de la seva extensa obra. Ha estat

una gran sort la diligència i la cura de la família Alsius en conservar el patrimoni i el llegat d'aquest insigne banyolí. A ells i a elles els hem d'agrair de tot cor la cura i la sensibilitat sobradament mostrades en la conservació i divulgació de l'obra del pioner de la prehistòria a Catalunya.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

a) *Fonts editades*

MASPONS, F. (1952): *Tradicions del Vallès*, Barcelona, Barcino.

ORIOL, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura).

SOLER, N. (1987): «Bibliografia de Pere Alsius i Torrent», dins *Quaderns 1985-1987, Homenatge Pere Alsius i Torrent*, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

b) *Fonts manuscrites*

Arxiu Família Alsius de Banyoles. MASGRAU, DAVID: *catàleg del fons Pere Alsius i Torrent*.

EL FONTS ANTONI PONS PASTOR (1888-1976) A L'ARXIU HISTÒRIC DE LA UIB

Tomàs Vibot Railakari

Universitat de les Illes Balears

1. *L'Arxiu Històric de la UIB*

L'arxiu històric de la Universitat de les Illes Balears pertany al Servei de Biblioteca i Documentació i actualment està situat al primer pis de l'edifici Ramon Llull del campus universitari, a la carretera de Valldemossa.

El 1988 rebé el primer material per al fons, consistent en l'Arxiu de l'Antiga Universitat Lul·liana i en un petit fons de l'orde jesuïta. El 1989 s'hi incorporà l'Arxiu del Cercle d'Obrers Catòlics, que fins aleshores havia romàs al Departament d'Història de la Facultat de Filosofia i Lletres. Aquests dos arxius es dipositaren, de forma provisional, a la biblioteca de l'edifici Ramon Llull de la UIB.

El 1990, segons la resolució del Full Oficial de la Universitat del 2 de març, es va destinar un espai a ubicar-hi «el material i la documentació referent a l'Arxiu històric de la Universitat», a l'edifici Ramon Llull. Aquell mateix any s'hi incorporà l'Arxiu de l'Escola Normal de Magisteri, un arxiu fotogràfic i papers diversos de les cases de Son Lledó.

Des de 1991 fins a l'actualitat, s'hi ha anat incorporant documentació i material d'arxius públics i privats, procedents bàsicament de donacions i compres particulars: Arxiu de l'Escola Annexa de Magisteri, Arxiu de Miquel Gayà Sitjar, Arxiu de Jaume Rovira (cònsol de l'Uruguai), Arxiu de l'Escola de Treball Social, Arxiu fotogràfic d'Antoni Pons, Arxiu de la fàbrica de sabó El Nido, Arxiu d'Antoni Maria Thomàs...

2. *Antoni Pons Pastor: breu ressenya biogràfica*

Va néixer a Palma el 1888. Ingressà al Seminari de Sant Pere de Palma el 1903 i s'ordenà prevere el 1913. De forma autodidàctica, es dedicà a la història, especialment a l'edat mitjana de Mallorca. Així mateix, destacà com a lul·lista i fou soci fundador i *magister* de la Maioricensis Schola Lullistica. S'interessà també per la cultura popular, redactà nombrosos escrits de caire religiós i d'apologètica, a la qual era molt afeccionat. Fou col·laborador de *L'Aurora* i de *L'Almudaina* (d'ideologia nacionalista). Fou signant del conegut manifest «Resposta al missatge dels catalans». Publicà també articles d'investigació a revistes especialitzades com *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, *Estudios Lulia-*

nos, Estudis Universitaris Catalans, Hispania, Sefarad, etc. Va ser també un gran bibliògraf, ja que la seva biblioteca recull edicions del segle XIX, algunes del XVIII i de fins mitjan segle XX. Va estudiar magisteri i es dedicà també a l'ensenyament durant molts d'anys. Fou capellà de pobles com Estellencs, el Molinar, la Soledat i Puigpunyent.

3. *Inventari del fons Antoni Pons Pastor de l'Arxiu Històric de la UIB*

1. Sèrie de fitxes de referències

1.1 Subsèrie de fitxes de referències bibliogràfiques i de buidatge documental de temes referents a la història de Mallorca

- Fitxes sobre oficis, confraries i gremis (ss. XIV-XVI)
- Fitxes sobre jueus. Vol. I i II
- Fitxes i notes sobre història dels jueus a Mallorca
- Fitxes sobre cristianisme
- Fitxes sobre història de Mallorca i Corona d'Aragó

1.2 Fitxes de referències a escriptors i artistes de Mallorca

- Fitxes de referències a escriptors i artistes de Mallorca
- Fitxes de referències o cites de la intervenció d'escriptors d'època contemporània

1.3 Fitxes per a la realització d'un índex toponomàstic

- Fitxes per a la realització d'un índex toponomàstic
- Fitxes sobre índex onomàstic

1.4 Fitxes de vocabulari

- Fitxes de vocabulari català-castellà
- Fitxes de vocabulari. Definicions i referències a on apareix en els termes

1.5 Fitxes de toponímia de Palma

- Fitxes sobre toponímia de Palma
- Fitxes de referències a carrers de Palma
- Fitxes de noms llatins de toponímia

2. Sèrie d'anotacions i materials per a la realització d'obres

- Material per a la biografia de Pere d'Alcàntara Penya

- Material sobre la història de Mallorca. Prehistòria, història antiga i època del Regne Privatiu
- Material sobre Joan I a Mallorca (s. XIV)
- Material sobre taula numulària I i II
- Material i anotacions sobre teatre històric I i II
- Material i notes sobre història de Mallorca (ss. XIII i XIV)
- Material i notes sobre l'època del regnat de Jaume I
- Material i notes d'història de Mallorca des de la prehistòria fins el segle XIII
- Material i notes sobre història de Mallorca al s. XIV
- Material i notes sobre història de Mallorca (ss. XIV-XVIII)
- Material i notes sobre l'Església i la cultura a Mallorca a l'època medieval
- Material i notes sobre temes diversos
- Material i notes sobre escriptors i poetes, la majoria d'ells religiosos d'època medieval
- Material i notes sobre Ramon Llull i el lul·lisme
- Material i notes sobre bibliografia històrica mallorquina
- Material i notes per a la Història de Mallorca. Vol. II
- Material i notes per a la Història de Mallorca. Vol. III
- Material i notes per a la Història de Mallorca. Vol. V
- Material i notes sobre història geològica de Mallorca

3. Sèrie d'esborranys d'obres

3.1 Subsèrie d'esborranys d'obres inèdites o en preparació

- Esborrany per història de Sóller
- Esborrany per biografia Jaume II
- Esborrany per a la biografia del bisbe de Mallorca Pere Cima (1378 - 1390)
- Manuscrit d'obra de teatre sobre un graciós
- Manuscrit: Tomo 2, *Miscelánea de Antonio Pons. Poemas* (1903)
- Manuscrit: La premsa mallorquina (1908)
- Manuscrit: *Diccionario paleográfico de Antonio Pons* (1909). Capsa 1
- Manuscrit: Tudats. Drama en tres actes
- Manuscrits de rondalles
- Manuscrit: 2a plagueta de composicions
- Manuscrit: *Apuntes de pedagogía arreglados al programa vigente en la Escuela Normal de Maestros*
- Manuscrit: Adoració a es cinc llagues de Jesús

- Esborrany: La passió de Jesús i la Santa Faç
- Esborrany: Els gremis a Mallorca
- Esborrany: Història de Mallorca. Vol. VIII
- Esborrany: La Vida dels avis
- Esborrany: Notes folklòriques

3.2 Subsèrie d'esborranys d'obres publicades

- Esborrany: Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII-XV. 1984
- Esborrany: Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca: segles XIV-XV. 1930
- Esborrany: Pregons del XVI segle a Mallorca: trelladats mot a mot de l'original a ara i estampats amb un proemi. 1929
- Esborrany: Besllums, narració històrica del XVIIe segle. 1951
- Esborrany i material: Llibre del mostassaf de Mallorca. 1949
- Esborrany: Los halcones de Mallorca en el siglo XIV. 1956
- Esborrany: «Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII i XIV», a *Revista Hispania*. 1960
- Esborrany: Carles V a Mallorca i l'expedició a Alger. 1936
- Esborrany del pròleg de Constitucions e Ordinacions del Regne de Mallorca (segles XIII-XV). 1934
- Esborrany: Parlament de gràcies fet en el dinar d'homenatge que li fou ofert pels deixebles i amics. 1951
- Esborrany i notes de *La espada en Mallorca en el siglo XIV*. 1951
- Esborrany: Mossèn Mateu Gelabert, fermapologista de Ramon Llull. 1962
- Esborrany: Els reis de la casa de Mallorca (1243-1349). 1957
- Esborrany: Biografia Pere d'Alcàntara Penya. 1923 (Inclou la conferència de Pere d'Alcàntara Penya sobre Mallorca, articles repòsits de Bartomeu Ferrà i esborrany de Quadrado a Madrid. Epistolari 1841-46)

3.3 Subsèrie d'esborranys d'Història de Mallorca

- Esborrany d'Història de Mallorca. Vol. I
- Esborrany d'Historia de Mallorca. Vol. III
- Esborrany d'Historia de Mallorca. Vol. IV
- Esborrany d'Historia de Mallorca. Vol. V
- Esborrany d'Historia de Mallorca. Vol. VI
- Esborrany d'Historia de Mallorca. Vol. VII

- Esborrany de capítols no inclosos a Historia de Mallorca. Vol. V
- Esborrany de capítols no inclosos a Historia de Mallorca. Vol. VII
- Esborrany sobre Història de Mallorca en època de Jaume I

4. Sèrie d'originals

- Original: Història de Mallorca. Vol. II
- Original: Història de Mallorca. Vol. IV
- Original: Història de Mallorca. Vol. V
- Original: Història de Mallorca. Vol. VI
- Original: Història de Mallorca. Vol. VII

5. Sèries de transcripció de documents

- Transcripció de poesies històriques
- Transcripció de documents referents a Pere de Cima, bisbe de Mallorca (1378-1390)
- Transcripció de cartes de Mario de Pasa, mestre en arts i medicina, sobre Ramon Llull (1478-1483)
- Transcripció de correspondència de Tomàs Aguiló amb Josep M. Quadrado, Piferrer, M. Rubió, R. Ors i M. Aguiló
- Transcripció del document relatiu al suïcidi d'Amor Ben Xullell, jueu de Mallorca i la pena de passejar el cos per la ciutat que li corresponia
- Transcripció de suplicacions 1334 i 1365
- Transcripció de permisos reials o del governador per a comerciar i realitzar viatges

6. Sèrie de material gràfic

6.1 Subsèrie de material gràfic divers

- Felicitacions de Nadal
- Làmines diverses
- Material gràfic per Història de Mallorca
- Material gràfic per *Judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII i XIV*
- Fotografies de la crònica de Pere Marsili, versió llatina de la crònica del rei Jaume I

6.2 Subsèrie de fotografies i gravats de personatges

- Fotografies emmarcades de Pere d'Alcàntara Penya, Josep M. Quadrado, Miquel Costa i Llobera (1854-1922)
- Fotografia dels redactors i col·laboradors del diari *La Almudaina*
- Fotografia del cinquantenari de la Societat Arqueològica Lul·liana (1880-1930)
- Fotografia de dos homes, un assegut i un altre dret amb capells a la mà
- Gravats de Carles Aribau, Pau Piferrer i Manel Milà i Fontanals
- Gravats d'Antoni de Capmany, Jaume Balmes i Pau Clarís

7. Sèrie de sermons, discursos i conferències

- Material per al discurs realitzat el dia que es posà una làpida a la casa on nasqué i visqué Mossèn Rullan (1929)
- Discursos pronunciats per Antoni Pons
- Material i original de la conferència de *La formació de la dona al s. XVIII. La seva influència cultural i social*
- Material per a la conferència Mallorca i el Conquistador
- Material per a la conferència *La justícia*
- Sermons d'Antoni Pons

8. Retalls de premsa

- Retalls d'articles de Jeroni Pons a *El Sóller*, sobre el santuari de Santa Catalina al port de Sóller
- Retalls d'articles de Pedro Ferrer Gibert a *Baleares*, sobre Pere d'Alcàntara en *Ya*
- Retalls d'articles de Guillem Forteza a *El Correo de Mallorca*. 1923
- Retalls d'articles de Miquel dels Sants Oliver
- Retalls d'articles d'opinió de «Baleo» (pseudònim d'Antoni Pons) a *La Última Hora* (1960-1970)
- Retalls sobre temàtica cultural a Mallorca de diversos diaris
- Retalls sobre toponímia de Palma. Noms de carrers de membres de la Dinastia Privativa
- Retalls sobre Jaume I a Mallorca de diaris diversos
- Retalls sobre la Conquesta de Mallorca
- Retalls de bàndols, ordres i determinacions de l'època de la Guerra Civil Espanyola
- Retalls de referències d'obres publicades d'Antoni Pons

- Retalls sobre artistes, escriptors i científics
- Retalls d'escrits d'Antoni Pons. Rondalles amb el pseudònim de «Modest de U», a *La Ignorància, Setmanari Popular Mallorquí*
- Retalls d'escrits a *La Aurora, Llevant, Sóller i Revista Antoniana*
- Retalls sobre eclipses, sanitat i condicions de vida, geologia, art i fotografia, anarquisme i república
- Retalls d'articles sobre turisme, vida local, antiga plaça de bous, referències a aspectes de patrimoni de Mallorca a diversos diaris
- Retalls sobre cultura catalano-balear de diversos diaris
- Retalls sobre cultura popular i folklore

9. Sèrie de documents diversos

- Factures
- Notes diverses sens classificar
- Llistes de persones i institucions a qui Antoni Pons ha regalat les seves obres i notes per a un esbós biogràfic
- Proves d'Impremta d'Història de Mallorca
- Notes manuscrites d'altres persones

4. *Continguts i característiques dels «Manuscrits de rondalles» i de la «2a plagueta de composicions»*

Al fons de l'arxiu d'Antoni Pons, dins la *Sèrie d'esborranys d'obres* i, concretament, dins la *Subsèrie d'esborrany d'obres inèdites o en preparació* trobam dos carpetes força interessants amb contingut etnopoètic.

La primera, titulada «2a plagueta de composicions», és un quadern amb material divers, sense esborranys ni correccions i amb algunes il·lustracions, cosa que fa sospitar que l'autor el considerava un treball acabat i destinat a un ús propi o compartit en àmbit restringit. No té índex i tant per l'escriptura com per les tintes emprades, els treballs foren redactats al llarg d'un temps que va des de 1903 fins a 1906.

La contraportada es troba encapçalada per la data 23 de juny de 1905, que, pel que acabam de dir, no indica l'inici del quadern sinó que, pel cap baix, aquest es començà dos anys abans. Just damunt la data, hi ha un poema que diu: «*Todo lo bueno que en el libro hallaréis / Dios lo escribió. / Solamente lo malo que encontraréis / lo he escrito yo*». La primera pàgina conté el dibuix d'un mico.

La plagueta recull un total de 19 escrits de molt diversa naturalesa: reflexions polítiques i morals, poemes, tradicions i llegendes. Heus aquí l'inventari amb una breu explicació:

1. «Diumenge III després de Pentecostés». Es tracta d'un conjunt de reflexions de tema religiós.

2. «Ban: escarabats piloters o un gran descobriment». És un text datat l'1 de juliol de 1905, molt crític i carregat d'ironia contra l'Ajuntament de Palma per les decisions religioses i especialment per suprimir la processó de Sant Sebastià (patró de Palma). Els regidors s'identifiquen metafòricament amb escarabats piloters, ja que caminen cap enrere arrossegant una pilota d'excrements.

3. «Societat infantil republicana». Critica amb duresa la ideologia republicana: «Ara si que'ls espanyols hem entrat, a dir-ne, en es camí d'el progrés y de sa civiltsació. Però? Que dich, hem entrat en es camí? Millor diré que mos trobam sens dupte a n'es cap damunt des progrés y en es ple des temps de sa civilsació. Fins a n'el present els regeneradors espanyols desitjaven europeïzar-nos: des de avuy en devant els europeus, nort-americans y fins el japonesos desitjarán espanyolitzar-se».

4. «Oh, la lògica!». Una altra crítica contra el republicanisme.

5. «Per què Tolstoi és heretge?». Reconeix que Tolstoi és un «gran escriptor, perquè induptablement ho és pel vigor de son estil i a la encisadora brillantor de les seves descripcions». Ara bé, pel seu contingut fou un «home funestíssim en tots els rams literaris, sociològics i dogmàtics».

6. «A la martinica». Poema en castellà.

7. «A la brega!». Un breu poema carregat d'ironia contra el republicanisme polític i el dret de vot, publicat a revista la *Bona Pausa*, el 12 d'agost de 1905. En un moment Pons exclama: «Via fora, lladres! Que votant ennobliran la pàtria!».

8. «En unos exámenes». Poema humorístic que recrea la resposta d'un alumne en un examen d'història.

9. «A Jesús». Poema religiós en català.

10. «S'ha de votar?». L'autor conclou que votar no és un dret, sinó un privilegi. Entre un candidat sense fe i un altre inútil, cal elegir el segon, perquè «és preferible un abandonament per incapacitat que una destrucció per malícia».

11. «Serenata a l'efímer D. Pep Fuset (republicà i descobridor del *mono*)». Poema contra aquest aspirant republicà a batle de Palma.

12. «La campana del mercader (llegenda)». Adaptació d'una llegenda d'origen bretó situada a la ciutat d'Argentan (Baixa Normandia). El relat es troba acompanyat de dues il·lustracions fetes a mà. Segons una nota situada al final de la narració, fou redactada el 23 de gener de 1903. Tot i no disposar de la llegenda original, mossèn Pons sembla que hi afegeix alguns detalls per adequar-la més a la seva ideologia conservadora (i antirepublicana):

En 1377, el mercader Jaume Gualthier cavalca sobre una egua per un bosc amb una bossa plena de diners per comprar a la fira del poble d'Argentan uns encaixos de roba coneguts «de Punt d'Argentan». És una comanda molt important ja que va destinada a la Cort del rei Carles V. Enmig del bosc troba un jove pagès que talla branques de pomeres vora el camí. Gualthier el reprèn per fer feina en diumenge. El pagès, molt enfadat, li demana si és capaç de travessar el bosc de Gou per la vora l'esquerra. El mercader respon que tant per l'esquerra com per la dreta «con tal que fassi una novena a la Verge». El pagès hi accedeix i Gualthier hi entra per la part esquerra. Mentrestant pensa en la seva estimada Joana de Beaumont, filla del president del parlament de París, amb qui s'ha de casar en tornar de la fira. Bosc endins veu la inquietant figura d'una jove vestida de blanc que corre entre l'espessor. Cercant-la arriba vora una balma del camí on hi ha uns bandolers d'aspecte oriental. Observant-los d'amagat, sent el que diuen: «Nostro és lo tercer mercader de París: la tribu de Dracoar pagarà els esponsals del fill d'Iram». De cop i volta, hi entra la jove del vestit blanc i fa una besada al front d'un dels bandolers dient: «Pare meu, mal és s'adivinació quan hi ha sanch en el sarró». Gualthier, molt espantat, se'n va, però no torna al camí tement que els lladres l'encalcin. Promet que si en surt farà una generosa ofrena a l'Església de Saint Germain d'Argentan. Després d'hores perdut pel bosc, sent a lluny la campana del convent d'Argentan, que li serveix de guia. Hi arriba i descansa. L'endemà, acudeix a la fira, compra els encaixos i torna a casa seva. Es casa amb Joana de Beaumont i, tot recordant la promesa, comana la fosa d'una campana de 3.500 lliures per a la parròquia d'Argentan. És beneïda el 5 de maig de 1378 i la dedica a Maria d'Espanya. El dia de la benedicció hi ha una gran festa, sols enterbolida per la sentència de mort que ha dictat la Santa Inquisició sobre una gitana. Gualthier tot d'una la identifica: és la misteriosa jove del bosc. Joana, coneixedora de la història, implora clemència a Maria d'Espanya, però la reina no pot fer-ne més que ajornar l'execució. Gualthier i sa esposa visiten la gitana a la presó, qui no els vol donar les gràcies ja que en té assumida la mort i perquè és «d'una raça maleïda pels homes d'occident». En

Gualthier li demana si el coneix i ella, en un primer moment diu que no, que aquella nit havien robat dos mercaders però un tercer havia pogut fugir. Ell s'identifica i finalment aconsegueix que la gitana es converteixi al cristianisme per tal de salvar l'ànima.

D'ençà, la campana és coneguda com «la Campana del mercader». A més de tocar les hores, fer els senyals de les oracions i repicar durant les fires i festes del poble, cada dia, a posta de sol, la fan sonar perquè els viatgers que es dirigeixen a Argentan no es perdin al bosc.

L'any 1731 és refosa i augmentada fins a 5.000 lliures de pes. En arribar la Revolució, totes les campanes de França són foses per fer-ne bales de canó. Però la campana del mercader és respectada. Mossèn Pons acaba el relat dient: «La campana encara avui es conserva, com bell record els bells temps dels inoblidables llegendes d'or».

13. «La ciegucecita». Un conte moral, signat amb el pseudònim «Teófilo Clarinet», publicat a la *Juventud Escolar*, 25 de març de 1906. Una al·lota viu en la foscor de la ceguesa. Gràcies a un miracle torna a veure, però la visió del món la trabsalsa. Cercant resposta a tanta confusió, la troba en la fe i es reclou en un convent.

14. «Un solleric (rondalla)». Fou publicada al setmanari *La llotja*, dia 9 de novembre de 1906. Correspon clarament al tipus ATU 326A* (*Soul Released from Torment*), molt semblant a les rondalles «Es llum de la terra» de mossèn Antoni M. Alcover i «Sa por de Conques» de l'Arxiduc Lluís Salvador.

15. «Los dos ángeles». Una rondalla moral sobre l'àngel de la son i l'àngel de la mort, publicada a la *Juventud Escolar*, dia 15 de maig de 1906.

16. «Bella tierra és Mallorca». Un poema a l'illa.

17. «La parroquia». Un panegíric a la funció de la parròquia, publicat al *Sóller*, dia 18 d'agost de 1906.

18. «El pare tras-tras (tradicció)». Fou publicat a *La Aurora*, dia 16 de febrer de 1907. El pare Tras-tras és un religiós molt dolent que només fa bromes. En una ocasió engana el pare Gabriel perquè pugui a un taronger. L'amo del camp li llença una pedra pensant que és un lladre i mor. L'amo el deixa vora el portell del veïnat. Aquest, perquè no pensin que és ell l'assassí, se l'endú a un figueral i li omple la boca de figues. L'amo del figueral, perquè no pensin que l'ha mort ell, el porta fins al batiport de l'església. L'escolà, en topar-lo, l'arrossega fins a l'escala del campanar. Quan el campaner hi davalla, traveja amb el cadàver i peguen tots dos dins l'església. Els fidels el culpen i enterren el cadàver sota un

xiprer vora l'església, amb aquest epitafi: «Aquí descansa el pare Gabriel / Alerta a despertar-lo que està bé / Fonc com els moixos, set vides tengué / Pregau per ell / Que el vegem en el cell!».

19. «Els Korigans (Rondalla Bretona)». A la plagueta es troba inconclusa. Fou publicada al setmanari *La llotja!*, dia 9 de novembre de 1906.

La segona carpeta, titulada «Manuscrits de rondalles», conté fulls sense enquadernar ni enumerar. Aquestes rondalles foren publicades al llarg de la vida del recopilador en diferents publicacions periòdiques, com ara *L'Ignorància*, *La juventud escolar* o *La llotja*, entre d'altres. Per tant, l'interès documental rau especialment a estudiar les possibles variants respecte de la versió impresa o, en el cas de la rondalla «Un solleric», comparar-la amb la versió de la 2a plagueta.

L'inventari de les rondalles presents a la carpeta és aquest:

«Un bon germà»

«Un pescador venturós»

«Un solleric»

«La mort atabacada» (l'autor hi afegeix aquesta nota: «Aquexa rondalla popular de Montserrat es consemblant a sa mallorquina “El bon Jesús y Sant Pere i l'Amo des Tossals Verds”, que mossèn Alcover recullí dins el tom IV del *Aplec de Rondalles Mallorquines*»).

«Dues amigues»

«El rei de les pastures»

«Dos mercaders escalabrats»

«Un pescador venturós»

No me mataràs, li torna dir ⁴
d'es cavall i es mes pintat peca ³
trossada ^{tumbadora} i encapitona en
deitjar bens extraordinaris; ro-
bre stat demunt s'espuea de qual-
cu'ra d'apreis desventurats que se pas-
sen demunt sa terra i que tingue
reny sa disort de ~~no~~ veper en ro-
reny cumplit, perque mes prest o mes
tast sa justicia demanara revenja
per ell.
Mentres tant es dos mercaders ^{dius}
^{mar} plorada i plorada d'aigo zalada
que los entrava dius ba boca de
maraven de bon cor an en Cap
d'amer que ^{por amor de Deu} los treses d'aquell
ball; mes aquest que tenia un bon
cor axi com millis pogue i sabe los
digue a sa veresa i es mercaders
afreits encare li prometeren que
li donarien d'es bons es per just
i racionable. con axi e-tn ^{per}
th idò! qui es cofare que prengui
candela.

A. Pons.

La Soledat. 27 sept.

1377.
 cis la
 ma ge
 forma
 n ussant
 se mar
 la fle
 ca, ni
 sbussar,
 psahu
 gentan
 cosa
 ell
 d'el
 de la
 avon
 dins

dins aquella terra per afinar la dolçesa, com de sopte compariva
 a n'els ulls d'el jove caminant en pages normand, n'ava po-
 dant pome-
 ra d'el camí,
 d'immense,
 des cans, de-
 y reprenent
 va a n'els
 llyg eclesi-
 d'ini. - ¡ Oh,
 per ventura
 broch de gou-
 ra? -
 - Tant per
 per la dreta
 pages, com
 una novena
 Guethier
 hega una
 da d'el ego

La campana del mercader

me senty, y n'hego n'ava depressa mon
 enterminent de anavis mes

vals a vora vo-
 z com qu'era
 consagrat al
 tene son corsar
 a n'el qui falta
 precepte de la
 tica coratges li
 imbecil! Podria
 atrevsar el
 ferne per l'esque
 l'esquera com
 li responque 'd
 tal que se passi
 a la verge. -
 sense mes rahons
 s'otra a sa bri
 qui's passa a

aves a mes no voler; com lo llamp d'ingintre a n'els brochs
 sens ductos, en Guethier no tenia res de supersticios. Puiç
 el dia dormia en el si de la nit, y es badalit devant tantes
 novelles com n'ave mostrant y que l'hi omplian l'anima

+

Todo lo bueno que en el libro hallareis
Dios lo escribió
Mientras lo malo que encontrareis
Lo ha escrito ya

Palma 23 Junio del año del Señor

1905

La descripción de la mano real que lleva la escarifica a nivel del
codo a nivel de la muñeca y a nivel de la articulación de la mano con el
codo accidental de Palma y a nivel de la articulación de la mano con
el codo se depositan en el libro del libro de Palma, lo que da
por resultado

II. AUTORS I MATERIALS INÈDITS

A PROPÒSIT DE L'«AFEXITÓ» D'ALDOLF SALVÀ
AL *FOLKLORE VALENCIÀ* DE FRANCESC MARTÍNEZ I MARTÍNEZ¹

Joan Borja i Sanz
Universitat d'Alacant

La Marina Baixa és una de les comarques que ofereixen una major fertilitat pel que fa a estudis folklòrics i etnopoètics. Ho mostra amb claredat, pel cantó de la rondallística, la mai no prou lloada base de dades *RondCat*, de l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.² Una simple cerca en el web corresponent revela —per exemple— que al Pla d'Urgell hi ha 26 rondalles catalogades, i que al Baix Penedès n'hi ha 18; 6, al Baix Empordà; 3, al Pallars Jussà; 1, al Garraf; etc. En canvi, a la Marina Baixa, el total de rondalles documentades és de 272. Cal subratllar-ho: 272, de les 515 rondalles valencianes amb localització geogràfica.³ Altrament dit: el 52,82% dels relats valencians amb adscripció espacial són rondalles recopilades precisament en aquesta comarca. Es tracta, amb diferència, de l'espai més prolífic de tot el País Valencià; i un dels més fèrtils, també, del conjunt del domini lingüístic.⁴

¹ Conste, d'entrada, el nostre agraïment a l'amic Joaquim Ronda Pérez, que ens va obrir les portes de sa casa, on curosament conserva la biblioteca i el llegat del seu besavi, l'advocat i folklorista callosí Adolf Salvà i Ballester.

² La base de dades *RondCat*. *Cercador de la rondalla catalana* ofereix la possibilitat de fer consultes lliures i il·limitades en el lloc web <<http://rondcat.arxiudefolklore.cat>> (consulta: setembre de 2015). Accedint a l'opció «Cerca avançada», la interfície permet la realització de cerques senzilles, condicionades per la variable «Comarca», per mitjà d'un menú desplegable on consten un total de 88 comarques, a més de l'opció «[no s'especifica]».

³ En total, en són 952, les narracions valencianes catalogades en el *RondCat*, però 440 no apareixen adscrites a cap comarca: només 515, per tant, admeten ser documentades mitjançant cerques per comarca.

⁴ Les freqüències de les rondalles documentades en cadascuna de les comarques valencianes donen compte d'aquesta singularitat geogràfica: l'Alacantí, 38; l'Alcalatén, 0; l'Alcoià, 28; l'Alt Maestrat, 0; l'Alt Millars, 0; l'Alt Palància, 0; l'Alt Vinalopó, 0; el Baix Maestrat, 0; el Baix Segura, 0; el Baix Vinalopó, 32; el Camp de Morvedre, 0; el Camp de Túria, 0; la Canal de Navarrés, 0; el Comtat, 14; la Costera, 24; la Foia de Bunyol, 1; l'Horta Nord, 0; l'Horta Oest, 0; l'Horta Sud, 1; la Marina Alta, 22; la Marina Baixa, 272; la Plana Alta, 0; la Plana Baixa, 0; la Plana d'Utiel - Requena, 0; els Ports, 0; el Racó d'Ademús, 0; la Ribera Alta, 78; la Ribera Baixa, 2; la Safor, 106; els Serrans, 0; València, 0; la Vall d'Albaida, 16; la Vall de Cofrents - Aiora, 0; les Valls del Vinalopó, 0; i sense adscripció comarcal, 440.

Aquestes xifres excepcionals de la Marina Baixa es deuen, òbviament, a una inusual concentració d'obres folklòriques publicades. Cal citar, en aquest sentit, treballs modèlics com el que els professors Mari Àngels Diéguez, Maria Llinares, Francesc-Xavier Llorca i Rosa Montiel van dur a terme en l'Institut Bellaguarda d'Altea el 1999; el que aquell mateix any van donar a conèixer les germanes Rosabel i Mari Roig Vila; o la no menys modèlica monografia que, sobre el municipi de Bolulla, van publicar uns anys més tard els professors Mari-bel Guardiola i Vicent Beltran.⁵ Però no sembla casual que aquesta especial atenció per la literatura popular es produïska, precisament, a la comarca on Francesc Martínez i Martínez va centrar els seus importants estudis folklòrics. D'una manera o una altra, entenem que resulta lícit parlar, en el cas de la Marina, d'una singular *tradició* en la recopilació i l'estudi del folklore, que s'inaugura —òbviament— amb l'excepcional obra de l'alteà Francesc Martínez i Martínez (1865-1946).⁶ Fet i fet, 70 de les 272 narracions indexades en la base de dades *RondCat* corresponen a publicacions d'aquest pioner en la folklorística valenciana.⁷ I compartim, per això, la valoració que Josep Maria Baldaquí en fa en l'imprescindible «Estudi introductori» a l'edició del *Llegendari valencià*:

Francesc Martínez i Martínez és, malgrat l'oblit actual de la seua obra, el principal dels folkloristes valencians del període que comprén des de la Renaixença fins a la primera meitat del segle XX (Baldaquí 1995: 11)

⁵ Vegeu, respectivament, les referències bibliogràfiques Diéguez, Llinares, Llorca i Montiel (1999), Roig i Roig (1999) i Guardiola i Beltran (2005).

⁶ A més dels tres volums de *Còses de la meua terra (la Marina)* (1912, 1920 i 1947), l'alteà Francesc Martínez i Martínez va compondre, en relació amb la cultura popular, treballs com *Endevinalles* (1914), *El folklore valencià en el Don Quijote* (1922), *Los riegos de la villa de Altea y su derecho consuetudinario* (1922), *El derecho consuetudinario en Altea, villa de realengo del Reino de Valencia* (1927), *Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València* (1927) i *Llegendari valencià* (de l'any 1929, però inèdit fins al 1995).

⁷ Es tracta de 23 rondalles recopilades en *Còses de la meua terra (la Marina)*, vol. I (1912); 26 de *Còses de la meua terra (la Marina)*, vol. II (1920); i 21 de *Còses de la meua terra (la Marina)*, vol. III (1947)

I subscriuim igualment les paraules amb què s'hi ratifica disset anys més tard, en el pròleg a la reedició de la trilogia *Còses de la meua terra (la Marina)*:⁸

Si repassem els reculls i els estudis folklòrics valencians al llarg del temps, tant els que es van publicar abans del 1912 com els que es publicaren al llarg de la primera meitat del segle XX, no trobem cap recopilació de materials folklòrics i etnogràfics de la importància i la qualitat de les *Còses de la meua terra*, ni un treball d'arplega de la cultura popular tan sistemàtic i complet com el conjunt de l'obra de Francesc Martínez. De fet, ha calgut esperar a les darreres dècades del segle XX perquè les arplegues i estudis de la cultura popular valenciana hagen arribat a igualar en importància i qualitat els realitzats per Francesc Martínez (Baldaquí 2012: 20).

Francesc Martínez i Martínez, i algunes de les seues publicacions sobre cultura popular

⁸ Es tracta de l'edició facsímil d'aquesta trilogia, publicada per l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert d'Alacant l'any 2012 amb motiu del centenari de la publicació del primer volum de *Còses de la meua terra (la Marina)*, el 1912.

Tanmateix, quan parlem de la tradició folklorística en una comarca com la Marina Baixa fóra injust no esmentar de seguida, al costat del nom de Francesc Martínez i Martínez, el del lletraferit del poble veí, Adolf Salvà i Ballester (Callosa d'en Sarrià, 1885-1941), amb el qual resulta inevitable establir —com fa el professor Rafael Alemany en la introducció a *De la marina i muntanya: folklore*— un clar paral·lelisme:

Inequívocament, Adolf Salvà, igual que el seu amic i mentor Francesc Martínez, amb qui tants punts de coincidència presenta la seua biografia i obra [...], constitueix un perfecte exponent d'aquella classe senyorial, de clara filiació agrària i força arrelada a la terra, que ocupà un lloc ben significatiu al si de la societat valenciana fins ben entrat el segle XX (Alemany 1988: 27).

L'un i l'altre, Martínez i Salvà, responen —efectivament— a un mateix perfil social i econòmic. Són el que a la Marina es coneix popularment amb el nom de *senyorets*: l'un és el *senyoret* d'Altea; l'altre, el *senyoret* de Callosa. Disposen d'un patrimoni consistent, d'un insubornable prestigi social i d'una folgada situació de benestar econòmic. En efecte: el poc ortodox —i gens ni mica acadèmic— concepte de *senyoret* ofereix una precisió absoluta a l'hora de referenciar aquest perfil de grans terratinents rendistes, amb recursos i costums senyori- als, però sense títol nobiliari. Eren, en qualsevol cas, homes que assumien la sensibilitat i la curiositat cultural com a marca de classe; i l'activitat intel·lectual com una estratègia que els amenitzava, en les respectives vides, una generosa ració de l'oci disponible. Compartim, per això, amb totes les lletres, el judici sentencios que, en la ja citada introducció, formula el professor Alemany:

tingué el gran mèrit de saber transformar lleure i fortuna en un producte culturalment rendible per a la seua societat (Alemany 1988: 27).

Tant el lleure i la fortuna de Francesc Martínez i Martínez com els d'Adolf Salvà i Ballester es van traduir, efectivament, en obres de referència imprescindibles per a una hipotètica història de la folklorística valenciana contemporània. Si l'alteà inaugurava un nou període —amb una nova metodologia i una nova concepció en l'estudi del folklore—,⁹ el callosí aprofundia en els camins ence-

⁹ En aquest mateix volum, l'investigador Vicent Vidal distingeix quatre grans etapes en la història del folklore valencià, la segona de les quals és explícitament determinada per l'obra del folklorista alteà: «El primer gran període, tocat pels moviments romàntics i per la Renaixença,

tats per l'alta i duia a terme, entre els anys 1932 i 1939,¹⁰ un admirable treball de recopilació folklòrica al seu poble natal, Callosa d'en Sarrià. Aquest treball, malauradament, va quedar al seu moment inèdit; i no va ser sinó l'any 1988 quan va ser editat i publicat, en el volum acurat per Rafael Alemany.¹¹ Es tracta, com en el cas dels treballs de Francesc Martínez i Martínez, d'un recull de materials heterogenis, en què tot i predominar el folklore verbal també tenen cabuda tradicions, rituals, creences, festes, treballs, costums agraris, etc. Concretament, l'interessantíssim volum de Salvà consta de les vuit seccions següents: «Jocs», «Poesia popular», «L'escaldada», «Contaralles», «Endevinalles», «Festes i festivitats», «Superxeries» i «Altres».

A la vista d'aquesta suggeridora obra, resulta impossible no demanar-se, com fa l'editor Rafael Alemany, si Adolf Salvà devia conèixer poc o molt l'obra que

abraçaria des de mitjans-finals del segle XIX fins a 1912; el segon, en què el folklore comença a desplegar-se amb una certa autonomia com a disciplina amb entitat pròpia i amb el suport d'algunes institucions, abraçaria des de 1912, any en què el folklorista Francesc Martínez publica el seu primer recull, a 1939, amb el truncament que suposaria la Guerra Civil; el tercer període tindria lloc durant el franquisme (1939-1975) [...]; i el quart, a partir de la transició democràtica i fins l'actualitat» (Vidal 2015: 196). Cal remarcar que l'obra folklòrica d'Adolf Salvà no solament s'inscriu cronològicament en aquest segon període determinat per Francesc Martínez i Martínez, sinó que segueix la mateixa concepció metodològica introduïda per l'autor alta. En paraules de Baldaquí (1995: 12), «una arplega de la totalitat de la cultura popular oral d'una àrea determinada —i no un inventari d'un determinat gènere folklòric—, arplegant alhora la descripció etnogràfica de la comunitat objecte d'estudi».

¹⁰ Sobre aquesta datació, vegeu Alemany (1988: 29-30).

¹¹ D'Adolf Salvà, a més d'aquest llibre *De la marina i muntanya: folklore*, s'han publicat els treballs «Mestre Jacme Roig i Baltasar Bou» (1934), «Los moriscos valencianos en 1527 i 1528», *Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia* (1941), *Bosqueig històric i bibliogràfic de les festes de moros i cristians* (1960, redactat entre 1936 i 1940), *La villa de Callosa de Ensarrià. Monografia històrica documentada* (2 vol., 1960, redactada entre 1930 i 1936) i *Papers del Fort de Bèrnia* (2003, datat l'any 1931). També se'n conserven els manuscrits següents: *La villa de Tàrbena*; *Noticias históricas de del valle de Garitx y Bolulla*; *Agresiones piráticas, y defensas, en las costas del Reino de Valencia*; *¿Es imputable a los valencianos la no integración de sus Fueros? Contribución al estudio del asunto*; *Adiciones a la obra «Epidemias padecidas en el Reino de València», de fray Bartolomé Ribelles*; *Reseña histórica de la «jerga o jergonza o lenguaje de germanía» en España*; *Apostilla bibliográfica al prólogo que D. Juan Antonio Mayans y Ciscar escribió para la sexta edición de «El Pastor de Filida» de Gálvez de Montalvo*; *El día de San Juan: folklore*; *Els Rabuts de Tàrbena*; *Inventaris de llibres de 1460 a 1467 (En Guerau Bou, ciutadà, i Baltasar Bou, cavaller)*; i *Notícia bibliográfica de los individuos de apellido Salvà que se han señalado en el cultivo de las Ciencias, Literatura, etc.*

en aquell moment ja havia publicat el seu veí Francesc Martínez i Martínez, i en quina mesura el degué influir:

És fàcil de suposar que Salvà arribés a tenir accés als dos primers volums de la sèrie [*Còses de la meua terra (la Marina)*] i, fins i tot, al text publicat el 1947, les transcripcions musicals del qual són, per cert, del mateix mossèn Diego Ciudad Bardisa que signa les més de la miscel·lània de Salvà. La relació existent entre una i l'altra obra, la de Martínez i la del nostre autor, és, a totes llums, estretíssima, la qual cosa posa en relleu, de bell nou, el deute del callosí amb l'altea (Alemany 1988: 31).

Doncs bé: la conjectura de l'editor de l'obra folklòrica de Salvà, Rafael Alemany, sobre el coneixement i la influència de l'altea en el callosí queda definitivament ratificada amb l'examen que, gràcies a la impagable amabilitat de l'historiador Joaquim Ronda Pérez (besnét i hereu d'Adolf Salvà), hem tingut l'oportunitat de fer a la biblioteca que aquest acuradament conserva a Callosa d'en Sarrià. Perquè, efectivament, en la biblioteca personal de l'erudit callosí hi ha no solament una luxosa enquadernació conjunta, en pell, dels dos primers volums de *Còses de la meua terra (la Marina)*, sinó també un exemplar de la primera edició, de l'any 1927, de l'*Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València*: ben bé, la pràctica totalitat de l'obra folklòrica publicada per Martínez abans de la prematura mort del callosí, el 31 de desembre de 1941.¹²

Adolf Salvà i Ballester i el seu escriptori de treball

¹² Cal recordar que el tercer volum de Martínez es va editar, ja pòstumament, l'any 1947 (Martínez va morir el 5 d'octubre de 1946), sis anys després del traspàs de Salvà; i que el *Llegendari valencià*, presentat al 3r Concurs del Llegendari Català convocat per la Fundació Patxot, no va ser publicat sinó l'any 1995, amb edició a cura de Josep Maria Baldaquí.

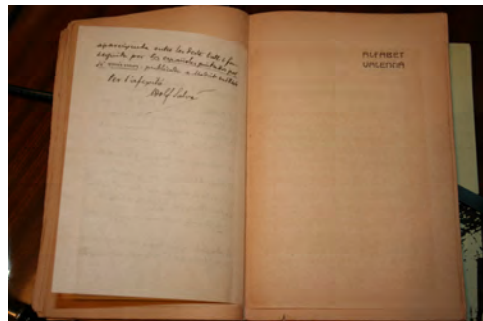
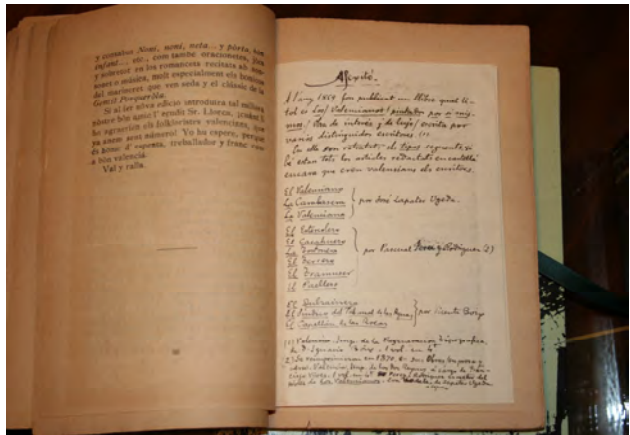

Detall de la biblioteca personal d'Adolf Salvà

Dos imatges de l'enquadernació en pell dels dos primers volums de *Còses de la meua terra (la Marina)* (1912 i 1920), de Francesc Martínez i Martínez, amb les inicials del propietari gravades al llom: «A. S.»

No solament això: quan vam prendre entre les mans el volum en què Salvà va ordenar enquadrar els dos llibres de Francesc Martínez (1912 i 1920), vam observar que tots dos llibres contenien nombroses marques, correccions, subratllats i anotacions. Aquests apunts —sobra dir-ho— constitueixen un testimoni valuós per a l'estudi de la influència entre l'obra de Francesc Martínez i la d'Adolf Salvà. La troballa, no cal dir-ho, permet documentar inequívocament —és una manera de formular-ho— els inicis d'una priemra tradició valenciana, més o menys crítica i sistemàtica, en l'estudi del folklore. Amb tot i això, la veritable sorpresa en l'examen de la biblioteca de l'erudit callosí es va produir quan vam obrir l'exemplar d'*Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València* i, entre les pàgines 46 i 47, just al final del «Pròlec», va aparèixer un plec manuscrit, de quatre pàgines, amb la pulcra i inconfusible lletra d'Adolf Salvà.

Exemplar d'*Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València* conservat a la biblioteca personal d'Adolf Salvà. A l'interior d'aquest exemplar, entre les pàgines 46 i 47, es conservava l'«Afexitó» de Salvà al pròleg de Martínez.

Es tracta, sense cap mena de dubte, d'un nou document inèdit de l'autor callosí, de què no es tenia cap notícia, amb el títol «Afexitó» subratllat, que cal entendre precisament en el context on ha estat localitzat: com un *afegit* que el folklorista de Callosa estimava oportú fer com a complement de l'estudi sobre «la cència folk-lòrica» [sic] que Martínez i Martínez va voler elaborar com a introducció al treball d'*Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València*: un treball amb què l'alteà havia guanyat el Premi de la Societat Valenciana de Publicacions en els Jocs Florals de Lo Rat Penat de l'any 1926, i que seria publicat per aquesta mateixa Societat Valenciana de Publicacions, com a número 4 de la «Biblioteca Popular». Aquesta circumstància —ens sembla— té una particular importància, perquè precisament aquest estudi introductori de Francesc Martínez i Martínez a la seua *Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València* ha estat considerat com una aportació de referència en la història dels estudis folklòrics valencians: per l'enfocament metodològic, per la significativa reivindicació de l'estudi sistemàtic de la cultura popular, i pel fet que —en paraules de Josep Maria Baldaquí (1995: 13)— «és un treball d'enorme interès per la novetat que aportava a aquest camp d'estudi i que, encara avui, és imprescindible per a qui vulga aprofundir-hi».

El mateix Baldaquí ens aporta, després de tal valoració, una aclaridora descripció crítica d'aquesta aportació de Francesc Martínez i Martínez:

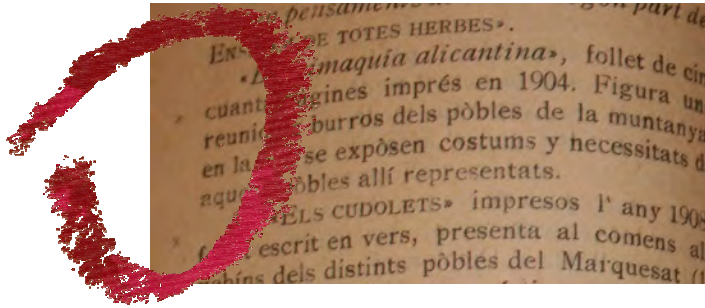
Es tracta d'una visió completa dels autors valencians que des del segle XVIII fins a l'any 1926 s'havien ocupat de la cultura popular valenciana, i inclou un comentari analític de llurs obres d'aquesta temàtica. Són un total de vint-i-cinc els autors comentats i més de cinquanta les obres descrites, i podem afirmar, sense por d'equivocar-nos, que es tracta d'una investigació única, que en l'actualitat encara no ha estat superada i que hauria de servir de base per a l'elaboració de la història dels estudis sobre la cultura popular i el folklore valencians.

És precisament en relació amb aquest important estudi que Adolf Salvà congeix l'«Afexitó» inèdit fins avui. I el fet, més enllà de l'interès major o menor de la informació que el petit manuscrit conté (es tracta, simplement, d'una anotació amb les aportacions etnogràfiques que diversos autors van fer sobre oficis tradicionals, en un volum titulat *Los valencianos pintados por si mismos*, de l'any 1859),¹³ no solament testimonia la relació entre Adolf Salvà i Francesc Martínez i Martínez, sinó que apunta, a més, a la consolidació, per primera

¹³ Aportem en un annex final la transcripció completa d'aquest document.

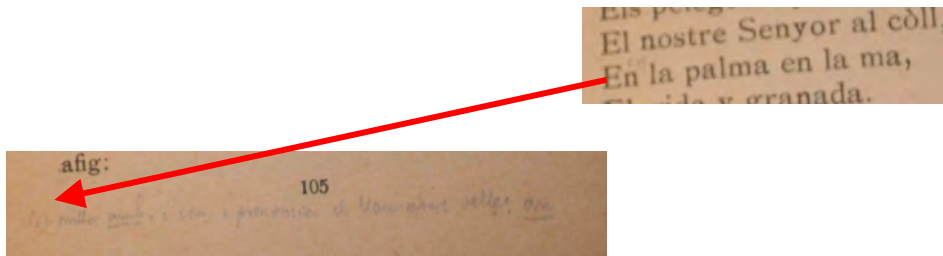
volta en l'àmbit cultural valencià, d'una certa *tradició* en l'anàlisi crítica de la història dels estudis folklòrics i la literatura popular.

I és que no menys interessants que l'«Afexitó» al cèlebre «Pròlec» de Francesc Martínez i Martínez són les anotacions que es conserven en les pàgines dels volums publicats per l'alta: hi ha marques, correccions, subratllats, comentaris al marge, etc. Així, per exemple, quan un passatge del folklorista alta li desperta interès, el callosí consigna una marca al marge amb forma de creueta:

Marques al marge en la p. 30 d'*Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de València*

De tant en tant, Salvà també introdueix, en els llibres del folklorista alta, notes al peu per a assenyalar disconformitats o correccions, sovint curioses o significatives, com ara aquesta en què rebat una de les moltes vacil·lacions ortogràfiques i lingüístiques que els textos de Martínez exhibeixen:

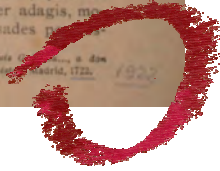
Nota al peu numerada i introduïda per Salvà: «(1) Millor amb, o com o pronuncien els llauradors vells: an»

Servisquen per a completar la il·lustració el dos exemples següents, en què Salvà corregeix, primer, una data errònia; i proposa, després, una solució lèxica alternativa a la de Martínez:

tan valencians son els tipos y tan popular el llenguatge, casi tot constituit per adagis, maxims y frases fetes de les usades p[er]...

(1) Cortes Reunidas y sesiones de fray Luis de Granada a don Gregorio Sisona y Ustar, con tres respuestas de los señores. 1728. 1922

21

des de aquèstes ahines de cuyna per any; en les paradetes dels joguets, com hi ha de tota mena de vaixel·la y menes vidriat de una casa, pero en miniatura el edesi fins a les tinagreres, passant la Parroquia, la Creu de malboltejadades per la manca

(1) Miller. Bèrnia. 59

Notes de Salvà: «1922» i «Millor escurada»

En algunes ocasions les anotacions de Salvà sobre l'obra de Martínez van més enllà de la simple observació o l'esmena formal, i aporten saborosos comentaris al mateix contingut folklòric del text de l'autor al·teà. És aquest el cas d'una nota redactada en la p. 132, a propòsit d'un conegut refrany:

vols blancs, y entonces les gents comarcanes diuen: «Puig Campana porta capell, pica espart pera fer cordells», lo que vol dir que va a plourer, y com se vullga que aquells llauradors quant açò ocu[r]rix no pèrden el temps, si que, al mateix que fan lo que en Valencia, el deixar-la canyer, contemplant ab gòig com el cèl envia la profitosa aigua pera saciar la sed de les abrasides tèrres, l'aprofiten pera fer cordes, apanyar cabassos y aparells, de ahí la previsor a advertència.

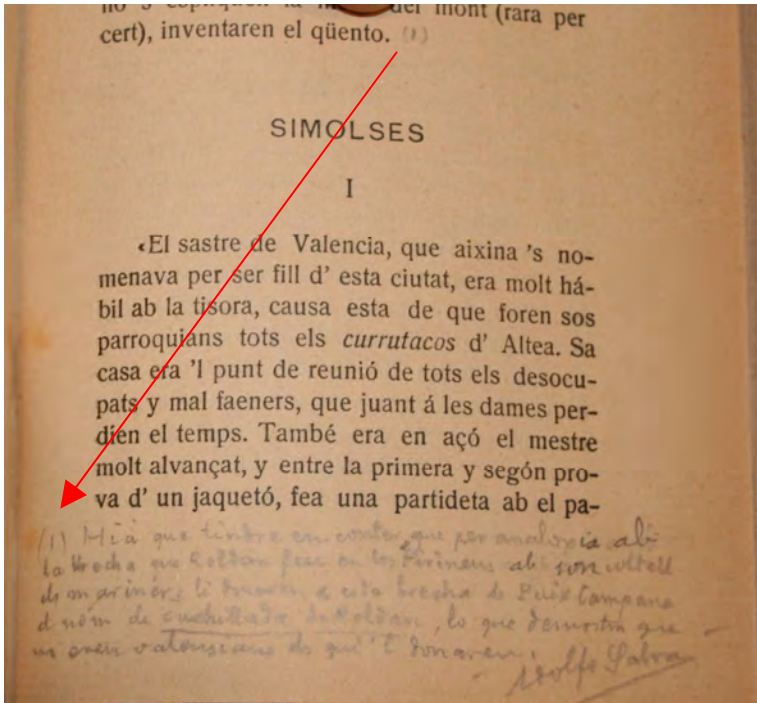
Com son nòm demòstra, es Puig Campana una muntanya, que ampla en sa arredonida basse, va estretintse, acabant en punta, sense qu' en la ascensió cap al cèl en ses llises y empinades costeres ningun alteró estorbe la línea seguida, vist el mont desde Altea y son territori, aixina que no pot tindre 'l nòm més ben posat, ya que presenta tota la forma del instrument que en els campanars crida als

132

(1) Aquest refrany l'apliquen a Bèrnia també dient: Quán Bèrnia porta capell, pica espart i fes cordell. Empero en callosa diuen tronades de mata món a les que ixen de la banda de Puixcampana, puis porten pedra i els arrasen tota la cullita»

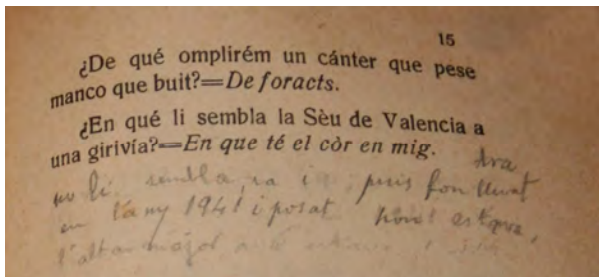
Nota al peu d'Adolf Salvà: «Aquest refrany l'apliquen a Bèrnia també, dient: Quán Bèrnia porta capell, pica espart i fes cordell. Empero en callosa diuen tronades de mata món a les que ixen de la banda de Puixcampana, puis porten pedra i els arrasen tota la cullita»

I també el del curiós comentari de la p. 105 del primer volum de *Còses de la meua terra (la Marina)*, a propòsit de la llegenda del cavaller Rotlà i el Puigcampana, en què exhibeix una aguada intuïció a l'hora de formular, com a hipòtesi, la vinculació d'aquesta llegenda de la Marina amb el cicle de llegendes carolíngies pròpies dels Pirineus, que els mariners de la Mediterrània haurien importat i adaptat als relleus geogràfics del Puigcampana i l'illa de Benidorm.

Nota al peu d'Adolf Salvà: «Hiá que tindre en conter que per analogia ab la Brecha que Roldán feu en les Pirineus ab son coltell els mariners li donaren a esta brecha de Puix Campana el nom de cuchillada de Roldán, lo que demostra que no eren valencians els qui'l donaren. [Signat: "Adolfo Salvà"]»

Especialment significativa és l'annotació que localitzem en la p. 15 de la «Segona tanda» de *Còses de la meua terra (la Marina)*. Es tracta d'un breu comentari anecdòtic a propòsit d'un endevinalla recollida a Altea per Martínez:

A propòsit de l'endevinalla «En qué li sembla la Sèu de Valencia a una girivía? = *En que té el cor en mig.*», Salvà comenta: «Ara no li semblaria ia: puis fon llevat en l'any 1941 i posat hont estava l'altar major».

Al marge de l'enginyosa observació del callosí sobre la pèrdua de validesa de l'endevinalla per raó el trasllat del cor de la Seu, resulta rellevant la data que s'hi apunta: 1941. Perquè el 1941, precisament, va ser el seu últim any de vida, car la mort li arribaria el 31 de desembre d'aquell mateix 1941. L'apunt, per tant, testimonia ben simbòlicament que fins al mateix any de la mort —fins al darrer moment—, Adolf Salvà va dedicar el seu temps d'oci a llegir, rellegir i fer anotacions en l'obra folklòrica de l'amic del poble veí, Francesc Martínez.

Fet i fet, aquests documents fins ara desconeguts no fan sinó corroborar la valoració del besnét del folklorista i erudit, Joaquim Ronda:

Sin ninguna duda, el patronazgo de Martínez i Martínez fue fundamental en la dedicación de Adolfo Salvá Ballester (Callosa d'en Sarrià) a la investigación folklórica, con alguna matización importante respecto del alteano porque, en el caso del callosino, la cultura popular es una parte de un proyecto más ambicioso; la construcción de la historia de su localidad natal, empaño que comienza en 1910 (Ronda 2010: 31-32).

En efecte: la relació d'amistat i d'influència intel·lectual entre Francesc Martínez i Adolf Salvà es manifestava sovint «con alguna matización importante». I és que l'admiració i la cordialitat recíproques no els estalviaren una certa rivalitat: rivalitat en l'àmbit del coneixement; i, també, rivalitat entre prohoms de pobles veïns. En la premsa de l'època, sense anar més lluny, ha quedat rastre d'una enconada polèmica entre l'altea i el callosí a propòsit de la disputa entre Altea i Callosa d'en Sarrià per la capitalitat del partit judicial. I novament l'anècdota d'una anotació hi adquireix un valor significatiu: en l'arxiu personal d'Adolf Salvà es conserva un retall de premsa, d'un extens article signat per «F. M. M.» (sens dubte, Francesc Martínez i Martínez), amb el títol «Los juzgados de la Marina» i el subtítol «Punto final», datat el 27 de juny de 1927 i publicat finalment en *Las Provincias* del 7 de juliol de 1927. L'article, en essència, rebut un article anterior, que defenia la radicació dels jutjats de la Marina a Callosa d'en Sarrià, i que havia estat publicat amb el pseudònim «Un Curial»: aquest és, sobra dir-ho, el refinat nom de ploma amb què Adolf Salvà signava sovint les col·laboracions en premsa.¹⁴ Doncs bé: l'autor callosí no solament va voler reta-

¹⁴ En paral·lel, Francesc Martínez i Martínez també signava alguns dels seus articles en premsa amb el pseudònim «El Solitario en todas partes». Resulta curiós que en alguns retalls de premsa conservats per Salvà (com ara el de l'article «Sempre han tingut bec les oques», publicat en *El Mercantil Valenciano* del 17 de febrer de 1934), al costat de la signatura d'«El Solitario en todas partes» Salvà apunte aquest aclariment: «ó sea, Fran^{co} Martínez y Martínez».

llar i conservar l'article de l'altea, sinó que, de més a més, hi va fer, al peu, una nova nota en què aclaria que Francesc Martínez i Martínez no li havia pogut localitzar un dels documents clau (l'expedient d'una inspecció als Jutjats de Callosa d'en Sarrià, de l'any 1846) citats en la defensa de l'opció alteana: «Conste que el mismo autor ha dicho después a D. Adolfo Salvá y Ballester, que no ha podido dar con el expediente del año 1846».¹⁵

A cavall entre l'admiració, el respecte, l'amistat i la rivalitat, la relació entre Francesc Martínez i Martínez i Adolf Salvà culmina amb el conegut apadrinament del primer al segon en l'acte de proclamació com a director de número del Centre de Cultura Valenciana. Va ser el 25 de gener de 1941, a penes onze mesos abans de la mort. I d'acord amb el protocol de l'entitat, el candidat havia de pronunciar un discurs, que després seria contestat per un membre que, amb la rèplica, donava la benvinguda al nou director. Francesc Martínez i Martínez hi va assumir aquesta funció honorífica. I va aprofitar l'ocasió per a discrepar públicament una volta més amb Adolf Salvà, ara a propòsit del tema elegit per Salvà per al discurs d'ingrés: «Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia». Tanmateix, no deixava de reconèixer que «con justicia obró el Centro de Cultura Valenciana al llevar a su seno al nuevo Director de Número D. Adolfo Salvá y Ballester, nombramiento éste que podemos decir es el justo premio al hombre estudioso que lleva una buena parte de su vida leyendo libros y espulgando archivos y bibliotecas». Al final, per això, després de la discussió ritual, l'altea conclou amb elegància:

Para finalizar he de pedirle dispensas a mi entrañable amigo por haver demostrado tan en público y en tan solemne acto nuestra discrepancia con sus ideas, las que tienen todas mis respetos, y felicitarle doblemente por su ingreso en nuestro Centro de Cultura Valenciana, y muy especialmente por el acabado trabajo con que lo ha hecho (Martínez 1941: 52)

¹⁵ Fins i tot en aquesta mena de textos, a priori tan distanciat de l'activitat folklòrica de Martínez i de Salvà, és possible documentar informació d'interés etnopoètic. Així, en l'article de resposta de Martínez a Salvà, resulta ben suggeridor un passatge en què l'altea dona notícia de l'existència d'un recull de 14.000 refranys valencians recollits per «un amigo nuestro», amb l'ajuda del mateix Martínez: «però por si acaso tuvo la intención de reprocharnos el que no empleáramos de los valencianos, siendo tan numerosos (14.000 tiene recogidos un amigo nuestro, a cuya colección dice el señor Alberola que también hemos ayudado), cónstele al señor «Curial» que no ha sido por menosprecio a la que él muy bien llama la lengua de Ausias March».

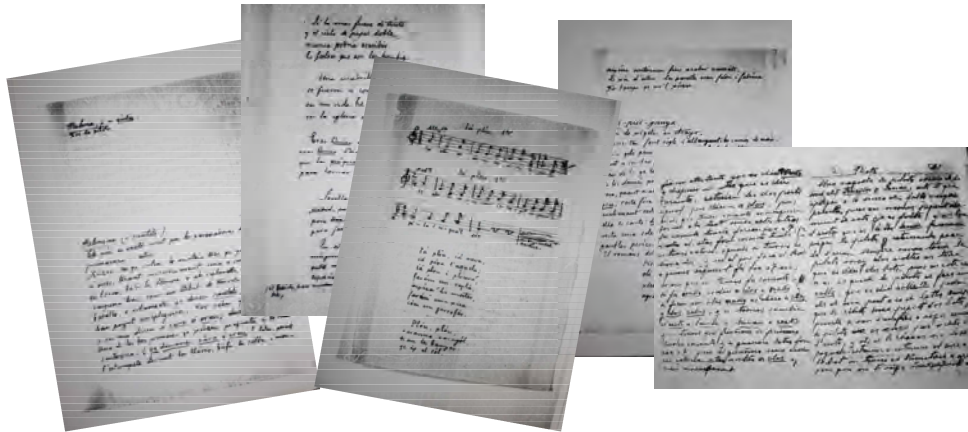
Aquest acte d'incorporació de Salvà al Centre de Cultura Valenciana es produïx en la primeríssima postguerra, amb un Salvà ja greument malalt com a conseqüència de la diabetis, i que acabava d'enterrar en l'últim parell d'anys els seus fills Adolf i Joan; amb un Martínez ja vell, de 75 anys; i amb unes circumstàncies polítiques i socials absolutament depriments. Constitueix, tanmateix, el colofó per a una intensa relació entre dos autèntics senyors de personalitat irrepetible: una suggeridora relació que, per moments, conjuga consideració i antagonisme, estima i oposició, controvèrsia i elegància. Aquesta relació —el fet mereixia ser subratllat— constitueix en realitat un dels principals capítols en l'origen de la folklorística valenciana contemporània: així, si més no, ens sembla plausible interpretar l'estimable «Afexitó» que l'obra d'Adolf Salvà i Ballester va aportar a la de Francesc Martínez i Martínez.

Conclusions

- a) La singularitat de la comarca de la Marina Baixa en la quantitat de recopilacions i publicacions de manifestacions folklòriques —i també en relació amb els orígens de l'estudi sistemàtic del folklore en general, i de l'etnopoètica en particular— és un fenomen que mereix especial atenció.
- b) En l'àmbit de l'etnopoètica valenciana contemporània resultaria oportú estudiar la relació personal i les influències recíproques entre els dos *senyors folkloristes* de la Marina Baixa: Francesc Martínez i Martínez i Adolf Salvà i Ballester.
- c) Les biblioteques i els arxius personals dels folkloristes constitueixen una font interessant de documentació per a la investigació etnopoètica. Concretament, la biblioteca i l'arxiu de l'erudit callosí Adolf Salvà s'han demostrat ben valuosos per al millor coneixement dels detalls i les circumstàncies de l'obra d'aquest autor i el context en què s'insereix.
- d) Fóra pertinent dur a terme un examen sistemàtic, interpretatiu i comparat, de les anotacions, les correccions i els comentaris d'Adolf Salvà en els llibres de temàtica folklòrica conservats en la seua admirable biblioteca.
- e) Així mateix, fóra igualment interessant l'estudi dels originals que al seu moment van servir per a l'edició que Rafael Alemany va preparar en l'obra pòstuma *De la marina i muntanya: folklore* (1988), i dels fulls solts inèdits amb apunts d'interés folklòric.
- f) S'evidencia l'interés d'estudiar, en la folklorística valenciana del XX, la figura i l'obra del músic Diego Ciudad Bardisa, que va col·laborar tant en la transcripció del cançoner recopilat per Francesc Martínez com en el d'Adolf Salvà.

g) Un altre fil per estirar en la coneixença dels perfils, les sensibilitats i les relacions entre els dos principals folkloristes de la Marina és l'estudi de les publicacions en premsa, signades amb el nom complet, amb les inicials, o amb els respectius pseudònims coneguts: «Un Curial» (Adolf Salvà) i «El Solitario en todas partes» (Francesc Martínez).

h) Tant l'epistolari conservat en el fons Joan Amades com —sobretot— l'arxiu de la Secció de Folklore del Centre de Cultura Valenciana podrien contribuir a una millor coneixença dels interessos i els treballs folklòrics d'Adolf Salvà i Bañlester.

Alguns fulls del manuscrit de Salvà *De la marina i muntanya: folklore*

208 0100
 Del folklore de Callosa
 (partitura)
 Ponen la flor de la pastanaga en la
 esena de una pastanaga, y al abirca
 en flor esoran el pato (le abe ora
 flor en la esena de la)
 El emplante de zero (Crisis en vida)
 la parte opuesta de la antigua la casa
 de la parada, la llamada Hospital del
 Hoco, y luego la casa de la parada,
 en la plaza de la Iglesia de la Marina
 en Callosa Ferrandis 1892
 Habia casa en medio de la plaza de
 la Iglesia, que se quitaron por aca
 el siguiente
 se hizo reformar y plaza del
 Concerto, año 1891 y la siguiente
 se creia que la siguiente mamaba de las
 mujeres que criaban, a la siguiente

daban la sola pan que chuparon.
 El primer coche que ando en Callosa
 un domingo de fiesta de 1892. En la
 lina consagrada de Callosa, y como no
 habia aun puente sobre el dique de Callosa por un
 rambla — el puente lo construyeron pasando
 con mi padre, y Javier Peral segun a las 3 1/2
 de la mañana del 21 de diciembre de 1893
 (26. 5. 1892)
 En 1896 quedo el coche en Callosa y venia
 una tantona a Callosa haciendo el recorrido
 se canto — El coche no ve a Callosa
 y a quedat en Callosa
 Años 1894 un hijo de la Marina
 para matarnos a todos.
 La construcion de Callosa se hizo en 1918
 por Arquitecto Blanguez, despues se formo una
 Compañia.

Anvers i revers d'un full manuscrit inèdit d'Adolf Salvà titulat «Del folk-lore de Callosa»

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALEMANY, R. (1988): «L'autor i l'obra», dins Adolf Salvà *De la marina i muntanya: folklore*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, p. 21-33.
- BALDAQUÍ, J. M. (1995): «Estudi introductori», dins Francesc Martínez, *Llegendari valencià*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- (1912): «Les coses de la meua terra cent anys més tard», dins Francesc Martínez *Còses de la meua terra (la Marina)*, vol. I, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, p. 9-24 [edició facsímil amb motiu del centenari de la primera edició].
- DIÉGUEZ, M. A.; LLINARES, M.; LLORCA, F.-X.; MONTIEL, R. (1999): *Rondalles de la Marina*, Altea, Institut de Batxillerat Bellaguarda, 1999.
- GUARDIOLA, M.; BELTRAN, V. (2005): *Bolulla la caramulla: cultura popular i llengua d'un poble*, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.
- MARTÍNEZ, F. (1912, 1920 i 1947): *Còses de la meua terra (la Marina)*, 3 vol., València.
- (1927): *Arreplega de llegendes, tradicions y costums del Reine de Valencia*, València, Societat Valenciana de Publicacions.
- (1929): *Llegendari valencià* [original editat per Josep Maria Baldaquí, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1995].
- (1941): «Discurso de contestación», dins Adolfo Salvá *Sedición del año 1693 en el Reino de Valencia*, València, Centre de Cultura Valenciana.
- ROIG, R.; ROIG, M. (1999): *Contes i jocs populars de les valls de Guadalest i de l'Algar*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1999.
- RONDA, J. (2010): «De folklore, fiestas de moros y eruditos», dins Carles Tasa (ed.) *150 anys de festa: 1860-2010*, Callosa d'en Sarrià, Associació de Moros i Cristians, p. 29-36.
- SALVÀ, A. (1988): *De la marina i muntanya: folklore*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- VIDAL, V. (2015): «L'obra folklòrica de Just Sansalvador», dins Àngel Vergés i Vicent Vidal (ed.) *Etnopoètica: arxius i materials inèdits*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 193-210.

Annex 1. Transcripció de l'«Afexitó» d'Adolf Salvà

Afexitó.

A l'any 1859 fon publicat un llibre qual títol es Los / valencianos / pintados por si mismos. / Obra de interés y de lujo / escrita por varios distinguidos escritores. (1)

En ella són retratats els tipos següents, si bé estan tots los articles redactats en castellà encara que eren valencians els escriptors.

El Valenciano / La Carabasera / La Valenciana por José Zapater Ugeda

El Estercolero / El Cacahuero / La Tostonera / El Terrero / El Tramuser / El Paellero por Pasqual Perea y Rodríguez (2)

El Dulzainero / El Síndico del Tribunal de las Aguas / El Capellán de las Rocas por Vicente Boix

(1) Valencia. Imp. de la Regeneración Tipografica de D. Ignacio Boix. 1 vol. en 4ta.

(2) Se reimprimieron en 1870, en sus Obras / en prosa y verso. valencia. Imp. de los Dos Reynos á cargo de Francisco Vives. 1 volum en 4ta Perez y Rodriguez es autor del prólec de Los valencianos. Era tio de la esposa de Zapater Ugeda //²

El Foguerer per E. S. M

El Tartanero / El Hacendado valenciano por C. Calero Rodríguez

El Clavari de les Festes de Carrer / El Chiquet de Sen Vicent / El Portaviolóns / El Fiel de Fechos / El Pillet del Mercat por José Vicente Nebot.

El Torrentí / El Granerer / El Coloquero / El Tamborilero / El Formacher por Peregrín Garcia Cadena

La Peixcaóra, por E. Serrano Fatigati

El Barraquero / El Cocotero / El Coquillero por Rafael Blasco

El Cafetero / La Revendedora por Pedro Yago

El Pescador de Caña, por Fran^{co} de P. Gras//³

El Clavario de Gremios / El Cohetero. por Alejandro Buchaca freire.

El Torroner, por J. Bernat y Baldoví

El Cazador de la Albufera, por el Barón de Cortes

El Palleter, por Fran^{co} Puig Pascual.

El Adornista, por Leonardo Calvo

La Rifera, por Joaquín Serrano Cañete

El Vellutero. (figura anònim)

El Maderero, por Joaquin Pardo de la Costa

El Obrero del Corpus, por G. H. M.

El Corredor de Chóyes, por Manuel Calvo

La Panollera, por Filiberto Abelardo Díaz

El Aristócrata valenciano, por N. del Villar.

Es obra feta a imitació de Los franceses pintados por si mismos, primera //⁴ aparexuda entre les deste tall i fon seguida per Los españoles pintados por si mismos, publicada a Madrit en 1844

Per l'afexitó

Adolf Salvà [signatura]

EL RECALL DE FOLKLORE MENORQUÍ (1912) D'ANDREU FERRER: FONT DE
MATERIALS INÈDITS

Margalida Coll Llompart

Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears

Universitat de les Illes Balears

L'any 1912 l'Ateneu Científic i Literari de Maó va convocar un Certamen de Folklore i s'hi van presentar dos reculls: «De la Pagesia»¹⁶ de Francesc Camps i Mercadal i «Recull de Folk·lore Menorquí» d'Andreu Ferrer Ginard; un tercer treball¹⁷ elaborat per Llorenç Lafuente Vanrell va ser presentat fora de termini i, per aquest fet, va quedar exclòs del concurs. El 6 d'octubre de 1912 el jurat es va reunir i va donar el premi al recull de Camps i va concedir l'accèssit al de Ferrer (s. n. 1912: 312).

Andreu Ferrer, mestre nacional mallorquí, va establir-se el 1906 a Menorca per fer-se càrrec interinament de l'escola des Migjorn Gran. Durant la seva estada va rebre la visita del folklorista català Jaume Oliver i Castanyer que li demanà que li recollís algunes cançonetes per a una col·lecció de cançons que preparava de totes les contrades de parla catalana. D'aquesta manera va ésser que Ferrer va iniciar la tasca de cercador i va esdevenir un entusiasta recol·lector del folklore menorquí. Així quan va saber que l'Ateneu Científic i Literari de Maó convocava un Certamen de Folklore decidí presentar-hi la seva replega perquè considerava que el material recopilat s'havia de donar a conèixer. Ferrer presentà el material que tenia recollit amb el títol «Recull de Folk·lore Menorquí» sota el lema «El poble parla, riu i canta; escoltem-lo», i per tal de no formar «un engarbullament inintel·ligible», dividí el recull en set seccions: *Novel·lística*, *Cançonística*, *Paremiologia*, *Ethologia*,¹⁸ *Hierologia*, *De l'infantesa*¹⁹ i *Endevinalles* (Ferrer 1981: 25).

¹⁶ Aquesta obra titulada «Folklore menorquí. De la pagesia» va ser editada per primera vegada el 1918, encara que de manera incompleta atès que hi mancava una tercera part referent a les cançons populars menorquines que va ser publicada el 1987 per l'IME, edició a cura de Xavier Moll (Camps 1986, 2007: 5-6).

¹⁷ El recull es titulava «Folk·lore menorquí».

¹⁸ Així és com Ferrer va escriure el títol d'aquesta secció en el Recull, posteriorment en altres publicacions *Ethologia* apareix sense hac.

¹⁹ Transcrivim el títol de la secció tal com el va escriure Ferrer.

Ferrer tenia la intenció de publicar de manera progressiva el seu Recull de Folklore i atès que l'obra era voluminosa, començà publicant el primer volum de la «Col·lecció Folklore Balear» amb el títol *Rondaies de Menorca* (1914). Posteriorment publicà *Cançonetes Menorquines* (1922), unes *Notes sobre Aplicació del sistema decimal de classificació del folklore* (1924)²⁰ i *Ethologia de Menorca o cent costums i preocupacions que se conserven en aquesta illa* (1927).

Ferrer volia anar publicant les diferents seccions del recull en volums, però al llarg dels anys no ho arribà a fer, almenys de la manera que tenia prevista.

L'any 1915, Ferrer havia tornat a Mallorca per ocupar la plaça de mestre nacional de l'escola d'Artà. Una vegada establert a la seva vila natal, Ferrer començà a publicar la revista *Tresor dels Avis*²¹ que ha estat una de les primeres publicacions d'etnografia i folklore de les Illes Balears. En aquesta revista —de quatre volums— Ferrer va publicar-hi en forma d'article materials folklòrics provinents del recull premiat amb l'accèssit per l'Ateneu de Maó, molts d'ells sense indicar-ne la procedència.

Així, trobam a la revista alguns articles que incloïen continguts folklòrics menorquins i que signà amb el pseudònim *Ramon dels Pujols*. Ferrer va publicar agrupats en dos articles, costums²² propis de l'illa de Menorca que havia pogut recollir. Els «costums» que havia arreplegat formaren la primera part de l'obra *Ethologia de Menorca* que va publicar posteriorment, l'any 1927, a la Col·lecció Folklore Balear i que l'any 2002 va ésser reeditada amb el títol *Etologia de Menorca* al núm. 70 dels *Quaderns de Folklore* pel Col·lectiu Folklòric de Ciutadella. Aquesta publicació és una versió revisada de l'apartat homònim del Recull

²⁰ Aquesta obreta no correspon al Recull de Folklore encara que sí que forma part de la Col·lecció Folklore Balear.

²¹ La publicació va ésser editada a Artà, a la impremta Tipogràfica Catòlica d'Andreu Ferrer, entre el 1922 i el 1928, va tenir una periodicitat mensual i se'n publicaren quatre volums.

²² «El poble menorquí conserva certs costums generals, semblants o iguals als dels demés pobles de la nostra nissaga, però en conserva també altres d'especials i característics. Molts d'ells han estat descrits per distints escriptors que els han aficat dins les obres seves, formant ja la trama de novel·letes, com n'Àngel Ruiz i Pablo, ja descriguent-les despullades de tot altre ropatge, com ho han fet D. Pere Ballester en vàries de ses obres i especialment dins son llibre *Costumbres populares de Menorca* i l'ilustre pedagog D. Juan Benejam en *Ciudadella Veya* que publicà el 1909, descriguent costums del temps passat. L'objecte meu, doncs, no és repetir lo que ja és estat publicat per altri ni donar a conèixer costums que poden trobar-se en qualsevol altre punt, sinó estar en lletres de motlo les que, tal volta per massa humils, deixaren de recollir els espi-goladors que m'han precedit» (Ferrer 2002: 11).

de Folklore. Amb *Ethologia de Menorca*, Ferrer volia completar les obres de Pere Ballester i de Joan Benejam referides a la temàtica dels costums menorquins. Així, a *Tresor dels Avis* es publicaren en els volums 3 i 4 els següents treballs:

RAMON DES PUJOLS (1925-6): «Costums de Menorca», *Tresor dels Avis* 3: 168-170. En aquest article Ferrer descrivia de manera succinta els següents costums: Sant Antoni Abat - La Candelera - Sant Blai - Darrers dies - El Dijous Llarder - El Darrer Dia. *Tresor dels Avis* 3:183-185. Dimecres de Cendra - Mitjan Corema - Es fas - Dijous Sant - A toc de Glòria - Formatjades - Pasqua.²³

RAMON DES PUJOLS (1927-8): «Costums de Menorca», *Tresor dels Avis* 4: 3-4. Goigs de Pasqua - Es Salpàs - Dia de l'Àngel - Cincogema - La processó del Corpus. *Tresor dels Avis*. 4: 17-20. El dia de Sant Joan - Les Gales de Sant Joan - La festa major de Ciutadella. *Tresor dels Avis*. 4: 33-36. Festes majors - La segada - Festa de les acaballes - Ses mesurades. *Tresor dels Avis*. 4: 49-51. Les temporades o lloguers - Festa de Sant Nicolau - Per Tots Sants. *Tresor dels Avis*. 4: 65-69. Sant Eloi - Nadal - Les porquetjades - Glosats - Pels milans. *Tresor dels Avis*. 4: 73-76. Vetlades d'estiu - Venda de peix - Salvatgina - Arriixa! - A fora! - Anunci - Els mesos - Besamans - Avis de ball.

La segona part de l'obra *Ethologia de Menorca* corresponia a les «Supersticions i Preocupacions»²⁴ que també foren publicades a *Tresor dels Avis* al llarg d'una successió d'articles en el darrer volum:

RAMON DES PUJOLS (1927-8): «Supersticions de Menorca», *Tresor dels Avis* 4: 97-102. *Tresor dels Avis*. 4: 105-107. Animals. *Tresor dels Avis*. 4: 113-115. Plantes i fruits. *Tresor dels Avis*. 4: 125-127. Minerals, Astres i meteors. *Tresor dels Avis*. 4: 137. Averanys i embruixaments, pràctiques de curar. *Tresor dels Avis*. 4: 153-155. Acabament.

L'obra *Cançonetes Menorquines* va ser publicada en fulletó dins la revista i en dona compte el següent article: A. F. (1923-4) «Les nostres cançonetes», *Tresor dels Avis* 2: 91-96. En aquesta notícia hi havia la transcripció dels comentaris laudatoris que se n'havien publicat a diverses revistes i periòdics. Ferrer hi reproduí la crítica que Francesc de Borja Moll havia publicat al *Bolletí del Diccio-*

²³ S'han transcrit els títols dels costums tal i com surten a l'edició dels *Quaderns de Folklore* de 2002.

²⁴ «Menorca, especialment la pagesia menorquina, en té moltíssimes de preocupacions que se van esvaint a poc a poc, gràcies als combats que van armant la religió i la cultura agermanades per esvair-les i deixar en son lloc la llum del seny, l'equanimitat i la veritat.» (Ferrer 2002: 11).

nari de Llengua Catalana. A més, Ferrer també va reproduir la crítica i elogis que féu Manel de Montoliu a la seva obra a *La Veu de Catalunya* dins la secció «Breviari Crític». Seguidament Andreu Ferrer afirmava la seva intenció de publicar dos volums més de la Col·lecció Folklore Balear titulats *La Paremiologia* i *De l'Infantesa*. Malauradament aquest propòsit no es va complir i els volums no s'arribaren a publicar.

Una vegada consultat el Recull de Folklore Menorquí, s'ha constatat que sembla que roman en part inèdit i que Ferrer va publicar materials a *Tresor dels Avis* però sense fer constar que provenien del Recull. S'ha detectat en la gran majoria de casos que Ferrer va corregir en aquests materials aspectes ortogràfics i de redacció en publicar-los a la revista de folklore.²⁵

Els estudiosos menorquins Natàlia Sans i Jaume Mascaró ja varen començar fa anys una recerca de materials en l'arxiu personal d'Andreu Ferrer per tal de descobrir-hi materials inèdits. Fruit d'aquesta recerca Natàlia Sans va publicar l'any 2006 un disc compacte titulat *Cançons populars menorquines recollides per Mestre Andreu Ferrer* (edició per a ús escolar i de recerca) i l'antropòleg Jaume Mascaró va publicar al web <www.culturapopularmenorca.cat> alguns materials inèdits procedents del recull com són: *Anècdotes, Modismes i locucions, Equívocs, Comparances* i *Oracions*, i alguna rondalla. En els anys vuitanta el músic menorquí Deseado Mercadal ja havia escrit, referint-se al Recull:

Dicho trabajo [*Recull de Folklore*] contiene una importante colección de nuestras canciones con su música, algunas de las cuales fueron publicadas por su recopilador en la revista mensual «Tresor dels avis» que en los años veinte editó en Artá (Mercadal 1982: 236).

En el primer volum de la revista, que correspon a l'any 1922, es publicà un article que contenia materials que Ferrer va recollir a Menorca durant els anys en què hi visqué: RAMON DES PUJOLS (1922): «Miscelánea» [La Picota. Pràctica curativa. El sol dins es cap (insolació). Entre glosadors], *Tresor dels Avis* 1: 185-188. Aquest article, de caràcter miscel·lani, tractava d'un càstig molt antic anomenat la picota²⁶ que Ferrer va recollir a Menorca. També parlava d'una pràctica curativa i supersticiosa que la pagesia menorquina feia per llevar «el sol

²⁵ Els materials folklòrics que apareixen en aquest treball s'han transcrit talment com surten al Recull de Folklore de 1912.

²⁶ El càstig de la picota consistia a exposar la persona que havia comès una falta en un terrat baix on tothom la podia veure i on passava tota la nit.

dins es cap» (insolació). A la darrera part de l'article tractava dels glosadors mallorquins. El treball «La pràctica curativa. El sol dins es cap» prové del Recull de Folklore, concretament del bloc V. *Hierologia*.

Per altra part, Ferrer va publicar a la revista cançons llargues amb partitura procedents del Recull. Aquestes cançons no varen esser incloses dins l'obra *Cançonetes Menorquines*, recull de cançons curtes sense tonada, així eren inèdites. Aquestes cançons llargues corresponen al bloc II. *Cançonística*, dins D) «Cançons amb música» del Recull. Aquestes cançons apareixen també en el disc compacte de Natàlia Sans (2006). Els títols de les cançons són els següents:

Recull Folklore (dins <i>Cançonística</i> : «Cançons amb música»)	<i>Tresor dels Avis</i>
«Na Sicília» Núm. 39, p. 360.	«Na Cicília» <i>Tresor dels Avis</i> 1: 90-91. «Recullida a Mitjorn-Gran».
«La Mare de Deu» Núm. 34, p. 347.	«Mare de Deu» <i>Tresor dels Avis</i> 1: 103- 104. «Recullida a Mitjorn-Gran».
«La Presó de Nàpols» Núm. 57, p. 388.	«La Presó de Nàpols» <i>Tresor dels Avis</i> 1: 118-122. «Recullida a Mitjorn-Gran».
«El dissapte a vespre» (no du títol al recull) Núm. 60, p. 396.	«El dissapte a vespre» <i>Tresor dels Avis</i> 1: 136-137. «Recullida a Mitjorn-Gran».
«Es Ductó de Curniola» Núm. 63, p. 401.	«El pastor de Curniola» <i>Tresor dels Avis</i> 2: 127-128 . «N'hi ha qui diuen <i>Es Rectó</i> (...) Recullida a Mitjorn-Gran (Menorca)».
«Jo me'n vaig a la cassada» (o Dony Francisco) Núm. 61, p. 398	«Na Catalineta» <i>Tresor dels Avis</i> 2: 142-143. «Nota: Aquesta cançó es recullida a Menorca, aont se canta amb la mateixa tonada de <i>Jo me'n vaig a la caçada</i> ».

<p style="text-align: center;">«El mariné» Núm. 4, p. 365.</p> <p>Nota: «La tonada i la cansó foren recollides a <i>Mitjorn gran</i> l'any 1913. La cantadora no sapigué més».²⁷</p> <p><i>Comparant la partitura de la cançó tal i com apareix al Recull i com es publicà a Tresor dels Avis hem pogut observar tant un canvi de tonalitat com de ritme.</i></p>	<p style="text-align: center;">«El mariné» <i>Tresor dels Avis</i> 2: 155-156.</p> <p>«La tonada i la cançó foren recollides a <i>Mitjorn gran</i> l'any 1913. Encare que hei ha versions molt més llargues la cantadora no'n sapigué cantar». <i>Segurament aquesta versió és recollida de manera posterior a la que es presentà al Recull de Folklore.</i></p>
--	--

A *Tresor dels Avis* s'hi varen publicar, també, cançons curtes sense partitura a [FERRER, Andreu] (1927-8): «Cançons de feinetjar», *Tresor dels Avis* 4: 7-8, 23-24, 31-32, 39-40, 46-48, 56, 62-64, 70-71, 78-80, 88, 95-96, 118-119, 150 i 186-190. D'entre les cançons curtes referents al segar que Ferrer va publicar dins la sèrie de cançons de feinejar, n'hi ha set que varen esser recollides a es Migjorn Gran; sis d'aquestes cançons foren publicades en 1922 dins l'obra *Cançonetes Menorquines*, concretament dins la secció «Agrícoles» (p. 34-44) i quatre d'elles provenen del Recull i són les següents:

5. Jo'm pensava que's segá
era com qui tocás guitarra,
y en havé de falcajá
posava sa faus en terra.

10. Qui no'l sega ja l'arranca
y aixi tots trabahám,
si acabám per Sant Juan
anirem a sa Font Santa.

11. Que rigui qui te riayes
que ja'm 'cabat de lligá,
heu cabarem de lligá
y farem ses acabayes.

15. S'ordi de son Putx parlá
y va di a n'ets escaradés
cutau es colzu un poch mes,

²⁷ Curiosament la nota diu que la cançó fou recollida en 1913, un any després que el recull de Ferrer rebés l'accèssit (1912). Tal vegada es tracta d'una anotació posterior per part de Ferrer.

y vos ferá milló lligá.

[FERRER, Andreu] (1923-4): «De Folklore Balear II. Cançons de bres». *Tresor dels Avis* 2 :85-86. Aquest article anava encapçalat per les paraules següents:

A Menorca i a alguns pobles de la nostra illa (*Mallorca*) an aquestes cançonetes les anomenen *no-ni-nons*, qu'es de suposar vé de la *tornada* (estribillo) qu'en moltes d'elles comença amb aquest terme (...). Son molt distints els vou-veri vous que se canten dins les Balears; així el més corrent dins Mallorca no té la més petita semblança amb els No-ni-nons amb que s'adormen els *fiets* menorquins (...). Vet aquí algunes de les cançonetes que teng recullides de Menorca.

En aquest article Ferrer hi publicà vuit cançonetes recollides a Menorca, de les quals cinc provenien del Recull de Folklore Menorquí, bloc VI. *De l'infantesa*, dins l'apartat B) «Cançons de bres».

[B] Cançons de bres, núm. 3]

Son, son, soneta,
vina, vina, avuy
sa meva fieta
no ha durmit avuy.

[B] Cançons de bres, núm. 4]

Son, soneta,
vina, vina aquí;
sa meva fieta,
no's pot adurmí.

[B] Cançons de bres, núm. 6]

No ni no, li diu sa mare
no ni no, a n'es seu fiyet;
canonge cuant el bolcava
y bisbe cuant fou grandet

[B] Cançons de bres, núm. 7]

No ni nó li diu sun pare
perque sa mare no hi es;
sun pare te poca manya
perque encara no n'ha pres.

[B] Cançons de bres, núm. 8]

Na Marieta és petita

y a poch a poch tornarà gran
i es joves qui la voldrán
s'haurán de pusá levita.

The image shows a page of handwritten musical notation on aged paper. At the top, the title 'Cançó de bres' is written in cursive. Below it, there are three staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody. The third staff concludes the piece with a double bar line. Below the staves, the lyrics are repeated in a larger, more legible cursive script. A small number '8' is written below the second staff.

Partitura de la cançó de bres núm. 8

[FERRER, Andreu] (1923-4): «De Folklore Balear III. Joguines infantils», *Tresor dels Avis* 2: 113-117. En aquest article Ferrer escrivia que aquestes joguines, cançonetes —que contribuïen al desplegament de la intel·ligència infantil—, tenien un línia melòdica molt semblant de poc valor musical que només era modificada per l'exigència del vers. De les cançonetes recollides a Menorca que hi ha a continuació, n'hi ha tres que corresponen al Recull de Folklore a l'apartat VI. *De l'infantesa* dins A) «Joguines infantils».

[A] Joguines infantils, núm. 1]

Serra, serra serradó
serrarem aquest tió
per amunt y per avall.
Pe sa *costa* des cavall

hi ha una *niña* de papé
pega sota y ja la té.

[A] Joguines infantils, núm. 8]
Al carré del vidre
plant una uliva
pulida com el sol.
No ploris, Francisqueta (o lo que sia de nom)
que ta mare prest vindrá
per dalt es campaná
que repiquin ses campanes
i tornin repicá...
Tu... tu... tup... dins la mal...

[A] Joguines infantils, núm. 9]
Rotlet, rotlet
del pan dineret
qui estás ben pagadet.

[FERRER, Andreu] (1923-4): «De Folklore Balear IV. Cançonetes per infants», *Tresor dels Avis 2*: 129-133. En aquest article Andreu Ferrer continuava publicant-hi cançons curtes de les Illes. D'entre aquestes cançons trobam les següents que foren recopilades a Menorca i tal com també hem pogut observar a l'article anterior algunes corresponen al Recull de Folklore a l'apartat VI. *De l'infantesa* dins A) «Joguines infantils».

[A]Joguines infantils, núm. 7]
Gracies a Deu
mun pare ja vé
mu mare també;
adevall s'escala
hi ha un puput
carregat de seda
y de vellut
qui canta y sona
y fa ¡cu, cut!

[A]Joguines infantils, núm. 15]
Jo sé un sermó
de mel i y cutó;
campana de plata
y barret de senyó.

He begut vi
y he tornat vi;
he begut vinagre
y he tornat agre;
he begut bebfort
y he caigut ben mort.

[FERRER, Andreu] (1923-4): «Comparances». *Tresor dels Avis* 2: 60-62, 69-72 i 140-141. A *Tresor dels Avis* es publicaren dues-centes seixanta-vuit comparances i pensàvem que hi trobaríem les cent que Ferrer presentà dins el Recull de Folklore dins el bloc III. *Paremiologia*,²⁸ juntament amb les que li enviaren els seus col·laboradors per a la seva publicació a la revista o les que el mateix Ferrer afegí, és a dir, les cent seixanta-vuit restants. Comprovàrem que el darrer article de la sèrie comparances acaba amb un «Seguirà» però sembla que no aparegué al llarg dels volums restants cap altra continuació de les comparances. Tal vegada aquest és el motiu pel qual hi ha sis comparances del Recull que no es publicaren a la revista.

[FERRER, Andreu] (1923-4): «Problemes aritmètics». *Tresor dels Avis*. 2: 41-44. En aquest article es varen publicar els onze problemes aritmètics que Ferrer va presentar al Recull dins el bloc VII. Cal remarcar que els problemes 8 i 9 publicats a *Tresor dels Avis* tenen solucions errònies que sí que són correctes als textos del Recull.

Una vegada tractats els materials del Recull que foren publicats a *Tresor dels Avis*, veiem l'índex general del recull de vuit-centes quartilles que Ferrer presentà al Concurs de Folklore on podem apreciar tant els apartats publicats —de manera parcial o total— tant pel propi Ferrer com per altres, així com tota la part que sembla fins al moment inèdita (remarcada en negreta).

- I. *Novel·lística*:

A) Rondaies (publicades a *Rondaies de Menorca* —primera edició 1914).

B) Anècdotes (publicades a <<http://culturapopularmenorca.cat>>).

C) Tradicions

²⁸ Les comparances es poden consultar també a <<http://culturapopularmenorca.cat/continguts/wp-content/uploads/Comparances-recollides-per-Andreu-Ferrer-Ginard.pdf>>

- II. *Cançonística*:

A) Cantars (publicats a *Cançonetes Menorquines* —primera edició 1922).

B) Gloses

C) Cançons sense música

D) Cançons amb música (publicades a *Cançons populars menorquines* —2006).

E) Cançons d'autor conegut.

- III. *Paremiologia*:

A) Refranys

B) Modismes i locucions (publicats a <<http://culturapopularmenorca.cat>>)

C) Comparances (publicades a *Tresor dels Avis* i a <<http://culturapopularmenorca.cat>>)

D) Vocabulari.

- IV. *Etologia*:

A) Costums

B) Preocupacions (ambdós apartats foren publicats a *Ethologia de Menorca* —1927).

- V. *Hierologia*:

A) Oracions (publicades a <<http://culturapopularmenorca.cat>>)

- VI. *De l'infantesa*:

A) Juguines infantils

B) Cançons de bres (ambdós apartats foren publicats parcialment a *Tresor dels Avis*)

C) Invectives infantils

D) Jocs

E) Cançonetes infantils.

- VII. *Endevinalles*:

A) Endevinalls

B) Equívocs (publicats a <<http://culturapopularmenorca.cat>>).

C) Preguntes

D) Embarbussaments

E) Problemes aritmètics (publicats a *Tresor dels Avis*)

Conclusions

L'estada a Menorca va esser molt important en la vida d'Andreu Ferrer des de múltiples perspectives, però sobretot en el camp del folklore. A Menorca fou on començà la tasca de recollida de folklore i consegüentment, a elaborar-ne reculls. El més important pel que fa al seu volum i varietat va esser el Recull de Folklore Menorquí que presentà al concurs de folklore de l'Ateneu Científic i Literari de Maó. Ferrer volia anar publicant les diverses parts del Recull i així en va poder publicar algunes, però no aconseguí publicar-les totes. Així mateix, a la revista *Tresor dels Avis*, Ferrer aprofità per publicar-hi elements folklòrics del Recull, alguns ja publicats amb anterioritat a la Col·lecció Folklore Balear i d'altres, inèdits. Sembla a ser que l'abundant collita folklòrica que va fer a Menorca va ser l'origen de la majoria d'obres de folklore que posteriorment publicà i de la que va ser la seva obra més ambiciosa, l'Arxiu de Folklore Balear, que també roman inèdit.

Aquest treball suposa una passa més per tal de treure a la llum el fons de folklore inèdit d'Andreu Ferrer. Com ja hem esmentat, els menorquins Natàlia Sans i Jaume Mascaró, així com Josep Massot i Muntaner (Ferrer 2009) ja n'han fet treballs precedents. Per tot això, consideram de cabdal importància la tasca de conservació i difusió d'aquests materials que romanen, la majoria, dins arxius familiars per tal de poder descobrir o redescobrir el fruit de la tasca realitzada per Ferrer i que serà punt de partida per a futurs treballs d'investigació.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CAMPS, F. (1986, 2007): *Folklore menorquí. De la pagesia*, Maó, Col·lecció Capcer 4.
- COLL, M. (2015a): «Menorca en la revista *Tresor dels Avis*», *Randa*, 74, *Miscel·lània Josep Miquel Vidal Hernández II* (setembre 2015), p. 71-91.
- (2015b): *La revista Tresor dels Avis (1922-1928): memòria, paraula i folklore*, Manacor, Edicions Món de Llibres.
- FERRER, A. (1922-1928): *Tresor dels Avis*, 4 volums, Artà.
- (1981): *Cançonetes menorquines*, Menorca, Edicions Nura.
- (1984): *Rondaies de Menorca*, Menorca, Edicions Nura.
- (2002): *Etologia de Menorca. Quaderns de Folklore*, núm. 17, Col·lectiu folklòric de Ciutadella.

MERCADAL, D. (1982): «La música, su evolución y desarrollo en Menorca», *Revista de Menorca*, tom XXI, p. 333-306.

S. N. (1912): «Fallo del Jurado calificador en el Concurso de “Folk-lore” menorquín», *Revista de Menorca*, tom VII, p. 314.

SANS, N. (2002): «Andreu Ferrer: les cançons amb música», *Revista de Menorca*, tom 86 (II) (juliol- desembre 2002), p. 59-66.

— (2006): Disc compacte *Cançons populars menorquines recollides per Mestre Andreu Ferrer* (Edició per a ús escolar i de recerca), IME, Consell Insular de Menorca.

Web Cultura Popular de Menorca, URL: <www.culturapopularmenorca.cat>.

Data de consulta: gener de 2015.

ANNEX I. Índex complet del Recull de Folklore Menorquí

Taula	full 800
Dedicatòria	3
Pròleg	5
<i>I. Novel·lística</i>	12
A) Rondalles	15
Notes a les rondalles	34
B) Anècdotes	35
Notes a les anècdotes	44
C) Tradicions	45
Notes a les tradicions	52
<i>II. Cançonística</i>	53
A) Cantars	55
Aforístiques	58
Agrícoles	61
Alegria	64
Amoroses	66
Aritmètica	75
Astres	76
Bogetes	78
Burlesques	86
Calendari	104
Cantars	107
Casament	110
Combinació de nones	114

Comparança	115
Conformança	116
Consells	117
Qualitats personals	119
Desaire	121
Desitjos	122
Despedida	124
Despreci	127
Diàleg	132
Economia	135
Enigmàtiques	136
Epitafis	137
Esperança	138
Fanfarronades	139
Festejament	141
Flors i fruites	142
Geogràfiques	147
Històriques	149
Hores del dia	150
Indumentària	151
Infantils	153
Invectives	154
Invectives tòpiques	161
Jocs de paraules	166
Malalties i morts	167
Maledicció	169
Manament	171
Meteorologia	172
Misèria	173
Música i balls	174
Oficis i ocupacions	177
Piotxes	179
Plantes	180
Pregàries	189
Preguntes	191
Profètiques	192
Propòsits	193
Queixes	194
Reconvencions	195
Records	202
Reflexives	209
Religioses	209
Satíriques	214

Satisfacció	223
Serenates	224
Tristeses	226
Zoologia-Aus	227
Zoologia-Insectes	233
Zoologia-Mamífers	235
Zoologia-Peixos	242
Zoologia- Mol·luscs i rèptils	243
B) Gloses	244
C) Cançons llargues sense música coneguda	250
D) Cançons amb música	295
Notes a les cançons amb música	406
E) D'autors coneguts	411
III. <i>Paremiologia</i>	416
A) Refranys	419
Abundància	421
Agrícoles	422
Amoroses	423
Aritmètics	424
Avisos	425
Bé i mal	429
Botànics	432
Calendari	434
Casament	437
Consell	438
Costums	440
Econòmics	441
Flors i fruits	445
Geogràfics	446
Higiènic	447
Invectives tòpiques	448
Jocs	449
Malalties i morts	450
Medicina	452
Meteorològics	453
Misèria	457
Morals	458
Música	459
Reconvenció	460
Reflexius	463
Religiosos	473
Urbanitat	475

Zoologia.-Aus	476
Zoologia-Insectes	477
Zoològics-Mamífers	478
Zoològics-Rèptils	484
B) Modismes i locucions	485
C) Comparances	526
D) Vocabulari	532
IV. <i>Etologia</i>	558
A) Costums	561
B) Preocupacions	580
V. <i>Hierologia</i>	609
A) Oracions	611
Oracions de remeis	614
Oracions per anar a combregar	628
Oracions a Maria Santíssima	631
Oracions per anar al llit	635
Oracions a sants	641
Oracions diverses	649
Notes a les oracions	669
VI. <i>De la infantesa</i>	672
A) Joguines infantils	674
Notes a les joguines	689
B) Cançons de bres	691
C) Invectives infantils	696
D) Jocs	701
Notes als jocs	731
E) Cançonetes infantils	733
Notes a les cançonetes infantils	745
VII. <i>Endevinalles</i>	747
A) Endevinalls	749
Notes als endevinalls	766
B) Equívocs	767
C) Preguntes	776
D) Embarbussaments	785
Expressions de difícil intel·lecció	788
Problemes aritmètics	792
Taula	799

LA RECUPERACIÓ DEL *RONDALLARI DE PINEDA* DE SARA LLORENS:
LA CORRESPONDÈNCIA ENTRE JOAN AMADES I MANUEL SERRA I MORET

Carme Oriol

Universitat Rovira i Virgili

A finals de la dècada dels anys 50 del segle XX, Joan Amades (Barcelona 1890 – 1959), amb l'ajuda del folklorista Walter Anderson (Minsk 1885 – Kiel 1962), va emprendre el projecte de catalogació de les rondalles catalanes. L'objectiu era elaborar un catàleg que seguís les directrius de l'índex tipològic internacional d'Arne/Thompson (1928) i que pogués ser referenciat en la nova revisió de l'índex que el folklorista Stith Thompson estava realitzant i que es va publicar uns anys més tard (Arne/Thompson 1961). Al fons Amades, que es troba dipositat al Centre de Documentació de la Cultura Popular de la Generalitat de Catalunya, es conserven les cartes que Anderson va escriure a Amades i que fan referència al projecte de catalogació de les rondalles catalanes. Les cartes es troben editades (Oriol 2014) i en elles es pot observar el grau d'implicació que Walter Anderson va tenir en el projecte.

Per poder dur a terme les tasques de catalogació, Amades es va posar en contacte amb totes aquelles persones que li poguessin aportar informació sobre les rondalles catalanes publicades o inèdites que coneguessin (Oriol 1999, 2001, 2012). Una d'aquestes persones va ser Manuel Serra i Moret (Vic 1884 – Perpinyà 1963), a qui Amades va escriure interessant-se per les rondalles recollides per la seva esposa, Sara Llorens (Lobos 1881 – Perpinyà 1954). Fruit d'aquesta breu correspondència, Serra i Moret va cedir el manuscrit del *Rondallari de Pineda* a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, un manuscrit que ha restat inèdit fins que darrerament ha pogut ser estudiat i editat per Josefina Roma (Llorens 2006).

En aquest context, el present treball té per objectiu donar a conèixer el contingut de les cartes que Joan Amades va enviar a Manuel Serra i Moret i les que al seu torn Serra i Moret va enviar a Amades.

La correspondència entre Joan Amades i Manuel Serra i Moret

Joan Amades va enviar a Manuel Serra i Moret un total de sis cartes, escrites des de Barcelona i datades entre el 10 de gener de 1958 i el 15 d'octubre de 1958. Les cartes han estat localitzades al Fons Manuel Serra i Moret (1939-1963),

dipositat a la Biblioteca Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona (Caixa C1 (6), carpeta a (XI)) (Mayayo/Velasco 2006).

Per la seva part, Manuel Serra i Moret va trametre a Joan Amades un total de quatre cartes, escrites des de Perpinyà i datades entre el 14 de gener de 1958 i el 17 de juliol de 1958. Aquestes cartes es conserven al Fons Amades, dipositat al Centre de Documentació de la Cultura Popular de la Generalitat de Catalunya.

A continuació, es presenta la transcripció de totes aquestes cartes, deu en total, que tenen relació amb un petit episodi de la història del folklore català: la donació a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona del manuscrit original del *Rondallari de Pineda* de Sara Llorens per part del seu marit, Manuel Serra i Moret; un rondallari que la folklorista va realitzar a principis del segle XX i que sempre va voler publicar, però que per diverses circumstàncies no va arribar a aconseguir. Les cartes aporten, a més, detalls sobre l'estudi de la rondallística a finals de la dècada dels anys 50 del segle XX així com altres dades relatives a la situació de la cultura catalana en aquells anys.

1. *Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 10.01.1958*

Distingit i honorable Senyor:

Perdoni la gosadia impresa en distreure la seva valuosa atenció. La seva malaguanyada esposa m'havia dit que tenia aplegat un rondallari de Pineda que tenia intenció de publicar. S'està treballant en la tercera edició del catàleg universal de rondalles que com les anteriors publicarà l'Acadèmia de Ciències de la Universitat d'Hèlsinki. En aquesta nova edició hi figurarà la rondalla catalana no inclosa en les edicions precedents. M'ha estat encarregada la redacció d'un índex de contes catalans que serà incorporat als registres universals. Tinc anotats tots els documents continguts en llibres i un bon nombre de publicats en periòdics però cal registrar també els reculls manuscrits inèdits que a voltes poden contenir documents desconeguts de gran interès. Pel bé de la ciència del Folklore per la que tants valiosos esforços havia fet la seva esposa em permeto demanar-li la mercè de facilitar-me un brevíssim i condensadíssim extret de les rondalles recollides per la seva muller el suficient només per a copsar-ne l'essència que permeti registrar-la al grup que li pertanyia o veure si és universalment coneguda. Li adjunto unes mostres de fitxes per tal que vegi com haurien d'ésser.

Em faria un favor molt assenyalat si podia facilitar-me una referència de les rondalles publicades per la seva esposa en revistes i periòdics.

El que li demano porta certa pressa però no és urgent.

Reiterant-li el prec que vulgui perdonar la meva gosadia, el saluda atentament el seu devot i servent.

[signatura de Joan Amades]

2. *Carta de Manuel Serra i Moret a Joan Amades. Perpinyà. 14.01.1958*

Estimat i admirat senyor Amades:

Tinc la vostra amable lletra del dia 10 i tinc uns grans desitjos de complaure-us en el que em demaneu d'enviar-vos un extret de les rondalles de Pineda recollides i cotejades per la meva muller, Sara Llorens. Penseu, però, que jo sóc un home malalt, vell i sol, i que per complir aquesta tasca necessito almenys un parell de mesos car es tracta, si no m'equivoco, de 129 rondalles, amb una pila de variants, amb copiosíssim coteig i escassa orientació per a un profà com jo que mai m'havia immiscuït —ni podia— en les activitats intel·lectuals de la meva companya.

Caldria, doncs, que em diguéssiu si puc disposar d'aquest termini per a complir aquest comès, si és necessari fer un extret de totes, àdhuc de les vulgars com La Ventafocs i si hi faria res que l'extret fos una mica més extens que els vostres —el doble, per exemple—, car dubto de la meva aptesa per a fer sinopsis tan comprimides.

La meva muller tenia les seves carpetes depositades a l'Arxiu de la Casa de l'Ardiaca i per una elació pròpia dels vells malalts li va semblar que podia en els darrers anys deixar embastada la seva meritòria obra. Desgraciadament es va morir al cap de poc i jo, prou agobiat i impotent, no m'he atrevit a posar les mans en aquest petit tresor per mi venerable. Confio que en ell hi trobaré el que em demaneu i confio també que un altre dia voldreu tornar a rebre aquest preat dipòsit que pot ésser útil als estudiosos i a l'alta cultura de la Pàtria.

Us saluda amb afecte i respecte sincers el vostre servidor i amic,

[signatura de Manuel Serra i Moret].

3. *Carta de Manuel Serra i Moret a Joan Amades. Perpinyà. 27.03.1958*

Distingit senyor i amic:

Em plau adjuntar-li l'extracte de les rondalles recollides per la meva muller, Sara Llorens de Serra, els originals de les quals he pogut trobar en les seves carpetes plenes de col·lacions, estudis i notes adients a cada rondalla. Estic segur que n'hi havia més i que el *Rondallari de Pineda* contenia més exemplars, com

la mateixa numeració indica, però jo, ací, no he pogut trobar res més que el que li envio.

Els nostres desplaçaments i viatges, la pèrdua de la llar, la precària salut de la meva esposa i altres inconvenients són la causa de que aquest bagatge es trobi incomplet i jo no en pugui treure més partit. Altrament, també deu influir el fet que del *Rondallari de Pineda* se'n feia anys enrere una magnífica edició il·lustrada per Joan Vila, a càrrec del senyor Miquel i Planes, la qual no va arribar a lliurar-se al públic perquè la meva muller no transigia en que no es seguisin estrictament les normes de l'Institut.

Jo no havia intervingut mai en els treballs literaris de la meva muller i com que els meus deures professionals m'allunyaven sovint de la llar i m'obligaven a llargs viatges, no puc respondre de res més del que ella va deixar ací en morir, quatre anys enrere. Jo crec que tot això estaria més bé a l'Arxiu o Biblioteca que vostè dirigeix i on eventualment podria fer servei als estudiosos o als erudits.

Desitjant-li bona salut i bon delit per a prosseguir les importants tasques que realitza, el saluda cordialment el seu amic,

[signatura de Manuel Serra i Moret].

4. *Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 08.04.1958*

Distingit Senyor i amic:

Moments abans de sortir de Barcelona per passar la Setmana Santa a fora, vaig rebre la seva amable lletra amb el seu preuat contingut. Per premura de temps no em va ésser possible contestar-li amb puntualitat. Li prego que em faci la mercè de perdonar-me'n.

Les rondalles que em feu l'assenyalada mercè d'enviar-me són interessantíssimes i constitueixen una valuosa aportació a la suma de les que ja tinc registrades. Tres de les rebudes m'eren completament desconegudes i noves per a mi d'entre les moltes centes que han passat pels meus ulls. Li n'estic certament agraït i cregui que amb la seva bona voluntat i amb el seu esforç al transcriure-les ha contribuït amb una aportació valuosa a la ponderació internacional de les valors de la nostra cultura tradicional.

Desconeixia el projecte d'edició del *Rondallari de Pineda* per part de Miquel i Planes. Valdria la pena de veure si podien trobar-se el text i les il·lustracions. Sap V. si podia tenir-les l'editor? Entre els materials del Mestre Serra i Pagès que figuren a l'Arxiu Històric de la Ciutat no hi ha cap rastre d'aquest *Rondallari* que fora molt interessant de recuperar.

Quant als materials aplegats i estudiats per la seva esposa, amb erudició i competència poc comú, potser escauria depositar-los a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona on es conserven la Biblioteca i els originals dels mestres Narcís Oller, Apel·les Mestres, Ignasi Iglésies, Carreres Candi, Serra i Pagès entre d'altres. El redós de la biblioteca del qual fou fundat per mi el Museu d'Indústries i d'Arts Populars del Poble Espanyol de Montjuïc de la que en sóc conservador i encara regento.

La Biblioteca de Tradicions Populars que dirigia, puix que fa temps que està inactiva, era merament editorial i vaig publicar 42 volums de tema folklòric, tots originals meus.

Plau-me fer-li saber, per si ja no ho sabia, que he estat llorejat amb el premi ofert per V. als Jocs Florals de la Genêt d'Or a la bona memòria de la seva esposa al que hi vaig presentar un treball sobre les Mares de Déu trobades al Roselló. Per mica que pugui penso venir a recollir el premi personalment i espero poder tenir també el goig de saludar-lo personalment i d'agrair-li les seves atencions.

Mani mentrestant del seu devot amic i servent que el saluda amb tota la distinció.

[signatura de Joan Amades]

5. *Carta de Manuel Serra i Moret a Joan Amades. Perpinyà. 09.05.1958*

Prest Senyor i amic:

Vaig rebre oportunament la vostra amable lletra del 8 d'abril relativa als treballs folklòrics de la meva esposa Sara Llorens de Serra i em va plaure molt saber que havíeu obtingut el premi que amb el seu nom va instituir-se en els Jocs Florals de la Ginesta d'Or de Perpinyà.

També em plau moltíssim que tingueu el propòsit de venir a recollir el premi i al mateix temps a fer-me una visita. Aleshores tindrem ocasió de parlar de la restitució de les carpetes de treballs i originals de Sara Llorens de Serra a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona que és indubtablement el millor lloc per a llur guàrdia i conservació.

Confiant tenir el goig de veure-us ben aviat us saluda amb tota consideració i afecte el vostre,

[signatura de Manuel Serra i Moret].

6. *Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 29.05.1958*

Distingit Senyor i amic:

Els recents esdeveniments que ha atravesat la França em fan témer que de moment no es celebrarà la festa de Jocs Florals i altrament els anys i les xacres no m'aconsellen emprendre un viatge en les presents circumstàncies. Avui mateix escric a En Grandó indicant-li que, si la festa s'ajorna fins a moments polítics més definits, faré els possibles per a assistir-hi. Si així fos com fora el meu goig em serà molt grat venir-lo a veure, com ja li havia indicat.

Plau-me saludar-lo tot desitjant-li ben cordialment que no li arribi cap esquitx dels xàfeces que puguin produir-se.

[signatura de Joan Amades]

7. Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 24.06.1958

Distingit Senyor i amic:

Moltes gràcies per la seva nova gentilesa d'enviar el text de la rondalla La Mora al professor Anderson.

Crec molt encertat depositar els manuscrits de la seva esposa a la Secció d'Etnografia de l'Arxiu Històric de Barcelona on ja es conserven els del mestre Serra i Pagès.

El dia 13 del mes vinent sortiré per via Andorra cap a Liege per a assistir al congrés internacional de titelles tradicionals al que hi presento una comunicació sobre el Teatre de Titelles a Catalunya. Tornaré a casa el dia 27 via la Junquera, però no em serà possible deturar-me a Perpinyà. De retorn faré les vacances durant el setembre de manera que no estaré sedentari a Barcelona fins a la primeria d'octubre.

Molt probablement que hagi de fer un breu viatge a Perpinyà només d'unes hores que aprofitaré per venir-lo a visitar i saludar-lo personalment. No m'és possible precisar-ne la data, probablement a començo d'octubre.

Mentrestant mani del seu devot servent i amic.

[signatura de Joan Amades]

8. Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 08.07.1958

Distingit i car amic:

Per l'amic Oller i Rabassa vaig saber que la festa dels Jocs Florals es va celebrar amb normalitat i em dolgué de no haver-hi assistit. L'anormalitat francesa des d'ací feia molt respecte, sóc vell i semi cec com deu saber i no em vaig atrevir a venir, i ara me'n penedeixo força.

Estic al seu manar quant al que li havia indicat referent als originals i manuscrits de la seva esposa del que podem parlar per correspondència.

El rondallòleg estonià Walter Anderson, professor de la universitat de Kiel, fa un profund estudi de la rondalla universalment coneguda per l'Amor de les tres taronges, continguda en el Rondallari de Pineda assenyalada amb el núm. 54 titulada la Mora. Aquest insigne mestre posseeix més de 600 versions d'aquest document estès arreu del món procedents de més de 200 pobles amb altres tantes llengües. Ens vam trobar al Congrés Etnogràfic de Porto d'on acabo de tornar, li vaig deixar l'extret que V. va facilitar-me i em pregà que li demanés si volia fer-li la mercè de facilitar-n'hi la versió completa, és a dir, no extractada, per tal de poder-la afegir a les 22 versions catalanes que jo li he facilitat entre les publicades i les inèdites.

Davant de l'especial interès de l'eminent mestre em permeto tornar a fer abús de la seva atenció pregant-li que en faci la mercè de facilitar-nos aquest document sencer que pot enviar-me a mi mateix o bé directament a ell mateix a nom de:

Walter Anderson, Forstweg 61, Kiel.

Li pot escriure en català que entén perfectament i se sap els meus llibres de rondalles que té ben estudiats.

El saluda amistosament el seu devot que li desitja salut i goig de viure.

[signatura de Joan Amades]

9. *Carta de Manuel Serra i Moret a Joan Amades. Perpinyà. 17.07.1958*

Benvolgut Senyor i amic:

També em va doldre a mi que haguéssiu desistit de venir als Jocs Florals de la Ginesta d'Or car m'hauria plagut molt de fer la vostra coneixença personal després de tants anys que conec el vostre nom i la vostra obra que tant d'honor fan a Catalunya. Em satisfà, però, que hagueu pogut concórrer al Congrés Etnogràfic de Porto ço que demostra que podeu superar els inconvenients de l'edat i de la visió i em permet d'esperar que encara tindré el goig de coneixe-us, si no aquest any, un altre.

Amb molt gust, així que tingui un moment de lleure, extractaré íntegrament la rondalla La Mora recollida per la meva muller, Sara Llorens, i la trametré al professor de la Universitat de Kiel Walter Anderson dient-li que ho faig per encàrrec vostre.

Quant a les carpetes d'originals i notes de la meua muller que em dieu podrien ésser guardades a l'Arxiu Etnogràfic que vós dignament dirigiu –i on ja havien estat anys enrera– si us semblés adient, jo aprofitaria el viatge d'algun familiar per a encomanar-li que les portés i us les lliurés per tal de fer-ne el dipòsit definitiu a aqueixa institució. Podria ésser que el mes entrant tingués ocasió d'enviar-les però no ho faré, naturalment, sense abans haver rebut la vostra autorització.

Amb atentes salutacions al senyor Duran i Sanpere, us prego vulgueu acceptar l'homenatge de la meua devoció i amistat,

[signatura de Manuel Serra i Moret].

10. *Carta de Joan Amades a Manuel Serra i Moret. Barcelona. 15.10.1958*

Distingit i car amic:

Plau-me saludar-lo cordialment i dir-li que acabades les vacances ja estaré sedentari a Barcelona on rebré gustosament el parent o amic seu que em visiti per parlar dels manuscrits i de la seva esposa. Els matins joestic a l'Arxiu Històric de la Ciutat, Carrer de Santa Llúcia núm. 1, o bé al Museu Folklòric del Poble Espanyol de Montjuïc. Crec que fora més avinent veure'ns a l'Arxiu. Potser fora convenient anunciar-me abans la visita per tal d'evitar que aquell dia fos a Montjuïc.

Mani mentrestant del seu devot amic i servent.

[signatura de Joan Amades]

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AARNE, A.; THOMPSON, S. (1928): *Types of the folktale*, FFC 74, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.

AARNE, A.; THOMPSON, S. (1961): *The types of the folktale*, FFC 184, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.

LLORENS, S. (2006): *Rondallari de Pineda*, edició a cura de Josefina ROMA, Pineda de Mar, Ajuntament.

MAYAYO, A.; VELASCO, M. À. (eds.) (2006): *Fons Manuel Serra i Moret (1939-1963). Cartes, articles de premsa i documents*, Catarroja – Barcelona, Afers.

ORIOL, C. (1999): «El projecte de catalogació de la rondallística catalana en els anys 50», *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catala-*

nes. *Palma 8-12 de setembre de 1997*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 365-386.

— (2001): «Els primers treballs catalogràfics de les Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Recó». *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. 43, Miscel·lània Giuseppe Tavani 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 185-201.

— (2012): «Les primeres rondalles d'Enric Valor i la seva catalogació tipològica inèdita», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. 64, Miscel·lània Albert Hauf 4, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 201-213.

— (2014): «Édition de la correspondance entre les folkloristes Walter Anderson et Joan Amades», *Estudis de Literatura Oral Popular / Studies in Oral Folk Literature* 3, p. 49-84.

FRANCESC NABOT I TOMÀS, UN COL·LECTOR OBSCUR

Salvador Rebés Molina
Grup d'Estudis Etnopoètics

L'Archivo General del Romancero Menéndez Pidal/Goyri ha conservat, distribuïdes per diferents carpetes, les lletres d'un cert nombre de cançons populars catalanes copiades a principis del segle XX amb ortografia prenortativa i per una mateixa mà, a la qual ens remet la referència «Col. F^{co}. Nabot i Tomás», afegida a Madrid. Qui devia ser el tal Nabot? Perquè no es tracta de cap folklorista conegut. Quan vaig traslladar l'interrogant al Dr. Diego Catalán, propietari de l'arxiu en el moment de la consulta, va tenir l'amabilitat d'assabentar-me que Nabot havia estat professor de la Universitat de Barcelona (Rebés 2014: 8-9). Pocs se'n recordaran, a hores d'ara. La nostra Trobada sobre Arxius i materials inèdits ens brinda, per tant, una bona ocasió per acostar-nos-hi.

1. *L'home i el professor (1874-1933)*

La primera font biogràfica de què disposem, la semblança publicada per Carlos Cid Priego a *El Correo Catalán*, mostra una aflicció sincera pel traspàs del professor Nabot:

Sus alumnos somos los más desconsolados porque nosotros mejor que nadie sabíamos hasta donde llegaba su paciencia, y conocíamos muy bien los rincones de su alma, tan ingenua como la de un niño; nos quería, éramos su familia y nos duele recordar que no siempre seguíamos las explicaciones de este hombre sabio y santo con la atención que merecía (Cid 1942).¹

La seva bondat i dedicació consten també al testimoni de qui era el cap de la Biblioteca Universitària, Francisco Tolsada Picazo:

Educó legiones enteras de estudiantes que hoy, en una lejana perspectiva, le recuerdan como una figura sentimental y anacrónica, aureolada por el polvillo sutil de las anécdotas, esfumada por los años, como un viejo daguerrotipo [...]. Estamos seguros que ninguno de esos discípulos —unos y otros— dejarán de sentir íntimamente el eco de una voz de simpatía y respeto por el viejo profesor ido, que desaparece de la vida, como en la vida fué: modesto, silencioso, seráfico, indulgente (Tolsada 1942).

¹ Carlos Cid Priego (Madrid, 1920-Oviedo, 1998) va ser professor a la Universitat de Barcelona (UB) i catedràtic d'Història de l'Art a Oviedo. El curs 41-42 estudiava Paleografia amb Nabot i Tomás.

Més profund és l'esbós del filòsof Francesc Gomà i Musté:

En aquest moment, però, a qui recordo més bé, és a un consoci de l'Ateneu,² professor auxiliar de la Facultat, el Dr. Francesc de P. Nabot i Tomàs. Era una persona modestíssima, humil, un infeliç. Us en podria contar moltes anècdotes. El veig amb aquell caminar desanimat, la mirada tímida, en fuita, pidolant la salutació dels altres, sempre sol, amb problemes de consciència [...]. El bon Dr. Nabot era un cas límit: tothom dirà que entrava en la patologia. Però, quan recordo el seu aspecte i els seus ulls, penyora de tot un curs de vida, no puc blasmar-lo. Aquells que han estat marcats tan cruelment pel destí, inspiren un gran respecte (1988: 70).

Pere Bosch Gimpera, exalumne de Nabot, l'anomenava en privat «mossèn Pípi» (Gracia i Fullola 2002: 180, 184), que devia ser un malnom empescat per la picardia estudiantil a partir d'aquell tarannà seu indulgent i seràfic, d'arrel profundament cristiana.

Francesc Nabot i Tomàs havia nascut a Vilanant³ el 29 de setembre de 1874,⁴ en el si d'una família de propietaris rurals. El pare, Joan Nabot i Almar (1836-1878), era l'amo de Can Nabot, masia de gran dimensions que s'aixeca a prop del camí de Navata (Codi IPA-38322). Aquest mas, que ara pertany al seu besnét Guillem Nabot i Pijoan, s'ha anat heretant per línia directa almenys des dels inicis del segle XVII.⁵ La inscripció «J NABOT ME FECIT DIE XX APRILIS ANNI DOMINI MDCCCLXVI», sobre l'arc exterior, parla d'una obra enllestida per Joan Nabot abans de contreure matrimoni amb la jove de vint-i-dos anys Carme Tomás i Almar (1846-1914), filla de Peralada, tot i que descendia de Ca l'Almar de Vilanant. Es van casar al convent de les Caputxines de Girona el 2 d'abril de 1868. Per desgràcia, la Carme va enviduar al cap de deu anys, amb tres criatures per pujar: Josep Maria (n. 1872), Francesc (n. 1874) i Joaquina (n. 1876). Com que era una dona molt religiosa, s'entén que portés el *Francis-*

² Nabot consta a la Secció de Literatura de l'Ateneu Barcelonès, primer al Registre de transeünts (AS17, any 1922, fins al mes de juny) i després al de residents (AS23, octubre 1922-abril 1942).

³ Vilanant, a uns 7 km. de Figueres, tenia 683 habitants l'any 1860. El 1900 s'havien reduït a 538 h., per l'impacte de la fil·loxera (1879). Després de la Guerra Civil n'eren 427 (Borrat i Egea 2001: 41).

⁴ Registre civil de Vilanant: «[1874] N.º 86: Francisco Pedro Antonio Nabot Tomas».

⁵ El primer Nabot conegut, de nom Guillem, data de 1444. Agraeixo sincerament la col·laboració cordial del Sr. Guillem Nabot i Pijoan.

quet a les Escoles Pies, d'intern,⁶ qui sap si amb l'esperança de tenir un fill capella:

Desde muy pequeño mostró tanta aplicación y amor al estudio que llamó la atención de sus profesores y de todo el pueblo, en decir del cuál era «un noi molt estudiós». A esta cualidad unía un entrañable cariño a la familia, especialmente a su madre, a quien acompañaba siempre, aun en la edad en que otros jóvenes suspiran tanto por lo que ellos llaman su libertad (Cid 1942).

Acabada la llicenciatura de Filosofia i Lletres (1891-1894),⁷ Francesc segueix el curs de doctorat a Madrid (1894-1895),⁸ on rep les lliçons magistrals de Marcelino Menéndez Pelayo. Curiosament, don Marcelino havia estat condeixeble del seu oncle matern Antoni Tomàs.⁹ El savi santanderí li deixa una empremta d'admiració que s'estendrà després a Gumersindo Laverde, mestre de l'anterior, i a Milà i Fontanals. De l'estada madrilenya li deu venir a Nabot l'amistat amb l'arabista Miguel Asín Palacios, tres anys més gran que ell. Una carta de 1912 l'anomena «antiguo amigo y de los mejores míos».¹⁰ El grau de doctor l'obté el 26 de maig de 1897 amb la tesi «Los sistemas filosóficos en la India»,¹¹ un capítol de la qual, «Comparación de la moral Búdhdica con la Cristiana», deutor de l'*Alphabetum Tibetanum* de Giorgio, mostra un interès primerenc per l'apologètica.

L'octubre de 1902 el contracta la Universitat de Barcelona: tres hores setmanals de Paleografia i tres més de Llatí vulgar i medieval, amb 1000 pessetes anuals. L'empara el secretari Delfí Donadiu i Puignau. Empordanès com ell,

⁶ Al col·legi de Mataró. Va revalidar el batxiller el 27/06/1891 a l'Institut de Girona (Arxiu Històric de Girona, ref. AHG 170-281, T2-27799, exp. 300).

⁷ «Sobresaliente» al grau de llicenciatura, el 23/06/1894, amb el tema «Sintaxis del participio del verbo griego» (Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona [AUB], ref. 01 3878 EA, expedient acadèmic).

⁸ Pla d'Estudis de 1880, matèries: Sánscrito, Estética, H.^a de la Literatura española, H.^a de la Filosofía (Archivo Histórico Nacional [AHN], Universidades, 6706, Exp. 1).

⁹ Antoni Tomàs i Almar († 1920), administrador del comte de Peralada. Vivia a Peralada, casat amb Manuela Dalfó i Ros. [A Can Tomàs de Peralada solien passar uns dies d'estiu els parents de Vilanant: «Esperamos vernos congregados, insiguiendo la plausible costumbre que ya podemos llamar tradicional», deia l'oncle Antoni l'any 1913] (CRAI Biblioteca de Lletres de la UB, fons Francesc Nabot i Tomàs, no catalogat). Diferenciaré entre claudàtors la informació de darrera hora obtinguda d'aquest fons personal i d'una darrera consulta a l'AUB.

¹⁰ Carta a Miguel Asín Palacios del 29/10/1912, adjunta a l'expedient acadèmic (AHN).

¹¹ Adjunta a l'expedient acadèmic. Rebrà el títol de doctor el 16/09/1913 (AHN).

s'havien trobat en congressos de militància catòlica, a Munic i Santiago de Compostela. No pot ser casual que poc abans, el juny de 1901, l'aspirant a professor s'examinés justament de Paleografia i Llatí vulgar i medieval, a Madrid.¹² El seu nom ja havia figurat en dues ternes anteriors, els escollits de les quals foren Lluís Bofill, el gener de 1901, i Cosme Parpal, el febrer del mateix curs (Palomeque 1982: 58-61).

A més de Paleografia, la seva especialitat al llarg de quaranta anys, Nabot va haver d'ensenyar altres matèries: Filosofia, Lògica fonamental, Bibliologia, Hebreu, Geografia política i descriptiva, Història de la Llengua, Història de la Literatura i Teoria de la Literatura i de les Arts. Una mena de comodí en Humanitats. I entre 1905-1932 va tenir cura de la Biblioteca de la Facultat, que no hem de confondre amb la Provincial i Universitària (Palomeque 1982: 155 i 168). Tal com diu la historiadora Susanna Tavera, «és evident que el zel acadèmic que els seus companys li reconeixien en l'acompliment de les seves funcions docents no es reflectí en el seu status acadèmic» (1990: 11). També és cert que vivia capficat en la religió. Així, després d'haver-se retrobat amb Menéndez Pelayo, arran de la conferència d'aquest al Paranimf de la Universitat de Barcelona titulada *El doctor D. Manuel Milá y Fontanals. Semblanza literaria*, el maig de 1908, Nabot li tramet un article sobre la premsa catòlica, el seu tema recurrent, i aprofita per demanar-li el següent:

Desearía escribir un modesto trabajo sobre Bibliografía mariana española, para presentarlo al congreso Mariano Internacional de Zaragoza, que se celebrará del 26 al 30 de Septiembre próximo.¹³ Mucho le estimaría me diese V. alguna luz sobre este punto (Menéndez Pelayo 1989: núm. 628, 23/05/1908).

Al cap d'un temps, confiat i segur de si mateix, Nabot demana al Ministeri que «en vista de su largo profesorado interino se digne nombrarle en propiedad Catedrático num. de Paleografía». La sol·licitud li fou denegada el 10 de març de 1916, tot i comptar amb l'anuència del Rectorat.¹⁴ Devia ser un fort desgany perquè la seva timidesa extrema l'empetitia davant d'un tribunal

¹² Matricula lliure (Expedient, AHN). A Barcelona, va fer encara Llengua aràbiga (1906); Arqueologia, Bibliologia, Numismàtica i Epigrafia (1912) (AUB, ref. 01 3878 EA).

¹³ Segons escriu a Nicolau d'Olwer el 22/08/1908, volia viatjar a la capital aragonesa acompanyat de la mare, amb qui estava molt unit (Carta conservada a la Biblioteca de Montserrat). Carme Tomàs va morir el 24 de gener de 1914.

¹⁴ AUB, ref. 01 3878 EP, expedient professional de Nabot i Tomàs.

d'oposicions. [El seu germà, que ho sabia, l'animava a presentar-s'hi amb confiança:

que te presentes como acabado de salir del cofre, recuerda el adagio *vestiu un bastó y sembrará un baró*; no te fijas en el que dice *el hábito no hace al monje*; hoy se tiene más en cuenta el primero que el segundo incluso en Madrid a pesar de ser catalán].¹⁵

Em dol haver de dir que, entre 1911 i 1932, va signar una vintena de convocatòries a càtedres, la major part de Paleografia, però també de Llengua i Literatura, així com alguna d'Hebreu i d'altres matèries. Cal afegir que a partir de 1927 s'inscriu de manera simultània a les de Llengua i Literatura de batxillerat, i que l'any 1913 havia oposat al cos d'Arxiveros y Bibliotecarios. Dubto que es presentés a totes. Tavera diu que el van suspendre set vegades, d'acord amb la xifra que aventurava Carlos Cid. Tant se val. En qualsevol cas, és més rellevant i digne d'atenció que la Universitat de Barcelona confiés any rere any en la seva capacitat per a exercir la docència.

2. *Bibliotecari auxiliar i Guerra Civil (1933-1939)*

Tres dècades després, el seu horari s'havia reduït a dues hores de Paleografia, mentre que el doctor Pere Bohigas i Balaguer, exalumne de Nabot, portava tota la Diplomàtica i la Paleografia restant (curs 1932-1933). Un cop establerta la autonomia universitària, l'estiu del 33, el Patronat de la Universitat Autònoma decideix traslladar i modernitzar la Biblioteca Universitària. Un pas transcendent. Agilitar les consultes i, sobretot sanejar els llibres antics i els manuscrits, amenaçats per plagues d'insectes (Alcolea *et al.* 1993: 51). Bohigas, impulsor decidit de la reforma, assumeix llavors el càrrec de Delegat del Patronat¹⁶ i, tot comptant amb l'experiència arxivística de Nabot, fa que el Patronat el nomeni bibliotecari auxiliar, el 18 d'octubre de 1933. Serviria també per rescabalar-lo del sou migrat que rebia per les classes, ja que comportava una retribució anual de 4000 pessetes. Foren dos anys consagrats a la Biblioteca, tancada al públic. L'estiu de 1935, «deseoso de seguir colaborando en la Facultad», vol tornar a l'interinatge de Paleografia, afegit a la dedicació bibliotecària.¹⁷

¹⁵ Carta del 22/04/1922, la capçalera de la qual diu «Alcalde de Vilanant» (CRAI Biblioteca de Lletres, fons F. Nabot i Tomàs, no catalogat).

¹⁶ Nomenament acordat el 23 de setembre (AUB, ref. 02 2670/2).

¹⁷ Carta al degà de Filosofia i Lletres del 08/06/1935 (AUB, ref. 02 1938/8).

Nabot s'acosta als seixanta-dos anys. És un home solter que s'hostatja a la fonda de Can Culleretes després d'haver viscut una vintena d'anys a la Pensió Las Flores (Rambla de Sant Josep, núm. 14).¹⁸ No havia tingut cap domicili particular a Barcelona. Quan va esclatar la guerra, el juliol de 1936, es disposava a passar uns dies de vacances a Vilanant, com tenia per costum. Així doncs, no hi era quan el Comitè del poble va matar mossèn Pere Tarrats (Borrat i Egea 2001). Gràcies a la seva bonhomia, el vell professor catòlic en sortirà indemne i eludirà la purga que sacsejà la Universitat (Balcells 2013). A més d'haver-li encarregat un curs de Paleografia que no va tenir lloc per la suspensió general de les classes,¹⁹ el van ascendir —de manera sorprenent— a cap administratiu de la Biblioteca, el 29 de desembre.²⁰ La reforma avançava a porta tancada, i ell es trobava a gust entre llibres:

En mi tarea de ordenación de libros, folletos y documentos de la Biblioteca de la Univ[ersidad] de Barcelona, hallo diariamente [...] de grande interés histórico y bibliográfico que la brevedad del tiempo no permite estudiar detenidamente, limitándome a conocerlos y a tomar nota de los que más interés en mí despiertan (Nabot 1937-1938: 24r).

El 21 d'octubre de 1937 escriu a Nicolau d'Olwer, amb qui tenia un tracte amistós:

He descobert un gran bibliòfil: fray Tomás Ripoll, Mestre general que fou dels Dominics, en lo segle XVIII^é. Tinch ja molt recollit de tan il·lustre tarragoní.

En la Biblioteca d'aquesta Universitat he separats tots els llibres bons dels antics convents de Catalunya. Dels fets malbé n'he tretes les portades si'l llibre s'ho val, les dedicatòries, pròlechs, índex, grabats i lletres i vinyetes ornamentals, que guardem en capses arxivador.

Quant vingui a Barcelona, si té uns moments lliures, pugi a la Biblioteca i veurà la reforma feta i els treballs en curs.²¹

¹⁸ Can Culleretes (Quintana, núm. 15) està considerat el restaurant més antic de Barcelona, de finals del segle XVIII. Encara hi havia fonda l'any 1958, quan se'n féu càrrec la família Agut-Manubens, em comunica la propietària Montserrat Agut. Abans de viure a la Rambla, Nabot s'estava en un hostel de la Casa Miralbell, carrer de Santa Anna, núm. 20, 3r, 1a.

¹⁹ «Programa de cursos para el año 1936-1937», AUB, ref. 02 1898/4.

²⁰ Amb un sou de 5000 ptes. Els directors de Seminari cobraven 7000 ptes. i els professors ajudants, 3000.

²¹ Biblioteca de Montserrat, Fons Nicolau d'Olwer.

Havien tornat ja els estudiants i el servei bibliotecari: «Per primera vegada, la Biblioteca de la Universitat es presentava com una biblioteca útil i oberta a tothom, malgrat les circumstàncies de la guerra» (Alcolea *et al.* 1993: 54).

Per aquelles dates, comença Nabot a redactar les set-centes quartilles que conformen els «Papeles particulares del Dr. Nabot Tomás» (Nabot 1937-1938). Són anotacions erudites, d'escasses inflexions personals, una part de les quals s'ocupa del passat i del present de la Biblioteca, objectius i serveis, i l'altra anticipa dos llibres en projecte, el primer dedicat Menéndez Pelayo i el segon a Laverde Ruiz, tot ben amanit amb elogis a Milà, José R. Fernández de Luanco o Josep Coll i Vehí, entre d'altres. Davant d'un present incert, assetjat per la guerra, la cultura li oferia un refugi interior necessari. Impressiona que suspenguí una divagació sobre Milà per posar-hi, en un requadre: «Se oyen grandes cañonazos que retumban sobre la casa» (Nabot 1937-1938: 32v). És l'1 de gener de 1938. Poc després, el 19, el catedràtic jubilat Francesc Barjau i la seva filla perden la vida en un bombardeig aeri (f. 168-170). Un dies més tard, el 17 de març, és l'hellenista Lluís Segalà i Estalella qui mor entre les runes de casa seva, a la cruïlla Balmes-Gran Via (f. 622-626). Les mateixes bombes italianes esfondren el sostre del Paranimf i causen danys que obliguen a suspendre les classes. Certament, els habitants de Barcelona tenien els nervis desfets. El 20 de març, Nabot presenta un certificat d'anèmia, edema a les cames i disfunció renal, mirant d'aconseguir «una larga temporada de reposo físico, siendo su deseo para poder atender al cuidado de su salud, trasladarse al pueblo de Lladó (Gerona), en el domicilio de su hermana».²² Se sentia més acompanyat allà dalt. L'hereu Josep Maria, a qui estimava i respectava tant, havia mort el 3 de desembre anterior (Nabot 1937-1938: 301r). Li concediren un mes de llicència, a comptar des del 26 d'abril.²³ No se'n prendria més del compte. Un telegrama del director Ramos Cobos l'adverteix: «Incorpórese Biblioteca antes del sábado. Caso contrario, despedido». [Es reincorpora l'1 de juny del 38, segons el «Llibre d'assistència de personal de la Biblioteca»].²⁴ Hi treballarà sense interrupció

²² Sol·licitud del 20/03/1938, atesa el 26 d'abril. Nabot no apareix ja a la relació de personal actiu signada el dia 25 pel director de la Biblioteca, Manuel Ramos Cobos (AUB, ref. 02 2670/2).

²³ «Con permiso por enfermo», dirà a partir del 28 el «Llibre d'assistència de personal de la Biblioteca» (AUB, ref. 02 5709/4).

²⁴ Consta a la plantilla d'Auxiliars del Servei de Biblioteca del 25 de juny de 1938 (AUB, ref. 02 2670/2).

tot l'estiu i la tardor següent. Eren les darreres setmanes del conflicte. Perduda la batalla de l'Ebre, el curs 38-39 s'estronca poc abans que el capità legionari Víctor F. Martínez prengui la Plaça de Sant Jaume, el 26 de gener de 1939. [El 23 va ser l'últim dia de normalitat al registre de la Biblioteca. A partir del 24, Nabot signarà el «Llibre d'assistència» en solitari. Serà així fins al 8 de febrer, quan tornen els seus companys Jaume Bofill, Rosa Leveroni, Maria Novell, Maria Royo... sota les ordres d'un director nou].

3. *Els darrers anys (1939-1942)*

Com és lògic, Nabot va superar amb facilitat l'expedient de responsabilitats polítiques.²⁵ El Departamento de Información de FET y de las JONS el descriu en aquests termes:

Hombre muy apocado y de profundos sentimientos religiosos; desde luego de derechas. Se encuentra en difícil situación económica a pesar de ser bibliotecario y profesor de la Facultad de Filosofía y Letras, entre ambas cosas reúne un sueldo insignificante (27 d'abril de 1939).

D'altra banda, la Universitat el considera «un funcionario técnico cumplidor de sus obligaciones y subordinado ejemplar digno de elogio», cosa que podem tenir per certa. La declaració de Nabot, el 16 de febrer, es cuida de no inculpar ningú. Quan li demanen «Quien eran los más distinguidos izquierdistas de su departamento y cuanto sepa de la actuación personal de los mismos», ell respon: «No me consta de ninguno en el terreno personal, limitándome siempre al cumplimiento de mi deber y no intervenir ni tratar de otra cosa que de mi labor de la Universidad». L'avalen Antonio de la Torre, vicerector i degà de Filosofia i Lletres,²⁶ i Ferran Valls i Taberner, director de l'Arxiu de la Corona

²⁵ Tribunal Militar Territorial Tercer, expedient 1458, núm. 48900, caixa 2657.

²⁶ L'estima en què el tenia Antonio de la Torre es veu en una carta al Servicio Nacional de Enseñanzas Superior y Media: «En esta Facultad existe un profesor, D. FRANCISCO NABOT Y TOMÁS, buenísima persona, aunque de espíritu apocado, que no ha logrado superar la situación conseguida en 1902 al concedérsele el cargo de Profesor especial de Paleografía con el sueldo anual de mil pesetas [...]. Sobre las mil pesetas ha podido ir sumando las indispensables para vivir por diferentes medios supletorios, últimamente como funcionario de la Biblioteca Universitaria, por nombramiento del Patronato. Ahora, al quedar cesantes todos los nombrados por el Patronato, el Sr. Nabot, ya viejo, vuelve a quedar únicamente con su cargo de profesor especial de Paleografía y su sueldo de mil pesetas anuales. ¿No sería posible mejorar esta dotación hasta

d'Aragó (ACA). El readmeten d'immediat «en el goce de los derechos que puedan corresponderle, sin imposición de sanción». Torna a ser interí de Paleografia, a més d'ocupar la vacant d'Història de la Literatura, i es presentarà encara a oposicions de Llengua i Literatura. L'any 40, per a les universitats d'Oviedo i Sevilla, i el 1941 per a La Laguna i Santiago. D'aquest darrer any és l'anècdota que recull Carlos Cid:

A última hora no se presentó a examen porque no dominaba perfectamente siete puntos; sus compañeros le dijeron, extrañados: «¿por qué no prueba usted suerte? no va a tener la desgracia de que le toque lo que tiene flojo», a lo que respondió: «eso es lo que me preocupa, porque si salgo bien engaño al tribunal y perjudico a los que lo sepan todo». Y se retiró.

Va atendre les seves classes fins a l'abril de 1942. Intervingut el dia 15 d'una oclusió intestinal, a la Clínica del Dr. Breton (Muntaner, núm. 474), mor l'endemà, als 67 anys.

[Resta per aclarir un succés important. Una ordre ministerial del 16 de març de 1942 va fer portar a l'ACA la documentació monàstica de la Biblioteca Universitària. Llavors es va trobar a faltar una de les vuit carpetes de l'antic monestir benedictí de Sant Benet de Bages, la que contenia dos-cents dos pergamins del segle X:

Sort que Ramon d'Abadal els havia fet transcriure i havia dipositat les còpies a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, per tal de poder-los integrar a la Catalunya carolíngia [...]. Segons la informació facilitada pels professors Anscari M. Mundó i Josep M. Font, la pèrdua d'aquests pergamins sembla que és imputable a un professor auxiliar de Paleografia, Francesc Nabot, que els feia servir per a les pràctiques dels seus alumnes (Ordeig 1999: 41 i 42, n. 112).

Mundó afirmava que el lot de Sant Benet «servia per a les pràctiques de paleografia de l'auxiliar Francesc Nabot fins a la guerra civil de 1936» (Ordeig 1999: 8), la qual cosa no prova ni significa res per si mateixa. Frederic Udina s'havia limitat a dir: «Faltan los correspondientes al siglo X, que ya no ingresaron cuando fueron traídos de la Biblioteca Universitaria y se han extraviado» (1954-1955: 416). Recordem-ho: «técnico cumplidor de sus obligaciones». I com es conjuga això amb el rum-rum de presumpta negligència? Posats a espe-

una cantidad decorosa?» (AUB, ref. 02 1938/5). La resposta fou afirmativa. Com a funcionari auxiliar de Biblioteca havia arribat a cobrar sis mil pessetes, l'any 1938.

cular, la Biblioteca venia d'un llarg procés d'obres i reformes. «Los libros antiguos no están todavía catalogados. Lo que presentan corresponde a lo que tenían en sus respectivas bibliotecas conventuales» (Nabot 1937-1938: 68v). I en acabat, el desgavell, la victòria franquista i la fosca postguerra. Res més fàcil que donar les culpes a un difunt, si la pèrdua es va descobrir quan era mort. Subscripció, en suma, el parer de Joan Salvadó: «S'haurien d'investigar a fons les circumstàncies que envolten aquesta pèrdua tan important i escandalosa, imputada sense prou fonament a Francesc d'A. Nabot i Tomàs» (2012: 11, n. 4)].

4. *Catolicisme ultrancer?*

Exceptuant *Los Cartularios de las Catedrales y los Monasterios de España* (Nabot 1924a) i els programes de cursos, els escrits de Nabot se centren en la matèria religiosa. Sobretot, en l'apologia de la premsa catòlica. Ja he dit que havia participat en trobades confessionals, com ara el Congrés Científic Internacional de Catòlics (Munic, 1900); el VI Congrés Catòlic (Santiago de Compostela, 1902); el IV Congrés Marià (Saragossa, 1908); el II Congrés de les Congregacions Marianes de l'Antiga Corona d'Aragó (Ciutat de Palma, 1909) o l'Apologètic de Balmes (Vic, 1910). També era membre de l'Obra de Buenas Lecturas, fundada l'any 1890 a fi de fomentar les de «caràcter moral recreativo», i va pertànyer a la Junta parroquial que presidia el rector de Santa Anna, Josep Ildefons Gatell, enemic declarat de l'integrisme.²⁷ El *Repertorio de Buenas Lecturas* recull alguna conferència seva en el marc d'aquella associació.

L'article de Susanna Tavera ens dibuixa un ultrancer aferrissat:

En ple segle XX, adoptà actituds tomistes, gairebé pre-renaixentistes i defensà amb combativitat extrema les seves conviccions religioses. [...]

En efecte, no és agosarat considerar a Nabot i Tomàs com a un exponent força representatiu del catolicisme ultrancer i integrista català (1990: 11-13).

Ho trobo una mica desproporcionat i en conseqüència, inexacte. Ell s'arreglera sempre amb les directrius oficials de l'Església. Ni més ni menys. No se n'aparta gens quan demana més premsa catòlica, en contraposició a la

²⁷ Historiador de les persecucions contra l'Església, Mn. Gatell i Domènech (1834-1818) s'alineava escrupolosament amb el Vaticà: «Aparte la autoridad doctrinal hay las direcciones pontificias en el orden político, en el orden social, en el ejercicio del celo, de la propaganda, de la defensa de los derechos de la Iglesia» (*El papado*, Barcelona, Editorial Barcelonesa, 1924, p. 39).

premsa liberal. Hem de judicar-ho, com és lògic, dins la seva contemporaneïtat. També va elogiar l'obra de Torras i Bages. Un altre apologista de la premsa catòlica havia estat Antolín López Peláez (1866-1918), bisbe de Jaca i arquebisbe de Tarragona, a qui Nabot dedica rius de tinta encomiàstica. Una veneració sense límits. El Dr. López Peláez, acadèmic de la Llengua espanyola i de la Història, un home del Bierzo que s'expressava en català i que volia ser enterrat a Tarragona, fou amic d'Emilia Pardo Bazán i de l'anticlerical Pérez Galdós (Martin-Retortillo 2014). Poc devien estimar-lo els ultrancers.

El 15 de juny de 1904 tingué lloc la primera Asambleja Nacional de la Buena Prensa, a Sevilla. Vint anys després, l'assembleja de Toledo recupera el terme premsa catòlica, més assenyat i precís, i que era així mateix el preferit de Nabot:

En primer lugar él, en plena euforia de la «buena prensa», prefería seguir utilizando la denominación de prensa católica. En segundo, se refería a la necesidad de una prensa popular y eminentemente social, desde luego que fuera católica, pero «siempre muy popular», lejos de esos periódicos cargados de textos teológicos, filosóficos y piadosos, ininteligibles la mayoría de ellos para los trabajadores. Esa sería la línea que se impondría en los años siguientes, buscando incrementar la incidencia en amplios sectores sociales (Sánchez 2005: 61).

Això sí, certament, tant els seus opuscles com els articles que anava publicant tant a *La Lectura Dominical*, que era l'òrgan oficial de l'Apostolat de la premsa, com a *El Correo Catalán* i *La Hormiga de Oro*, entre altres mitjans, adopten una retòrica estrident:

León XIII, llamado el *Apóstol de la prensa*, por lo mucho que la elogia y recomienda, ha dado siempre señaladas muestras de paternal aprecio á los periodistas y escritores católicos [...]. Ánimo, obreros infatigables de la inteligencia: vosotros, escritores católicos, que habéis recibido singular galardón de Dios, entendimiento vasto y despejado, corazón recto y puro, prudencia en el hablar, tacto y habilidad en el obrar, maestría en escribir y fuerza para resistir las adversidades y soportar las amarguras y contratiempos, recordad siempre aquellas valientes palabras que pronunció un día el gran caudillo de Israel: *Confortamini et estote robusti et praeliate praelia Domin*²⁸ (Nabot 1900: 775).

Per desgràcia, els fets de la Setmana Tràgica, com més endavant els de la Guerra Civil, venien per corroborar la tesi de la persecució: «¡Católicos! No es posible que sigamos como antes; los estallidos horribos que nos han aturcido,

²⁸ Josuè, contra els amorreus: «Sigueu fermes i valents i lluiteu la batalla del Senyor» (Js 10:25).

no puede consentirse se repitan de nuevo» (Nabot 1909: 706). [A Lluís Nicolau d'Olwer, ministre del Govern provisional de la Segona República, li demanarà en un altre moment d'incertesa política:

Fassi tot lo que pugui, desde sos elevats setials de Ministre i de Diputat, per que l'Iglesia Católica y el clero secular y regular no siguin oprimits ni perseguits, ni exiliats. Li volia demanar una cosa per a mi referent a l'Universitat, però lo dit es lo preferent. Si per cas será un altre dia].²⁹

Malgrat el seu acusat clericalisme, Nabot no deixa de ser un neotomista conservador decidit a defensar la projecció social de la seva fe.

5. *Col·lector de cançons populars*

Un cop perfilat l'home, arribem a la part específica d'aquesta Trobada, la que pertoca al col·lector, sobre la qual tenim una informació ben exigua. A Can Nabot de Vilanant, on s'han conservat records de l'oncle Francisquet — fotografies, impresos, cartes, etc.—, no hi ha res del seu recull. Ni apunts de camp ni comentaris que expliquin les circumstàncies d'aquella iniciativa. Què l'hauria impulsat a recollir textos populars? Pel que acabem de veure, no era folklorista ni excursionista, i no militava als rengles del nacionalisme. Escrivia en castellà, fins i tot les cartes familiars. Consideraria encara el Romancer com a objecte d'antiquari? O és que admirava el *Romancerillo* de Milà i Fontanals? [En una nota personal, elogia l'obra folklòrica d'Aguiló, Milà, Menéndez Pidal i Carreras i Artau, entre d'altres, i es mostra partidari d'establir un *Arxiu Folklòric de Catalunya en el si de la Biblioteca Universitària: «El Folklore de Cataluña, junto al Folklore de otros países, sería la admiración de propios y extraños y una biblia de sabiduría popular» (Nabot 1937-1938: 427)].

No consta que Nabot i Menéndez Pidal sostinguessin correspondència a l'entorn del Romancer. [Sí que s'havien escrit per altres motius. Per exemple, el juny de 1920, Pidal signa la resposta de la Junta de Ampliación de Estudios desfavorable a la beca que volia Nabot per anar a París, a estudiar els cartularis i altres documents espanyols antics. El segon assumpte són les oposicions. En una carta del 22 de febrer de 1916 llegim: «Con agradecimiento recibo el pésame que me envía Vd. con motivo de la muerte de mi hermano Juan. Hoy ya puedo manifestar a Vd. que las oposiciones suyas comenzarán en los primeros

²⁹ Carta del 12/10/1931, Fons Ll. Nicolau d'Olwer, Biblioteca de Montserrat.

días de Marzo»].³⁰ L'any 1925, Nabot aspirava a les places de Múrcia o de La Laguna, en un tribunal únic de Llengua i Literatura que presidia don Ramón.³¹ Sigui com sigui, l'ocasió més avinent per haver conversat tots dos sobre el Romancer fou la conferència de Pidal al Paranimf de la Universitat de Barcelona, el 9 de maig de 1933. És força probable que, arran d'aquell acte, Nabot decidís aportar el seu recull a l'arxiu de Chamartín.

Diego Catalán sabia que «su incorporación al Archivo, iniciada en la guerra por Jimena Menéndez Pidal no se completó hasta después de la Guerra Civil» (2001: 154, n. 82). En aquell temps no disposaven de fotocòpies. Seguint el seu costum, don Ramón i Jimena van desmembrar la col·lecció catalana per tal d'arxivar cada romanç a la carpeta corresponent. Llàstima que s'optés per un mètode tan expeditiu. Hauria estat millor mecanografiar el que convingués perquè, en disgregar-se els fulls, es va fer malbé el coneixement associat a l'ordre dels documents i es va propiciar la pèrdua d'una part dels materials. Caldria regirar a fons l'Archivo Menéndez Pidal per saber què n'ha quedat, al capdavant. Quin volum tindria l'arreglada? «Fin del cuaderno 13 de cantares», indicava Nabot al marge d'una *Delgadina*. Enumero tot seguit els títols que vaig poder catalogar temps enrere, quan el Romancer era l'objecte exclusiu del meu treball.

Ja es veu per la cal·ligrafia que són còpies en net. Les dades de què disposem situen el treball de camp entre 1905 i 1910, des de l'Alt Empordà a la província de Tarragona. També hi ha molta transcripció de font impresa (Catalán 2001: 153-154).

[Nabot guardava tota mena de papers, i com que és evident que no podia amuntegar-los a l'espai reduït d'una fonda, on vivia, devia disposar d'un racó a la Facultat. Si no s'ho havia endut tot el drapaire, potser, i amb un xic de fortuna, els apunts de recerca que cercàvem a Vilanant serien a la Biblioteca universitària. És el que vaig pensar quan vaig veure al catàleg el ms. 2043, «Papeles particulares del Dr. Nabot Tomás». Érem a l'octubre de 2014, i s'acostava la cita de Banyoles. Aleshores la bibliotecària de Reserva Neus Verger va tenir la gentilesa de confirmar-me que, en efecte, els calaixos de Nabot i Tomàs havien anat a raure al dipòsit. Un fons gruixut pendent de processar i per tant, fora de consulta. Mesos més tard, el bibliotecari Manuel Coines em notificava que «les

³⁰ Cartes trobades entre els arxivadors no catalogats de Nabot, un material profús i inexplorat que caldrà estudiar amb paciència.

³¹ La càtedra de Múrcia la guanyà el poeta Jorge Guillén, i la de La Laguna, Ángel Valbuena Prat (*Gazeta de Madrid*, 24/12/1925).

prioritats establertes en la nostra feina no inclouen ara mateix el treballar amb aquest fons», cosa justificable i fàcil d'entendre, i em brindava l'opció d'exposar-ho a la direcció del CRAI (Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació). I aquí he de remarcar molt especialment l'atenció del seu director, Josep Turiel i Díez. Amb un esforç generós, d'una professionalitat exquisida, el Sr. Turiel s'ha encarregat ell mateix d'endregar les caixes empolsinades de Nabot, i gràcies a aquesta actuació, de la qual vull deixar constància, he pogut disposar d'una primera aproximació al material, just a la vora de cloure aquestes ratlles, el 22 d'abril de 2015. Revisada una mínima part del Fons Nabot, he trobat almenys una llibreta que conté apunts folklòrics de la seva informadora Teresa Ricart... Anem per bon camí].

Si bé és cert que la història de l'etnopoètica la determinen els col·lectors i els estudiosos de primera categoria, no és menys cert que l'arrodoneix una munió de figures secundàries. L'empordanès Francesc Nabot i Tomàs és un d'aquells col·lectors de rares circumstàncies. Una tessella petita, però necessària en el mosaic de la recol·lecció.

LLISTAT DE ROMANÇOS

A) Textos ubicats (COMARCA; Població; informador/a: *Títol*)

ALT EMPORDÀ

- 01-03. Avinyonet de Puigventós; Francesc Serra: *Don Lluís de Montalbà; La falsa promesa; La infanticida*
04-05. Tapis (Maçanet de Cabrenys); Francesc Guisset: *La carta de navegar; La morta*
06. Sant Julià dels Torts; Enrica Bos: *Miracle de St. Jaume de Galícia*
07. Vilanant; Anna Serra: *Don Lluís de Montalbà*

BAIX EMPORDÀ

- 08-09. Púbol (la Pera); Sebastià Martí: *La dama d'Aragó; L'Escriveta*

GARROTXA (Recollit a Girona, Casa de la Caritat)

10. Sant Feliu de Pallerols; Vicenç Picart i Barcó: *Els dos germans*

GIRONÈS

- 11-12. Canet d'Adri; Joan Fuster: *El fill jugador i el diable; La cançó del lladre*

LA SELVA

13. Anglès; Anna Piramont: *Per les escales del Cel*

VALLÈS ORIENTAL

14. Granollers; Filomena Soler: *La Verge i el cec*

BARCELONÈS

15-17. St. Andreu de Palomar (Barcelona); Teresa Ricart: *El fals testimoni; Sant Francesc de Borja; Sois de santidad dechado*

TARRAGONÈS

18-21. Tarragona; Maria Soler: *Delgadina; El lladre sacríleg; Maria camí del Calvari; Maria Enrica*

B) Sense ubicar:

22. *Dida, La*
23. *Dos germans, Els*
24. *Estudiants de Tolosa, Els*
25. *Fals testimoni, El*
26. *Fugida a Egipte*
27. *Lladre sacríleg*
28. *Per les escales del Cel*
29. *Presó de Lleida, La*
30. *Rei mariner, El*
31. *Santa Caterina*
32. *Sileta, La*
33. *Sortida a missa, La*

ALGUNS ESCRITS DE FRANCESC NABOT I TOMÀS

1900: «La prensa católica», *La Lectura Dominical*, a. 7, núm. 362 (9 de desembre de 1900), p. 774-775.

1908: «La persecución religiosa», *La Hormiga de Oro [LHdO]*, a. 25, núm. 38 (19 de setembre de 1908), p. 594-596.

1909: «Vida nueva», *LHdO*, a. 26, núm. 44 (6 de novembre de 1909), p. 706-707.

1910: «La acción católica en los penales», *LHdO*, a. 27, núm. 10 (5 de març de 1910), p. 146.

1912a: *La Bandera de la buena prensa. Conferencia leída en la sesión de la Obra de Buenas Lecturas, celebrada el 1.º de Febrero último y publicada en el Repertorio del mes de Marzo*, Barcelona, Impr. Editorial Barcelonesa, 25 p.

1912b: *Los libros de Menéndez Pelayo y la prensa católica*, Barcelona, Impr. Editorial Barcelonesa, 31 p.

1913: *Los periódicos en la sociedad*, Barcelona, Librería de La Hormiga de Oro, 32 p.

- 1914: *La prensa en las fábricas*, Barcelona, Impr. Editorial Barcelonesa, 20 p.
- 1915: «Eduquemos constantemente», *LHdO*, a. 32, núm. 36 (4 de setembre de 1915), p. 562.
- 1917: *Difundamos la prensa católica*, Barcelona, Impr. Editorial Barcelonesa, 10 p.
- 1923: *El Rdmo. Sr. Arzobispo Antolín López Peláez y la buena prensa*, Barcelona, Academia Calasancia, 8 p.
- 1924a: *Los Cartularios de las Catedrales y Monasterios de España en la Edad Media*, Barcelona, Impr. de Ángel Ortega, 50 p.
- 1924b: *Pensamiento sobre la brevedad de la vida y la muerte del Rdmo. Arzobispo Dr. López Peláez*, Barcelona, Academia Calasancia, 15 p.
- 1929: «El Dr. Laverde Ruiz amigo y admirador de D. Manuel Milá y Fontanals», *Correo de Tortosa*, a. 8, núm. 2444 (20 de març de 1929), p. 1.
- 1931a: «Figuras de la Iglesia contemporánea. El Ilmo. Sr. Dr. Torras y Bages y el Excmo. Sr. D. Antolín López Peláez», *LHdO*, a. 48, núm. 9 (26 de febrer de 1931), p. 136.
- 1931b: «Su Santidad Pío XI, maestro y guía de investigadores en la Biblioteca Ambrosiana de Milán y en la del Vaticano», *LHdO*, a. 48, núm. 12 (19 de març de 1931), p. 184-186.
- 1937-1938: «Papeles particulares del Dr. Nabot Tomás. 1937 (Diciembre) -1838 (Abril). Especie de diario con indicaciones de fechas, horas y lugares de trabajo», CRAI Biblioteca de Lletres de la UB, ms. 2043.
- 1941a: *Programa de Paleografía y Diplomática*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- 1941b: *Sumario de la biografía del Dr. D. Marcelino Menéndez Pelayo, seguido del Programa de su Curso de Doctorado en la asignatura de Historia crítica de la literatura española, de la Facultad de Filosofía y Letras, en la Universidad Central (año académico 1894-1895), referente a la Prosa literaria de la Edad Media, en parte profesado en la cátedra de Literatura Española (curso superior) de la Universidad de Barcelona, por su antiguo discípulo, Francisco Nabot i Tomás, profesor auxiliar, encargado de dicha asignatura*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOLEA, S.; LAMARCA, D. *et al.* (1993): *La Biblioteca de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- BALCELLS, A. (2013): *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BORRAT, P.; EGEA, A. (2001): *Vilanant*, Girona, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 92, Diputació de Girona/Caixa de Girona.
- CATALÁN, D. (2001): *El Archivo del Romancero, patrimonio de la Humanidad. Historia documentada de un siglo de Historia*, 2 vols., Madrid, Fundación Ramón Menéndez Pidal-Seminario Menéndez Pidal de la Universidad Complutense de Madrid.
- CID, C. (1942): «Los que mueren. El profesor Francisco Nabot y Tomás», *El Correo Catalán* (3 de maig de 1942), p. 3.

- GOMÀ, F. (1988): «Records de la meua vida universitària», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, 2 (1988), p. 63-77.
- GRACIA, F.; FULLOLA, J. M., et al. (2002): *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- MARTÍN-RETORTILLO, J. (2014): «El obispo de Jaca amigo de Galdós», *Diario del Alto Aragón* (10 d'agost de 2014), p. 62.
- MENÉNDEZ PELAYO, M. (1989): *Epistolario. Vol. XIX. Enero 1907 - Noviembre 1908*, Manuel REVUELTA (ed.), Madrid, Fundación Universitaria Española.
- ORDEIG, R. (1999): *Catalunya Carolíngia. Volum IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a. part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- PALOMEQUE, A. (1982): *Aportación al estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- REBÉS, S. (2014): «Els materials catalans de Menéndez Pidal i altres qüestions referents a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya», Conferència per a la Jornada sobre l'Obra del Cançoner, 18 de juny de 2014 <http://universpatxot.diba.cat/sites/universpatxot.diba.cat/files/ponencia_sr.pdf> [consulta: juny 2015].
- SALVADÓ, J. (2012): «El monestir benedictí de Sant Benet de Bages. Fons documental: identificació i estudi. Segles X-XI», Tesi doctoral, Universitat de Lleida, 2012 <<http://hdl.handle.net/10803/95946>> [consulta: març 2015].
- SÁNCHEZ, I. (2005): «El pan de los fuertes. La “Buena Prensa” en España», dins Alfonso BOTTI et al. (ed.), *Clericalismo y asociacionismo católico en España: de la Restauración a la Transición. Un siglo entre el palio y el consiliario*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 2005, p. 51-105.
- TAVERA, S. (1990): «Francesc Nabot i Tomàs o un exemple de catolicisme ultrancer com a teoria de la “bona premsa”», *Annals del Periodisme Català*, 16 (1990), p. 9-33.
- T[OLSADA], F. (1942): «In Memoriam. D. Francisco Nabot Tomás», *Alerta*, 2 (maig de 1942), p. 17.
- UDINA, F. (1957-1958): «Los fondos benedictinos custodiados en el Archivo de la Corona de Aragón», *Analecta Montserratensia*, 8 (1954-1855), p. 399-420.

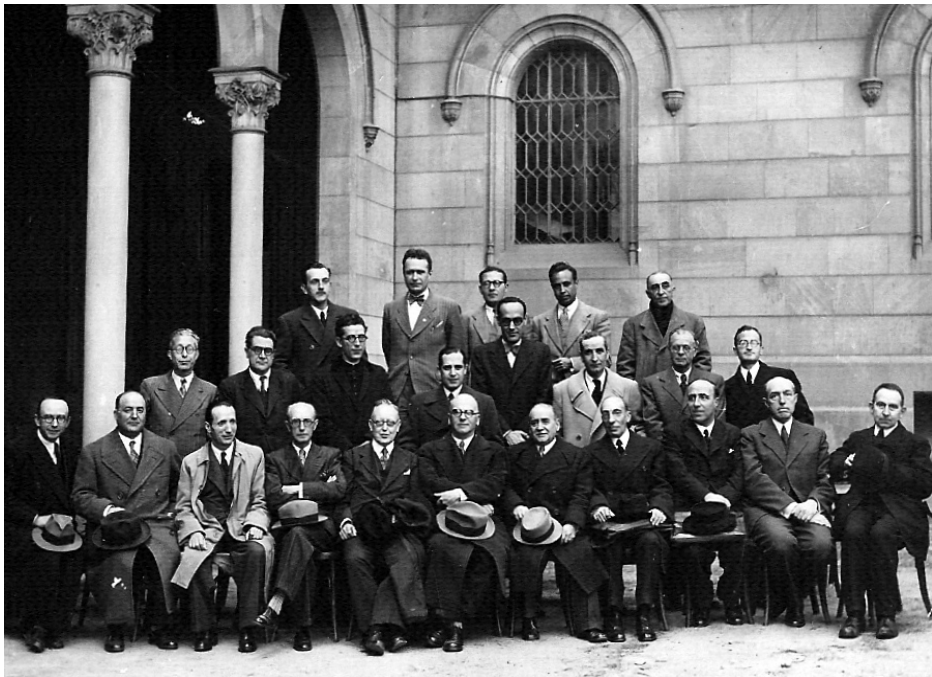
Can Nabot (Vilanant, Alt Empordà)

El jove Francesc Nabot i Tomàs

La Hormiga de Oro. Nabot és el quart per l'esquerra

Universitat de Barcelona. Nabot, a la dreta dels seus companys

Ana Serra 22 años Col: Fco Nabot y Tomás
Vilanant u. id. F.J. Figueras
(Gerona) 1905
M^a n'han dat per penitencia.

M^a n'han dat per penitencia
tres horas de passa' el mar :
ab la passio que'l pasaba
amb dugas lo he pasat.
Jo me'n vaig casa el meu tí^u
allí unt jo solia anar:
¿no'm diriau el meu tí^u
el meu paré quina en fa' ?
El teu pare es prés dels mor^{ts}
prés dels mor^{ts} n'est temps ha.
¿no'm diriau la meu tia
la meu mare quina en fa' ?
la teu mare n'est mu^{rt}ada
enterradeta temps ha.
¿no'm diriau la meu tia
la meu amor(t) quina en fa' ?
la teva amor(t) l'han casada,
casadeta n'est temps ha
¿no'm diriau la meu tia
y a n'a quin carré s'esta' ?
¿no'm diriau la meu tia
a un balconet que li ha ?

Versión de VILANANT (Gerona) recogida en 1905 por Francisco Nabot y Tomás.

Lámina del Romancero Tradicional, vol.III (1969), p. 25

LES FITXES DE «MATAR LA CUCA I LA GARBA DE LA MESTRESSA» COM A MOSTRA DE L'ARXIU DE RECERQUES D'ESTUDIANT, DE JOSEP M. BATISTA I ROCA¹

Josefina Roma

Grup d'Estudis Etnopoètics

Josep M. Batista i Roca va ser el primer estudiós català que havent cursat Filosofia i Lletres i Dret a la Universitat de Barcelona, i havent-se format paral·lelament en Folklore a través dels ensenyaments no oficials del Centre Excursionista de Catalunya, va ser enviat pel seu catedràtic Tomàs Carreras i Artau, a Oxford, a cursar Antropologia amb els professors capdavaners de la matèria, i recórrer Europa estudiant les diferents col·leccions etnogràfiques i els grans Museus. Més tard, en retornar a Catalunya va poder transmetre els seus coneixements, col·laborant activament en totes les iniciatives que anaven sorgint, moltes vegades esperonades per ell mateix, com l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, o el mateix ensenyament de l'Antropologia, que es va perllongar per dues generacions, a través del seu deixeble, el P. Lasheras S. J. en condicions ben difícils, els anys de la postguerra i després, en segona generació de deixebles, pel director del Museu Etnològic, el Professor August Panyella, del qual, jo mateixa en vaig ser deixeble, i aportant la seva singularitat a la instauració de l'Antropologia a Catalunya, diferent de la endegada amb la vinguda del Dr. Claudi Esteva Fabregat de l'exili a Mèxic i Madrid.

Josep M. Batista i Roca va emprendre una recerca, tant teòrica, pels seus estudis acadèmics, com basada en el treball de camp, com corresponia a la seva formació en el Centre Excursionista de Catalunya, veritable laboratori d'estudis no oficialitzats, que recollia tota novetat científica que pogués tenir com àrea d'estudi a Catalunya.

El cas és que, essent estudiant, i tot just començant la seva carrera docent, va organitzar un arxiu propi, ordenat temàticament, que cobria tot l'arc de l'antropologia i el folklore, i fins es va fer construir un moble amb calaixets per a dipositar-hi tots els fitxers. Malauradament, quan aquesta tasca ja havia donat els primers fruits en els qüestionaris per al treball de camp, editats per l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, i en el Manual de Recerques que aplegava un resum d'aquests qüestionaris temàtics per a portar sempre a sobre, en el transcurs del

¹ Treball realitzat en el marc del Projecte de Recerca FF12012-31808, del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

treball de camp, com a guia immediata, va esdevenir, primer, la dictadura de Primo de Rivera i després la Guerra Civil, i en ambdues circumstàncies va haver d'exiliar-se. La segona vegada, l'exili es va perllongar fins a la seva jubilació com a professor de la Universitat de Cambridge, i és en aquell moment que va poder retornar a Barcelona.

El material de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya es va conservar en el Departament d'Ètica i Sociologia de la Facultat de Filosofia i Lletres, de la Universitat de Barcelona, però Tomàs Carreras i Artau, el catedràtic que havia estat el creador de l'Arxiu amb Josep M. Batista i Roca, el seu ajudant, quan es va acabar la guerra i va retornar de la zona *nacional* a Barcelona, s'exclamava: «M'ho han pres tot!» I això m'ho transmeté el Dr. Pericot, que li ho havia sentit dir moltes vegades. El Dr. Emili Lledó i el Dr. Sanvicens, del Departament de Filosofia del CSIC, on havia anat a parar el material de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, van fer-li entrega al Dr. Esteva Fabregat, nomenat director a 1968 del Centro de Etnología Peninsular del mateix CSIC, el que quedava de l'Arxiu, que era molt poc, ja que les carpetes i arxivadors havien estat buidades en gairebé tots els casos, malgrat que com a testimoni del que havien contingut quedava l'enfosquiment del gruix del llom de les carpetes, per haver estat exposades a la llum solar, quan dintre només havien quedat unes poques fitxes residuals, aleatòries. Només quedaven romanalles del que havien aplegat els col·laboradors. És clar que el que havia quedat encara era molt ric i permetia treballar als investigadors, però el coneixement de com havia de ser el seu contingut total feia comprendre la desesperació de Tomàs Carreras i Artau, i la d'altres estudiosos, com la del músic Ernest Cervera.

Un cop retornat Batista i Roca a Catalunya, a finals dels anys 70, i assabentat de la desaparició de gran part del material, es posà a indagar sobre aquest procés de desaparició i això el va portar fins a una masia prop de Tarragona. Malauradament, l'agreujament de la seva malaltia i la seva mort, no van permetre que aquest camí pogués donar fruit.

Però l'arxiu personal de Josep M. Batista i Roca va quedar durant tot el seu exili a Can Bot, de Samalús, de propietat familiar, i quan vaig proposar-li, un cop retornat a Catalunya, de donar la classe inaugural d'Etnologia del Països Catalans que el Dr. Esteva Fabregat m'havia encomanat, va acceptar immediatament i davant d'una classe atapeïda, va fer bona l'expressió de Fray Luís de León en tornar de la presó inquisitorial a la seva càtedra d'Alcalá: «*Decíamos*

ayer», perquè es va posar a parlar de la seva recerca com si no l'hagués abandonada mai, i ja feia cinquanta anys que l'havia realitzada!

Josep M. Batista i Roca va morir aquell mateix any (1978), i la seva germana Conxita em va llegir el seu material de recerca d'estudiant, en els calaixets del seu arxiu, que un dia retornaran al Centre Excursionista de Catalunya, on els correspon d'estar.

Les comarques estudiades per Josep M. Batista i Roca no són completes, ni sembla que en molts casos hagin estat fruit d'una recerca planificada, sinó que aplegava tot, a tot arreu on anava, o bé on trobava col·laboradors. Però hi ha alguns temes que són centrals en la seva recerca i la porta fins al final.

He començat amb aquesta petita introducció del origen de la disciplina antropològica, per a posar-nos en condicions de mostrar un exemple del treball antropològic i folklòric de Josep M. Batista i Roca, per veure la seva metodologia de treball, precisament, amb un tema molt estimat per ell, com és el dels rituals agraris de sega, que li permetien unir el coneixement etnogràfic local a les teories brillants de Sir James Frazer, al que ell havia conegut a Anglaterra i del que n'era introductor a Catalunya.

Entre les fitxes d'aquest tema, Josep M. Batista i Roca, fa un resum basat en els seus apunts, de la teoria de James Frazer. Diu així:²

Preparant un treball sobre superstició i religió primitiva, Frazer restà sorprès pel ritual del sacerdot del Santuari de Diana a Nemi, que fins aleshores havia restat inexplicat. Com es sabut, el sacerdot solia rondar sempre alerta, sabre en mà, per por que algú sortís a matar-lo. Si un home lograva matar el sacerdot, ell era elegit sacerdot en son lloc i tenia tal càrrec fins que un nou assassí venia a desposseir-lo d'ell.

Notats alguns paral·lels amb costums d'altres pobles, Frazer començà l'estudi dels costums populars europeus. En aquest punt és quan ell confessa que sentí més la influència de Mannhardt. Però major influència encara rebé de les obres i el tracte amb W. Robertson Smith, un dels iniciadors de l'escola antropològica anglesa. Fou sobretot la teoria del sacrifici exposada per aquest definitivament en sa obra *The Religion of the Semites* amb la idea de la mort ritual del déu per sos adoradors en sacrifici, la que influencià més a Frazer.

Aquestes influències, combinades amb gran part d'idees personals, es mostraren a la llum en la primera edició del *Golden Bough* (1890). Deu anys més tard (1900), la quantitat de material recollida per Frazer, creixent cada dia més, l'obligà a publicar una segona edició summament ampliada. Però durant aquest temps havia passat quelcom de sorprenent, la confirmació pels nous descobriments de les hipòtesis avançades per Fra-

² Batista i Roca, Josep M.: Fitxes de recerca d'estudiant. I- Agricultura. Rituals agrícoles.

zer. L'explicació proposada per Frazer de l'assassinat del sacerdot de Nemi, *rex Nemorensis*, això és, rei del bosc, era que ell representava una encarnació de l'esperit de la vegetació i inferia que en èpoques primitives, tal rei o sacerdot, deuria haver sigut assassinat ritualment cada any. Aquesta suposició, a la primera edició, es recolzava solament en conjectures i en el fet de què tal ritus era observat en l'antic Mèxic. Però els bolandistes publicaren en 1897 les actes del martiri de St. Dassi, el qual havia sigut mort després d'haver estat elegit rei en unes Saturnalia, feta pel la soldadesca a les fronteres de l'imperi al s. IV d.C. Posteriorment ha rebut plena confirmació amb el descobriment per part del Dr. Seligman de l'existència de tal forma de reialesa efímera, acabada amb la mort, entre els Shilluk.

Igualment una sèrie de cerimònies que organitzen en el folklore europeu i que foren interpretades per Frazer com a medis màgics utilitzats per fer ploure, fer créixer les plantes o intervenir d'alguna manera el temps o la vegetació, trobaren un notable paral·lel en pràctiques que els professors Baldwin Spencer i Gillen trobaren en ús entre les tribus de l'Àustràlia Central.

En la segona edició, a més, hi precisen les relacions de la Màgia amb la Religió. Finalment, deu anys més tard, Frazer publicava la seva formidable tercera edició de *The Golden Bough*, verdadera enciclopèdia i arsenal de material per a l'estudi de la civilització primitiva.

La gran admiració que Josep M. Batista i Roca va sentir per James Frazer, es basava en la possibilitat d'interpretacions que els reculls de Folklore no podien explicar per si mateixos, però en canvi oferien la possibilitat de trobar paral·lels, a l'Europa *civilitzada* d'aleshores, encara que en el món rural i allunyat dels centres urbans, del que els primers antropòlegs trobaven en els pobles més allunyats de la geografia mundial, el que etnocèntricament en deien *pobles primitius*. El rei del món vegetal, que havia de morir anualment, podia seguir-se en els ritus agrícoles de la sega, i és ací on Josep M. Batista i Roca anirà trobant nous exemples. De fet, aquesta teoria de Frazer, va ser acceptada i portada al treball de camp, per una generació d'investigadors catalans com Ramon Violant i Joan Amades. No sé si a través del mateix Josep M. Batista i Roca o per altres introductors de Frazer, com Rossend Serra i Pagès.

El cert és que aquest tema va interessar tant a Josep M. Batista i Roca, que és un dels més treballats en els seus apunts, fent quadres del resultat de les recerques etnològiques per tot el territori català, com acostumava a fer en els temes que considerava cabdals. Li interessava saber com es definien les diferents àrees culturals, i quins eren els seus límits. Per això, no deixa de fer mapes per cada element que estudia.

Els ritus agrícoles, situats al final de la sega dels cereals, del blat, sobretot, aliment per excel·lència de molts pobles europeus, que Frazer col·locava en la mateixa línia del sacrifici del sacerdot del temple de Diana a Nemi, tenien per objecte, tot i sacrificant l'esperit del cereal, que es trobava amagat entre les espigues, afavorir el seu renaixement per a l'any següent. D'aquesta manera es perpetuava l'acció protectora i vivificant d'una divinitat o esperit que tenia una vida curta, un any. Frazer situa dos estadis diferents per aquest ritual, el que tracta del mateix esperit del cereal que moria i renaixia cada any, i en segon lloc, el rei que interpretava o encarnava el paper d'aquest déu o esperit. D'aquesta manera, la reialesa està compromesa amb la fertilitat de la terra, i en la mesura que la seva força decau, i ja no pot imprimir força a la Natura, ha de ser sacrificat i un altre personatge ha d'encarnar l'esperit fertilitzant.

A Catalunya, com en altres llocs d'Europa, no es trobava en el segle XX cap figura semblant a la del sacerdot de Nemi, però sí que hi havia encara un record d'aquesta figura, en l'esperit del cereal, al que es cercava d'entre les darreres garbes que es segaven en cada camp, i que hom deia que *matava*, la qual cosa assegurava la collita per l'any vinent. Aquest ser que es perseguia era anomenat com *llebre, guilla, cuca, llop, boc*. I aquest és el resultat de les enquestes de Josep M. Batista i Roca. Cinquanta anys després, ja no es recorda aquests rituals, sobretot, pel canvi de costums agraris, ja que matar la cuca, anava lligat a les colles de segadors que anaven recorrent la geografia, tot escampant i perpetuant costums, que potser no eren sempre, originàries del lloc on se celebraven, sinó del lloc de procedència dels segadors.

Batista i Roca va recollir informació no de tota Catalunya, sinó d'algunes comarques. Hem de tenir en compte que les seves fitxes no són sistemàtiques pel què fa a la geografia, sinó al que anava recollint, tant pel treball de camp propi, originat pels seus desplaçaments o el lloc de vacances (Samalús), o el de la seva germana Conxita, a la que li encomanava tasques concretes, i així ho consignava en la informació de les fitxes corresponents. També tenia informació dels seus coneguts i amics i d'una amplíssima bibliografia actualitzada i també històrica, ja que havent treballat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, va tenir accés a molts llibres i documents procedents de la Universitat de Cervera. No sabem si a més hi havia una intenció de concentrar-se en els límits del català oriental i occidental, perquè cercava diferències culturals que acompanyessin aquesta divisió. En el cas que ens ocupa, els exemples sobre *Matar la Cuca* es ceneixen a les comarques: Alt Urgell (Organyà), Pallars Sobi-

rà (Estერი, Sort, Isavarre), Pallars Jussà (Pessonada), Andorra (La Massana, Andorra), Solsonès (Solsona, Lladurs), Berguedà (Gósol, Sorba), Urgell (Agramunt), Segarra (Cervera, Agramuntell, Guissona), Les Garrigues (Cervià), La Noguera (Artesa de Segre), Conca de Barberà (Sta. Coloma de Queralt, Savallà del Comtat), Vallès Oriental (Samalús).

1. *Matar la cuca*

Quan Batista i Roca va estudiar aquest ritual, no ho va fer aïlladament, sinó que també va voler saber si es corresponia amb la pervivència de certes tècniques de sega i batuda. Les formes de batre el gra, anaven en el seu temps des de l'antiga batuda amb dues files de batolles enfrontades, a la utilització d'animals, fins al trill. De la seva distribució per comarques també en dibuixa mapes esquemàtics que després sobreposaria a la distribució dels rituals.

El ritual festiu de matar la cuca, es feia quan només quedava un petit rogle per a segar, o en els casos en que el costum gairebé havia desaparegut, en acabar la sega. En les seves versions més completes constava de:

1.1 *Música i dansa pròpies*

Els instruments musicals els aportaven els grups de segadors, botet o cornamusa, gralla, pandero, trompeta llarga de llauna, que servia també per a marcar els temps de descans i treball als segadors. Sovint, es ballava un ball rodó al voltant, o bé del porró, del porró i de l'amo, o bé d'algú que anava bevent d'ell, i s'anava canviant amb tots els balladors. El ball també podia fer-se tot voltant el darrer blat sense segar, com a Sorba, on abans al quedar l'últim blat per segar, si un segador sabia tocar la gralla o el bot, el tocava tot voltant el blat que hi havia i després els altres es posaven a segar-lo.

1.2 *Balls i jocs*

L'expressió explícita de matar la cuca, ja fos en forma de crits, tot empaitant una possible bèstia dins del darrer blat per segar, o en forma de cançó mentre es ballava, com a Agramunt, que es deia: «Aquí hi ha la cuca! aquí hi ha la cuca!». A Cervera i Gramuntell, els segadors feien com una sardana i al mig hi posaven un porró i l'amo, i ells voltaven i cantaven una cançó: «Mori la cuca/ que mori bé/ que hi hagi una bona collita/ que un altre any puguem segar bé». A Guissona, quan quedava l'últim blat per segar, tots cridaven: «Aquí! aquí! a matar la

cuca!» i tots s'hi posaven de valent a segar-lo. Quan portaven música, les colles —cornetes, bots (sac de gemecs)— tocaven i ballaven.

No sempre es deia que es matava la cuca, sinó que s'anomenaven altres bèsties més concretes. Així a Samalús, quan quedava ja poc blat per acabar de segar, tots cridaven: «Què ens escapa la llebre!, què ens escapa! volteu-la! agafeu-la! a veure qui l'agafa!». L'últim que acaba de segar li deien que «ha quedat boc» i tots li belaven: «bé, bé...». Si quedava una xica de blat dret en deien un *bocarrot*. De l'última mota de blat que quedava dret per segar en deien *la cabra*. A Gòsol, d'un bocí de blat que quedí per segar en diuen *el boc*. A Andorra, Batista i Roca va trobar dues versions, la de *dir que han mort la cuca*, quan s'acaba de segar o dallar, i la d'anomenar-la *llebre*. Així, a la Massana deien en acabar de segar: «Hem d'anar a agafar la llebre a aquell racó». I en altres llocs no especificats d'Andorra, deien en acabar de segar un camp: «Corre, que s'escapa la llebre!».

Més apartat de la pràctica ritual era el fet que, com a Sort, en diguessin *que mataven la cuca*, d'un berenar esplèndid al final de la sega. I fins que a Sort mateix, es matés un gall el darrer dia de sega, o de mallar, i es ballés i cantés, però sense record per a *la cuca*.

Un ritual paral·lel és nomenat com *Garba de la Mestressa*. Consistia en fer al final de la sega, una garba molt més gran del que era normal. Aquesta garba es posava dreta al mig del camp i s'hi feia seure a sobre la mestressa de la casa, que ja els havia portat un berenar extraordinari als segadors. A vegades, l'amo es posava dins de la garba i des d'allí feia un petit discurs. També es podia traslladar en un carro, i si no bolcava per la quantitat de garba, es feia una festa. Al voltant de la Garba de la Mestressa es ballava un ball rodó, es cantava i bevia. Tant a Gósol com a Andorra, Batista i Roca troba aquesta pràctica, força estesa per tota l'àrea que va estudiar. Amb l'últim blat que quedava per segar, en feien una garba grossa que en deien *la Garba de la Mestressa*, i a Andorra també en deien *Garba de la Cuinera*.

Batista i Roca ens diu que a la zona de Gósol, com a tota l'àrea que descriu com Nordest: «lo antic és paller amb pal i batre amb batolles. És de suposar doncs, que lo més antic és doncs també matar la cuca, i el gall ha arribat posteriorment. Però com que de la cuca sols n'ha entrat el nom, és de suposar que aquesta zona representa la cultura anterior al ritu. El gall s'hauria introduït després de les batolles o sia formant part del complex cultural del batre amb animals sols».

Com dèiem adés, Josep M. Batista i Roca va voler mapificar tots aquestos costums, relacionant-los amb el tipus de cavallons de garbes, però sobretot, amb la forma de batre: amb batolles, amb animals o amb trill, que ell considerava introduït pels ibers; amb la manera d'emmagatzemar la palla: sota cobert, en paller cobert de fang, en paller amb pal central. Els rituals de matar la cuca, i de matar un gall, juntament amb la dita garba de la mestressa, són tots els complexos culturals que formarien la distribució en àrees culturals.

Pel què fa al ritu agrari, la forma primitiva seria, en primer lloc, *el matar la cuca* i *Garba de la Mestressa*, seguiria, en segon lloc, el gall com esperit del blat, i, tercer, derivat d'aquest hi hauria la festa per no haver bolcat. En darrer terme, també les carreres festives o *cos* substituirien a les carreres per a matar la cuca, llebre, boc o altre animal que personificaria l'esperit del blat. El sacrifici d'un gall el situa en un primer moment, per Carnestoltes, i més tard, per Sta. Caterina o per St. Nicolau, segons la duresa de l'hivern. La sembra tindria lloc a l'hivern i més tard a la tardor, i el batre amb batolles seria la tècnica més antiga, així com la de guardar la palla a cobert.

El material que va reunir Josep M. Batista i Roca requereix un estudi més intens, ja que el que ens ha arribat són notes per al seu ús personal i moltes vegades no s'entén el significat dels símbols que utilitza, ni les àrees que defineix, però tot el material és d'una gran vàlua, perquè uneix al ritual, totes les tècniques des de la sembra fins al batre i l'emmagatzemament de la palla, en un temps en què era possible veure'n la distribució i fer-ne la descripció completa. Després, si els trets culturals que escull no dibuixen les àrees culturals reals, el sol fet d'haver mapificat trets i complexos culturals, juntament amb la seva descripció, ja ens proporciona una riquesa de materials que cap altre investigador del seu temps va aplegar.

Seguint la teoria de Frazer, aquestos foren els trets cabdals que recordarien el sacrifici anual de l'esperit del vegetal, un déu que havia de morir per a renéixer amb la vegetació a la primavera, tot assegurant la collita, la fertilitat i la supervivència dels humans.

L'estudi del material de Josep M. Batista i Roca ens porta a descobrir un investigador d'una gran erudició, que dominava la bibliografia més actualitzada i que intentava aplicar la metodologia de l'Antropologia Britànica a l'estudi de Catalunya, sempre basant-se amb un treball de camp acurat. Les seves fitxes, encara que mancades d'alguns referents cabdals, com consignar l'autor de la informació i la seva situació en l'espai i el temps, o com l'escriptura completa

de la població a la que fan referència, ja que només per la inicial, se'ns fa difícil a vegades de saber a quina població es refereix, malgrat que essent aquest un arxiu personal, ell segur que devia saber de quin poble es tractava. Així i tot, cada tema que llegim del seu arxiu, ens porta la sorpresa d'estar davant d'un dels mestres de l'Antropologia Catalana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, J. (1951): *Folklore de Catalunya. Cançoner*, II volum, Barcelona, Selecta.
- BATISTA I ROCA, J. (1915-1923): Fitxers personals de recerca d'estudiant.
- BERTRANA, P. (1931): *Costums de Catalunya*, Institut Gràfic - Oliva de Vilanova.
- CALVO, L. (1994): *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1997): *Historia de la Antropología en Cataluña*, Madrid, CSIC.
- MANNHARDT, W. (1905): *Wald und Feldkulte*, Berlín, Gebrüder Borntraeger.
- FRAZER, J. (1912): *The Golden Bough*, vol. VII, London, Macmillan.
- ROBERTSON, W. (1927): *Lectures on the Religion of the Semites*, London, Macmillan.
- SELIGMAN, C. G. (1932): *The pagan tribes of nilotic Sudan*, Oxford University Press.
- SERRA I PAGÈS, R. (1925): *Manual de Folklore* [mecanoscrit], Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
- SPENCER, B.; GILLEN, F. J. (1899): *The Native Tribes of Central Australia*, London. Macmillan.
- VIOLANT, R. (1992): *El Llibre de Nadal: Costums, creences, significat i orígens*, Barcelona, Alta Fulla.

1. *Introducció*

La descripció general del *Manuscrit Sabater Carbonell* segueix, amb algunes variants, la que vaig fer a la VII Trobada de treball ERGON/GRENO que se celebrà a Tarragona l'octubre de 2012.¹ És una tasca inútil versionar diferentment la descripció tècnica d'un manuscrit. Amb tot, l'anomenat, si més no provisionalment, *Manuscrit Sabater Carbonell*, estava pendent de presentar-se als membres GEE, cosa que em sembla imprescindible de fer en ocasió de la temàtica de la trobada d'enguany. La segona part, però, és completament inèdita. Vull deixar constància de l'ajuda prestada per Paulo Correia i Carme Oriol en la catalogació dels materials.

Si la finalitat estricta d'un article és generalment donar notícia de l'estat de la qüestió d'una recerca, estigui completament finalitzada o bé en procés, adverteixo que aquest respondrà a la segona possibilitat. No voldria decebre expectatives, però singularment és així en relació al signant del manuscrit, Sabater Carbonell, que no dóna cap clària de si mateix. Tanmateix, del contingut del manuscrit pot deduir-se'n alguna dada ben interessant que comentaré més avall. Si en coneixem els cognoms és gràcies a la indicació que més d'una ocasió fa amb noms complets de la seva mare i del seu pare com a informants. Els resultats, en aquest sentit, han ofert de moment algunes traces pendents d'aprofundir i de verificar. Renuncio, doncs, provisionalment a parlar sobre el compilador del manuscrit i ajornar-ho per a una altra ocasió en què es pugui fer amb la certesa i la rigorositat exigibles.

Els objectius de l'article són donar a conèixer l'existència d'aquest manuscrit —fins avui pràcticament desconegut a tothom, excepte un reduïdíssim grup de col·legues etnopoetes—, i presentar-ne els materials que responen a la classificació ATU.

Del manuscrit no se'n pot explicar cap sucosa peripècia, però potser interessarà conèixer-ne dues dades referides a la seva adquisició i al destí que se li adjudicarà. Es va tenir notícia del manuscrit a través del catàleg n. 10 (desembre

¹ Apareguda als *Estudis de Literatura Oral Popular*, 2 (2013): 195-212.

2002) de la Llibreria Central (La Bizantina) de Tremp, que el referencià amb els següents descriptor i descripció: «Manuscrit. Recull de contes, rondalles, tradicions, oracions remeieres, cançons, endevinalles, etc. Català. 16 x 22 cm. Enq. tela». El llibreter explicà que li havia pervingut dins un lot adquirit a Barcelona ja feia un cert temps, que no va poder precisar. Pel que fa al destí del manuscrit la ciència reclama propietaris més escaients que els particulars, que sovint se'n malserveixen i en disposen amb un gelós i malsà fetitxisme del tot inútil a la comunitat científica. Per això, quan es consideri oportú, s'oferirà en propietat al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, que és la institució pública apropiada per a la cura d'un material d'aquesta naturalesa, i quedarà a disposició de qualsevol persona investigadora.²

2. El Manuscrit Sabater Carbonell

2.1 Descripció externa

La denominació formal «Manuscrit Sabater Carbonell» correspon a una col·lecció miscel·lània de materials del domini etnopoètic de Catalunya, en català i, excepcionalment, en castellà, de diferents gèneres (narratius i no narratius), recollits d'informants, procedències i anys diversos (representen, bé que irregularment, una àmplia part del territori de Catalunya i van de la fi del segle XIX fins al primer terç del XX), tots aplegats en un sol volum. Físicament es tracta d'un diari de comptes comercials, usat com a llibreta d'escriptura, de mides 15.5 x 21 cm (els fulls), amb paginació numerada d'1 a 600, en perfecte estat de conservació interior. Manté l'enquadrernació original amb l'etiqueta «Diario» a la portada i els angles reforçats; el llom, que no contenia cap informació, ha estat restaurat. El volum també conserva l'etiqueta del venedor, una papereria del carrer Ronda de Sant Pere, de Barcelona.

2.2 Descripció interior

El volum no és omplert en la seva totalitat; de les 600 pàgines 389 són escrites i 211 resten en blanc. Set fulls (pàgines 525 fins 538) són tallats i desapareguts del manuscrit; el seu contingut, segons la informació de l'índex, era «Barcelona 1820 al 1840».

² Tanmateix, l'investigador el té a disposició digitalitzat al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC), a l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili i al Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears (GREIB) de la Universitat de les Illes Balears.

Majorment és escrit en tinta negra, per bé que unes poques pàgines ho són en tinta blava i en una sola ocasió (p. 35) s'usa la tinta vermella per fer dues indicacions (tan sols quatre ratlles).

La cal·ligrafia correspon a una sola mà i és diàfanament llegible, amb una característica remarcable: hi domina l'aïllament de les grafies en detriment del traç lligat. Aquesta claredat cal·ligràfica respon al fet que es tracta inequívocament de materials passats en net. Hi ha molts indicis per afirmar-ho. A banda la correcció cal·ligràfica, conté una distribució temàtica relativament coherent de materials però que estan datats en anys diferents sense seguir la cronologia; les obliteracions, l'escriptura interlineada i les correccions damunt mot esborrat o bé ratllat són pràcticament inexistents i, en els pocs llocs que es produeixen, no ofereixen el més mínim error de lectura. Sobre la validesa del material no es dóna cap vacil·lació —tot es dóna per bo—, a excepció de dues pàgines consecutives (p. 42-43) en les quals hi apareix la indicació «No val». De cap manera es tracta, doncs, d'apunts directes amb l'informant presos presencialment, sinó d'una redacció acurada d'anotacions prèvies que, sens dubte, en la meua opinió, van existir com a *documentum medium* entre la versió oral i la finalment registrada en el manuscrit. En algunes ocasions s'acredita la condició del col·lector, que recull «de viva veu»: «Aquesta parèmia que anomeno “Les tres gallines” fa molt temps que les tinc recullides de viva veu» (p. 125); o bé: «Me l'han explicada en 1916 en plena Gran Guerra» (p. 7). En alguna altra ocasió el col·lector del document manifesta ser algú altre del qual, presumptament, l'ha conegut: «Reculli[t] al Carme per un pastor al Pla de les lleties. 1914» (p. 356); o fins i tot una col·lecció plural: «recollida [a] Olot per vàries persones» (p. 441). En una ocasió aquesta condició de col·lector és inferida i, els informants, pressuposats: «Colònies escolars del 1905 Amics del País» (p. 366). També és reveladora, respecte al document intermedi que deuria existir, la indicació «Copiada a molts indrets» (p. 8). Tot plegat, res que no fos habitual en els procediments de recopilació de materials etnopoètics en aquell període del folklore.

Malgrat l'època en què s'escriu el manuscrit (el registre datat més tardanament és de 1929) la llengua usada és prefabriana; tanmateix és usada sense vacil·lacions importants en els criteris, la qual cosa fa que sigui de lectura àgil i segura.

Per la classificació i la manera com són tractats els continguts es manifesta una certa consciència procedimental folklòrica. Els continguts van acompanyats, encara que no de manera sistemàtica, dels llocs de procedència, l'any del

registre i el nom de l'informant. La consciència folklòrica de Sabater Carbonell no és pas gratuïta perquè en dos llocs del manuscrit es pot deduir que era un home sensible al folklore i, fins i tot, a les seves qüestions més teòriques. En el primer lloc esmenta Francesc Camps i Mercadal i la *Revista de Menorca*, que es rebia per subscripció: «En el valió aplec de folklore menorquí que el Sr. Camps i Mercadal va publicar en la “Revista de Menorca”...» (p. 9). L'altre lloc —l'únic document en llengua castellana (p. 189)— és una reflexió sobre la simbologia de mites, llegendes i cultes, on Sabater Carbonell demostra conèixer la teoria mítica, solarista o indoeuropea formulada el 1856 per F. Max Müller a *Essays in Comparative Mythology* (a la p. 214 s'hi refereix com «el savi Max Mu[-]ller»); teoria sobre l'origen de les rondalles que sembla subscriure:

Nadie se ría si no quiere pasar plaza de ignorante de estos cuentos y superchería, que sin dejar de ser cuentos, la ciencia que hoy busca la historia por muy diverso camino de lo que se hacía cincuenta años atrás, los ha hecho objetos de muy formal estudio.

Por tres conceptos se adivina que en la leyenda el recuerdo del mito solar que formaba la base de la religión de los indios europeos, el vulgo lo explica sin saberlo, y el que desconoce los estudios modernos no la echa de ver en sus cuentos de viejas (p. 190-191).

I:

Para comprender que estas leyendas a su manera también son trozos de historia, conviene no olvidar que se ha reconstruido con los estudios y se sabe ya todo el poema mitológico que las razas indo-europeas trajeron consigo desde el fondo del Asia y de qué modo, por medio de un naturalismo sencillo, però inspirado en la más encantadora poesía, los indo-europeos dieron vida, forjaron historia, a montañas, ríos, lugares de los nuevos territorios de Occidente en que se establecieron. La civilización griega, indo-europea, no hizo otra cosa más que precisar y dar forma humana y agradable a lo que las tribus [de] sus progenitores habían imaginado en su peregrinación desde el Asia (p. 194).

La cronologia dels registres, indicats només amb l'any, abraça un període de temps força notable de 35 anys. El registre més antic és del 1895 (tradició «El pardalet», p. 357-358) i el més proper, del 1929 (tradició «El Roc de Sant Hilari», p. 359), casualment copiats consecutivament. Els anys que, amb freqüències diverses, apareixen en els registres són els següents: 1895, 1898, 1899, 1902, 1905, 1906, 1913 fins al 1919, 1921, 1923, 1929.

La geografia dels llocs de procedència, tal com ja he esmentat més amunt, és variada per bé que no sistemàtica dins el domini etnopoètic de Catalunya, amb l'excepció de l'Alguer i una versió rondallística anotada com a «mallorquina»,

amb el registre de l'any i de l'informant però no del lloc (p. 400-402). Tanmateix, aquesta diversitat només és pàl·lidament reflectida amb la presència molt limitada de dialectalismes, per bé que sí que són presents en els materials de l'Alguer i del Baix Empordà (en ambdós casos s'indica que són registrats «en son llenguatge»; clarament per al cas de l'Alguer i no tan clarament per al Baix Empordà) i en el document mallorquí acabat d'esmentar. En alguna altra ocasió el dialectalisme es fa clarament present a la flexió verbal de l'informant, com és el cas de la rondalla formulística ATU 2034 *The Mouse Regains its Tail*, «Lo conillet» (p. 421-424), recollida a Alòs de Balaguer, amb «dono»/«doni». Els topònims que apareixen, amb freqüència diferent, en els registres són els següents: Alguer, Alòs de Balaguer, Barcelona, Campdorà, Cantallops, Carme, Cerdanya, Baix Empordà, la Garriga, la Garrotxa, Girona, la Guàrdia, Lleida, Llofriu, Manresa, Olot, Palafrugell, els Pirineus, el Port de la Selva, Reus, Ripoll, Rubí, Sabadell, Sant Climent, Sovelles, Tàrraga, Terrassa, Torà, el Vallès, Verges, Vidrà i Xerta.

Els informants tampoc s'indiquen sistemàticament però quan es fa es registren amb nom complet o amb inicials; i, en tres ocasions ja esmentades, l'informant s'identifica sense nom com a «pastor», «mariner» i, presumptament, infant o infants d'unes colònies. Al marge d'aquests casos concrets no se'n dona ni l'edat ni dades de cap altra naturalesa, a excepció de «Mon pare Ramon Sabater» (p. ex. a p. 488) i «Ma mare Júlia Carbonell» (p. ex. a p. 408). Les formes plenes del nom permeten identificar explícitament a tres informants dones (Maria G. Bassa, Teresa de Prago i Júlia Carbonell) i a tres informants homes (Pep de Sovelles, Pere Botella i Ramon Sabater), a més del pastor i el mariner «que li deien Agustí» (p. 416). Els registres restants van amb el nom de fonts amb inicial o bé, com ja s'ha esmentat, amb nom i cognom abreujats, no sempre identificables. Entre aquests apareixen «J. Vidal» que, amb molta probabilitat, és Joana Vidal i Tarragó i «A. F. G.» que, amb certesa, és Adelaida Ferré i Gomis.³

³ Resta pendent d'estudiar la relació personal, si és que existí, amb aquestes tres folkloristes de l'entorn de Serra i Pagès (Maria Gràcia Bassa, Joana Vidal i Adelaida Ferré). En aquest darrer cas s'acredita la reproducció en el Manuscrit Sabater Carbonell d'una rondalla recollida per ella i publicada tres anys abans (1918) que el registre de Sabater Carbonell (1921), per bé que conté una variant de vocabulari i no especifica el nom de la informant de la folklorista. Amb tot, considero precipitat treure conclusions. És clar que l'estudi sistemàtic del Manuscrit oferirà

Uns altres elements a favor d'aquesta certa consciència procedimental són el registre explícit de «variants», indicades així mateix, i l'adjunció d'aclariments quan considera que ho reclama la comprensió del document (p. ex. p. 110-115).

Finalment cal esmentar la presència d'alguns pocs materials de naturalesa no folklòrica però de característiques diverses. Els uns tenen fonts més o menys cultes i segurament responen als interessos intel·lectuals i morals del recopilador, com ara les notes interpretatives esmentades més amunt (sense titular; p. 189-199), «Les Normes de Jeff[erson]» (p. 135-136) i «Manaments de la Lley de l'Home. Manaments de la Ynscriptio de Persa[-è-]polis. Traduida de l'alarb l'any 1720» (p. 230-237). I almenys en un altre cas, que és fora de dubte, es tracta d'un material copiat de naturalesa no folklòrica, per bé que afí a aquesta naturalesa —per la seva popularització i fins i tot possible oralització⁴—, o bé per la seva temàtica. És el cas dels mimologismes «lingüístics»⁵ —que responen clarament al genèric «joc de mots o lingüístic»— «La lengua catalana al Cel» (p. 214-228), copiats possiblement d'*En Patufet* (que els reproduí el 1911);⁶ mimologismes que, segons Josep M. Pujol (2013: 35-51), tenen el seu origen en els ambients «pitarrescos», molt proclius a aquesta mena d'usos lúdics i humorístics del llenguatge.⁷ Un altre exemple acreditat de manlleu és la rondalla reli-

certeses en aquest sentit de la relació amb altres folkloristes i les possibles dependències escrites que conté.

⁴ Personalment puc acreditar la popularització d'aquests mimologismes, alguns dels quals jo vaig conèixer d'infant en l'entorn familiar pervinguts per via oral.

⁵ Els anomeno així perquè la seva inequívoca finalitat és la imitació, per bé que no pas de sons d'ocells o altres sorolls, com és habitual en el mimologisme, sinó de la fonètica d'altres llengües.

⁶ *En Patufet*, núm. 368 (28 gener 1911): núm. 73; 369 (4 febrer 1911): 93; núm. 372 (25 febrer 1911): 140; núm. 373 (4 març 1911): 157; 376 (24 març 1911): 204-205. Disponible digitalment a: ARCA: Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. Biblioteca de Catalunya i Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>> [data de consulta: gener 2013]. Agraïxo a Caterina Valriu l'amable indicació d'aquesta font.

⁷ Val la pena tenir present el que sobre aquests materials sintetitza Pujol (2013: 42): «En resum, doncs, “El català, mare de totes les llengües” és un joc lingüístic d'orientació folkloritzant, inserit humorísticament dins el marc teòric de la lingüística històrico-comparada. Fou creat i publicat per primera vegada dins l'almanac *El Xanguet* per a 1865 per algú que utilitzà el pseudònim de Roch Binoba (que podria correspondre al comediògraf Albert Llanas, i que, en qualsevol cas pertanyia al grup d'amics de joventut de Federic Soler [“Serafi Pitarra”, el seu pseudònim], i reprès i perfeccionat per Artur Cuyàs en el núm. 30 (octubre 1877) de *La Llumenera de Nova York*. A aquestes dues versions (especialment a la de Cuyàs) es deu també la meitat de la

giosa «Lo ferrer» (p. 485-488) (ATU 756D* *Who is the More Devout?*), que Sabater Carbonell copià fidelment del *Calendari Català de l'any 1869*.⁸ En el manuscrit la rondalla duu la indicació «mon pare Ramon Sabater». Cal suposar, doncs, que efectivament la coneixia a través del seu pare, però que segurament per comoditat preferí copiar-la d'una font escrita que tenia a l'abast. La barreja de materials directament recopilats al costat d'altres amb fonts impreses no ha d'estranyar, atès que el manuscrit deuria respondre més als gustos i interessos personals del compilador que a una pretensió científica. Tanmateix aquest fenomen —del tot normal en l'època i, singularment, en persones benafectes al folklore que no tenien una consciència científica rigorosa— obliga a procedir amb molta cautela en la consideració dels materials del manuscrit.

2.3 Descripció dels continguts

El registre escrit dels documents narratius, com ara rondalles, llegendes, tradicions explicatives, etc., palesa proximitat a les fonts orals o, almenys, en ell no s'hi manifesten recursos propis del registre literari. En general els materials recopilats presenten una notable proximitat a l'oralitat que, si bé no és completament reflectida, tampoc, en el cas dels relats, és reversionada en clau de «gust literari». Òbviament el reflex oral no planteja dificultat en els documents d'esquema més fix o formulístics, com ara parèmies, endevinalles, entrebanca-llengües, mimologismes, oracions, cançons, fórmules rimades (o no) de jocs, etc., tots ells gèneres presents en el manuscrit. L'autor mostra una clara voluntat classificatòria i una certa consciència de gènere —no prou clara sobretot en els documents narratius—, que s'explicita a l'índex que redactà. En concret, segons la nomenclatura del propi índex, la majoria dels materials s'agrupen dins els següents gèneres: oracions, supersticions, refranys, proverbis, tradicions, procediments mnemotèctics, procediments embarbussaments, endevinalles, jocs de mainada (amb cançó o fórmula fixa), rondalles i cançons.

Veritablement es tracta d'un manuscrit miscel·lani des del punt de vista dels seus continguts etnopoètics. Sense vacil·lacions genèriques hom hi pot trobar,

dotzena de frases que han adquirit circulació oral». Aquests materials foren reproduïts posteriorment a *En Patufet* i altres publicacions durant tot el segle XX.

⁸ *Calendari Català de l'any 1869*: 22-23. Disponible digitalment a: ARCA: Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. Biblioteca de Catalunya i Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya <<http://www.bnc.cat/digital/arca/index.html>> [data de consulta: gener 2013]. Agraeixo a Mònica Sales l'amable indicació d'aquesta font.

al marge d'uns pocs materials no clarament orals, materials etnopoètics narratius (llegenda religiosa, tradició explicativa, rondalla meravellosa i no meravellosa, rondalla formulística), fórmules (parèmia, endevinalla, fórmula de fonació com ara l'entrabancallengües i el mimologisme), cançó i, finalment, de folklore religiós, oracions i lletanies. Aquest llistat no exhaurix en absolut, quant al gènere, la riquesa de matisos que contenen els materials del manuscrit. Tingui's en compte l'èmfasi que s'ha posat a la introducció sobre la naturalesa incipient, no closa, d'aquesta recerca. És clar que el treball d'aprofundiment posterior obligarà a ampliar aquesta informació, matisar-la i fins i tot rectificar-la. Aquesta és una presentació general i prèvia a la considerable recerca que reclama la naturalesa d'aquest manuscrit.

3. Els materials rondallístics: una aproximació general als continguts

Del conjunt de materials rondallístics que conté el manuscrit (39) la major part poden classificar-se amb tipus ATU o, almenys, s'hi poden relacionar. La part no catalogada amb aquest sistema és minoritària i afecta a 11 textos. Les rondalles catalogades, doncs, són 28.

Quant a la representació dels subgèneres rondallístics hi són tots presents, per bé que les contarelles dominen: rondalles d'animals (dues: 122F, 275A), rondalles meravelloses (quatre: 301, 311B*, 330, cf. 682), rondalles religioses (una: 785), rondalles d'enginy (dues, més dos acudits relacionables amb tipus ATU de rondalles d'enginy: 860, [cf. 875; però pròpiament és un acudit], [cf. 922; però pròpiament és un acudit], cf. 922), rondalles del gegant beneït (dues: cf. 1002, 1137), contarelles (onze: 1365E, 1405*, 1457, 1525Z*, 1529, [1529*D; subtipus nou definit en el domini etnopoètic galaicoportuguès], 1562A, 1676C, 1741, 1807A, 1831) i rondalles formulístiques (quatre: 2031, 2034 (2), 2271).

Temàticament és molt destacable la presència del cicle referit al rector de Vallfogona, els relats del qual són agrupats per Sabater Carbonell amb el títol «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona» (però amb l'ítem «Fets del Rector de Vallfogona» a l'índex del manuscrit). Està format per onze relats, dels quals cinc disposen d'adscripció a un tipus ATU i tres més poden relacionar-se amb algun tipus.

A banda l'interès acreditatiu que en si mateix sempre tenen les versions d'un tipus, val la pena destacar els tipus que ofereixen un interès singular. Els següents:

- 682: La versió no s'adapta al tipus però hi està relacionat. Tot i que indirectament, és un exemple d'acreditació de tipus amb una única versió documentada.
- 922: La versió pot relacionar-se amb el tipus, del qual podria considerar-se una versió parcialment reduïda a un únic motiu.
- 1405*: La versió acredita la presència del tipus en el domini etnopoètic català, atenent-nos a Oriol-Pujol (2008), per bé que Beltran (2007) en cataloga una versió valenciana.
- 1525Z*: Atenent-nos a Oriol-Pujol (2008) la versió de Sabater Carbonell acredita la presència del tipus en el domini etnopoètic català, per bé que Camarena-Chevalier (2003) cataloguen dins d'aquest tipus una versió d'Amades.
- 1676C: Atenent-nos a Oriol-Pujol (2008) la versió de Sabater Carbonell acredita el tipus a Catalunya, per bé que no de tot el domini etnopoètic català perquè hi ha una versió catalogada valenciana (i Beltran [2007] en cataloga dues versions més de valencianes).
- 1807A: Única versió documentada que acredita la presència del tipus dins tot el domini etnopoètic català.
- 2031: És un tipus molt ben acreditat dins tot el domini etnopoètic català, tanmateix la versió recollida de Sabater Carbonell és un excel·lent exemple de rondalla formulística (cumulativa).

4. *Classificació ATU dels materials rondallístics*

Rondalles d'animals

1. ATU 122F

Títol: «Llop i els dos marrans»

p. 498

Sense lloc

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 122F *Wait till I Am Fat Enough*/Espera't fins que estigui més gras

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat
Rondalla d'animals

2. ATU 275A

Títol: «La Guineu i el Galàpet»

p. 417

Sense lloc

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 275A *The Race between Hare and Tortoise*/La cursa de la llebre i la tortuga

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Rondalla d'animals

Rondalles meravelloses

3. ATU 301

Títol: «L'home forçut i els seus companys»

p. 446-449

Tàrrega

1917

Sense informant

Catalogació: ATU 301 *The Three Stolen Princesses*/Les tres princeses robades.
Paulo Correia prefereix catalogar: AT 301B *The Strong Man and his Companions*

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla meravellosa

4. ATU 311B*

Títol: «Lo sarró que cantava»

p. 410-413

Lleida

1920

Teresa de Prago

Catalogació: ATU 311B* *The Singing Bag*/El sarró que canta
Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat
Rondalla meravellosa

5. ATU 330

Títol: «Lo petit ferreret»

p. 489-497

Sense lloc

Sense any

Júlia Carbonell (a p. 497: «Ma Mare Julia Carbonell»)

Catalogació: ATU 330 *The Smith and the Devil*/El ferrer venç el Diable amb el
seu enginy (adaptació RondCat)

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Rondalla meravellosa

6. cf. ATU 682

Títol: «El frare i el carboner»

p. 428-429

Sense lloc

1913

R. S. (Ramon Sabater; a p. 441 s'explicita: «R. S. mon Pare»)

Catalogació: Sense adscripció a un tipus ATU. Tanmateix, es tracta d'un relat clarament emparentat, per l'estructura i la finalitat de l'episodi (aclarir el misteri de la Trinitat), amb el tipus ATU 682 *Meditation on the Trinity*/Meditació sobre la Trinitat (adaptació meua), que no està representat amb cap versió dins el domini etnopoètic català. En aquesta versió, però, no hi apareix el motiu H1113.1 *Bailing out pond with thimble*, que caracteritza el tipus justament per a fer entendre la impossibilitat d'aquest propòsit. La versió que apareix al ms. Sabater Carbonell no pot considerar-se en absolut representativa del tipus, atès que el símil que conté, contràriament al que succeeix en la definició del tipus, sí que reïx a explicar el misteri de la Trinitat en lloc de donar entenent la impossibilitat de la intel·ligència humana per a comprendre'l. La divergència del resultat, doncs, fa que l'episodi sigui molt curiós des de la perspectiva teològica cristiana.

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.
Sense adscripció de gènere, atès que la versió no satisfà ni un sol requisit per a considerar-la rondalla meravellosa

Rondalles religioses

7. ATU 785

Títol: «Les tres lliçons»

p. 450-454

Girona

1915

Sense informant

Catalogació: ATU 785 *Lamb's Heart*/Sant Pere i el ronyó de be

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Rondalla religiosa

Rondalles d'enginy

8. ATU 860

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i,
per fer-lo espavilar...»

p. 404-405

Sense lloc

1917

L. M. (L. Mestres)

Catalogació: ATU 860 *Nuts of «Ay, Ay, Ay!»/L'ai, ai, ai!* Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'escolà enze que se'n surt, d'una prova, per l'astúcia d'altri.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Rondalla d'enginy

9. cf. ATU 875

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Era un dia que el senyor Rector de Vallfogona per un sermó que indicaren al Bisbe que era irreverent...»

p. 409

Sense lloc

1906 (d'adscripció insegura per la ubicació equívoca de la referència)

Júlia Carbonell («Ma Mare Julia Ca[r]bonell») (d'adscripció insegura per la ubicació equívoca de la referència)

Catalogació: Sense adscripció a un tipus ATU. Llunyanament, però, pot relacionar-se amb el tipus ATU 875 *The Clever Farmgirl*/La filla del carboner, perquè l'acudit està construït sobre un dels motius del tipus, l'H1053.2 *Task: coming neither on horse nor on foot. [Comes sitting on animal but with feet reaching ground.]*. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'obediència burlada del rector al bisbe, que li havia imposat un càstig penitent.

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Acudit/Paulo Correia: rondalla realista

10. cf. ATU 922

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Un dia el Rector de Vallfogona pregunta a l'escolà: —A veure si em saps dir quantes cues de rates...»

p. 407

Sense lloc

1914

L. M. G. (L. Mestres?)

Catalogació: Sense adscripció a un tipus ATU. Llunyanament, però, pot relacionar-se amb el tipus ATU 922 *The Shepherd Substituting for the Clerguman Answers the King's Questions*/El rei i l'abat, del qual podria considerar-se una versió parcialment reduïda a un únic motiu. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'escolà murri que ofereix una resposta enginyosa al rector.

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Acudit

11. cf. ATU 922

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Un dia el Rector de Vallfogona va agafar a l'escolà i li va dir: —A veure si em sabràs dir la terra...»

p. 409

Sense lloc

Sense any

Sense informant (per la ubicació equívoca de la referència hi ha la possibilitat que l'informant sigui Júlia Carbonell)

Catalogació: Sense adscripció a un tipus ATU. Llunyanament, però, pot relacionar-se amb el tipus ATU 922 *The Shepherd Substituting for the Clergyman Answers the King's Questions*/El rei i l'abat, del qual podria considerar-se una versió parcialment reduïda a un únic motiu. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'escolà murri que ofereix una resposta enginyosa al rector.

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Rondalla d'enginy

Rondalles del gegant beneit

12. cf. ATU 1002

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Una vegada el Rector de Vallfogona tenia un escolà molt tonto i quan li manava una cosa sempre trigava molt a fer-la.»

p. 405-406

Sense lloc

1918

L. M. (L. Mestres)

Catalogació: cf. ATU 1002 *Destroying the Master's Property*/Malbaratament dels béns del gegant. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'escolà enze que interpreta literalment, de manera absurda, el que li ordenen.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla del gegant beneit

13. ATU 1137

Títol: «Els dos companys»

p. 442-445

Sense lloc

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1137 *The Blinded Ogre/Polifem*. És significatiu, en relació a l'adscripció al tipus, el comentari temàtic que fa Sabater Carbonell d'aquesta rondalla, a p. 445: «Aquesta rondalla és interessant per ser una reminiscència de lo succeït en la cova del ciclop Polifem.»

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla del gegant beneit

Contarelles

14. ATU 1365E

Títol: «Origen del poble d'Espolla»

p. 371-372

Girona

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1365E *The Quarrelsome Couple/El matrimoni baralladís* (adaptació RondCat). Amb final etiològic (toponímic). Tipus miscel·lani (Uther 2004).

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella

15. ATU 1405*

Títol: «La vella filosa»

p. 478

Manresa (d'adscripció insegura per la ubicació equívoca de la referència)

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1405* *Woman Will Never Work/«La vella filosa»* (adaptació meva). Em baso, per a l'adaptació del tipus, en el propi Sabater Carbonell, p. 478: «A una persona d'aquestes que tota la setmana no fan res i el diumenge tindrien ganes de treballar, solen designar-la amb el diminutiu [?] de “la vella filosa”».

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.
Contarella

16. ATU 1457

Títol: «Les tres gràcies»

p. 468-470

Terrassa

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1457 *The Lispng Maiden*/La noia queca

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Contarella

17. ATU 1525Z*

Títol: «Els tres estudiants»

p. 462-464

Girona (a p. 462: «Veus-aquí una feta que d'ells [d'estudiants] me contaren a
Girona»)

1923

G. Pujol

Catalogació: ATU 1525Z* *Other Tales of Thefts*/Altres rondalles de robatori
(adaptació meua). Tipus miscel·lani (Uther 2004).

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Contarella

18. ATU 1529

Títol: «L'origen del "Qui no et conegui, que et compri"»

p. 425-427

Xerta

Sense any

Piqué

Catalogació: ATU 1529 *Thief as Donkey* «Qui no et conegui, que et compri»

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Contarella

19. [1529*D subtipus nou]

Títol: «La notícia inesperada»

p. 479-480

la Garriga

Sense any

Sense informant

Catalogació: Segons Paulo Correia el relat es correspon amb un tipus nou 1529*D *O segredo ao ouvido do burro* (definit en el domini etnopoètic de Portugal i Galícia).

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Contarella

20. ATU 1562A

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Lo senyor Rector de Vallfogona, desitjant instruir al seu escolanet, li digué un dia...»

p. 419-420 (episodi ubicat, tanmateix, nou pàgines més enllà dels episodis vallfogonescos, fora de l'agrupació temàtica a què respon el títol)

Sense lloc

1918

J. C. (Júlia Carbonell)

Catalogació: ATU 1562A *The Barn is Burning!* El matafred al reposòrum del secula seculorum. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi d'escola enze que, alligonat amb metàfores pel rector, passa per ser boig.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella

21. ATU 1676C

Títol: «Els lladres de peres»

p. 455-457

Sabadell

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1676C *Voices from the Graveyard*/El fals fantasma

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat
Contarella

22. ATU 1741

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Va venir que un dia que a Vallfogona van haver de fer una gran festa d'Iglèsia i van fer-hi anar un gran predicador.»

p. 403-404

Sant Climent (sense més especificació toponímica)

1915

L. Mestres

Catalogació: ATU 1741 *The Priest's Guest and the Eaten Chickens*/El convidat del rector i les perdus. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi de majordona i escolà golafres que enganyen el rector i un pare predicador.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008),
web RondCat

Contarella

23. ATU 1807A

Títol: «Un pillet eixerit»

p. 458-459

Tàrrega

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 1807A «*The Owner Has Refused to Accept It*»/El propietari no ho accepta (adaptació meva)

Presència del tipus al domini català: No se'n coneix documentada cap versió.

Contarella

24. ATU 1831

Títol (general del cicle): «Fets que el poble atribueix al Rector de Vallfogona»

Sense títol: «Heus aquí que una vegada, al senyor Rector de Vallfogona, un pagès li regala un cabridet molt rebufó...»

p. 418-419 (episodi ubicat, tanmateix, nou pàgines més enllà de l'anterior episodi vallfogonesc, fora de l'agrupació temàtica a què respon el títol)

Sense lloc

1918

R. S. (Ramon Sabater; a p. 441 s'explicita: «R. S. mon Pare»)

Catalogació: ATU 1831 *The Clergyman and Sexton at Mass*/El rector, la major-doma i el cabrit. Cicle temàtic del Rector de Vallfogona: Episodi de major-dona i rector, que contesta enginyosament (ritualment) bo i celebrant la missa, una requesta culinària d'ella.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Contarella

Rondalles formulístiques

25. ATU 2031

Títol: «La cabreta»

p. 430-433

Sense lloc

1916

M. B. (Maria G. Bassa?)

Catalogació: ATU 2031 *Stronger and Strongest*/La pastorelleta. Es tracta d'una versió modèlica del tipus i d'un excel·lent exemple de rondalla cumulativa.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla formulística

26. ATU 2034

Títol: «Lo conillet»

p. 421-424

Alòs de Balaguer

1921

A. F. G. (Adelaida Ferré i Gomis). Aquesta rondalla fou recollida per Adelaida Ferré, que ja l'havia publicat el 1918: Adelaida Ferré i Gomis. «Folklore: Lo

conillet». *Catalana: revista setmanal* II, núm. 28 (13 d'octubre, 1918): 212-213.⁹

Catalogació: ATU 2032 *The Healing of the Injured Animal*/La rateta amb la boca esqueixadeta. Laura Villalba (2014): ATU 2032.

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla formulística

27. ATU 2034

Sense títol: «Mare la tia pasta. No em vol dar coca fins que li daré plomes.»

p. 251

Ripoll

1918

J. Vidal (Joana Vidal?)

Catalogació: ATU 2034 *The Mouse Regains its Tail*/La rateta escuada

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008), web RondCat

Rondalla formulística

28. ATU 2271

Sense títol: «A les noies de Molló, per fer-les enfadar, ...»

p. 153

Sense lloc

Sense any

Sense informant

Catalogació: ATU 2271 *Mock Stories for Children*/Rondalles de burla. Tipus miscel·lani (Uther 2004).

Presència del tipus al domini català: Oriol-Pujol (2003), Oriol-Pujol (2008)

Rondalla formulística

⁹ Laura Villalba (2014: 517-518) reproduïx la versió publicada, que coincideix fidelment amb la que apareix al Manuscrit Sabater Carbonell, excepte en una sola divergència de vocabulari: al manuscrit apareix «flequer» en lloc de «forner».

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BELTRAN, R. (2007): *Rondalles populars valencianes. Antologia, catàleg i estudi dins la tradició del folklore universal*, València, PUV.
- CAMARENA LAUCIRICA, J.; CHEVALIER, M. (2003): *Catálogo tipológico del cuento folklórico español*, vol. IV: *Cuentos - Novela*, Madrid, Centro de Estudios Cervantinos.
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament de Cultura.
- (2008): *Index of Catalan Folktales*, Hèlsinki, Suomalainen Tiedeakatemia/Academia Scientiarum Fennica.
- RondCat: cercador de la rondalla catalana*, Arxiu de Folklore, Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili. Data de consulta: gener de 2013. URL: <<http://www.sre.urv.cat/rondcat>>
- UTHER, H.-J. (2004): *The Types of International Folktales*, vol. II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, Hèlsinki, Suomalainen Tiedeakatemia/Academia Scientiarum Fennica.
- VILLALBA ARASA, L. (2014): *Adelaida Ferré i Gomis, folklorista. Edició, catalogació i estudi del seu corpus rondallístic*, Tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili. Publicació digital disponible al repositori de Tesis Doctorals en Xarxa: <<http://www.tdx.cat>>.

408

Veli aquí que quan el senyor Rector de Vallfogona
 estava a Madrid lo Rey convida al senyor Rector
 (pero em objecte de ferli una burla) li indica a
 una hora diferen. quan hariva lo senyor rector
 donan lo oreu loquar: bona nit mes ningú li
 conteste (puig lo rey axi ~~ho~~ tenia ordenat)
 mes vairen lo senyor Rector que ningú li conteste
 comensa treience lo mantell, y després fa
 estana comense treience el spec, y descorder
 se els pantalons mes lo rei al beuro crida
 que fa contestan lo senyor Rector

! El Rector de Vallfogona quan està
 sol fija y caga i fa el que vol

Ma Mare Julia Carbonell 1906

vinch à donar menjar a n'aquest ~~home~~
 pobre home que fa molts anys mantinch
 amagat de la gent.

- ? Qui es aquest home ?

- Un que esta condemnat a mort.

- ? Quin crim ha comes ?

- Fa quinze anys que va matar 'l
 meu pare.

L'hermita llavors caigue a sos
 peus tot exclamant:

- Tu ets lo sant home que diuen,
 y jo no so mes que un vanidos peniten

mon pare Ramon Sabater

Una vella, seca, meca, cucurixada cega
 y sorda, tenia dos fills sechs, mechs, cucurixats
 cechs y sorts; si la vella no hagués sigut seca
 meca, cucurixada, cega y sorda, els fills no
 hagueren sigut cechs, mechs, cucurixats,
 cechs y sorts

F 5 1917

Una orella sedeya, budeya; Plamuda, Plamada;
 ferruda, ferrada; manava un anyell sadey,
 budey; Planut, Planat; ferrut, ferrat.
 ! Adios, Quim, que r'han enganyat

Un pagès a pagesat ! mah, que pageseja!

Donc pa sec al sac, m'assec on soc,
 i el suca amb suc

Que un vestit sempre a mida,
 sense haver-me'l empravat;
 de tela fina exquisida,
 portarlo tota la vida.
 no el tinc gens espellifat

La pell del cos,

Corro i no tinc cames.
 parlo i no tinc veu.
 molt sera que no ho endevineu.

La Carta

En mig de l'hiver, et cerco
 per que em dongis escalfor
 i el estiu, et monyspreo
 i et faig genre en un raco

El Praset

RONDALLAS

Malloquinà	Es Cabrit y sa Cabrida	400
	Fets del Rector de Vallfogona	403
	" "	404
	" "	405
	" "	406
	" "	407
	" "	408
	" "	409
	Lo Sarro que cantava	410
	S'home que volia contar les estrelles	414
	La Quineu y'l galapat	417
	Fets del Rector de Vallfogona	418
	" " " " "	419
	Lo Curmillet	421
	Qui no't conegui que't compri	425
	Lo frare y'l Carboner	428
	La Cabreta	430
	Comte Mas-Olivet	434
	El dos Companys	442
	Les Tres Llicons	450
	Els Llades de Peres	455

L'OBRA FOLKLÒRICA DE JUST SANSALVADOR*

Vicent Vidal Lloret
Universitat d'Alacant

L'objectiu d'aquest estudi és oferir una visió completa de l'obra folklòrica de Just Sansalvador amb relació al context i als aspectes biogràfics i metodològics d'interès. El conjunt d'aquest article ha estat elaborat a partir dels materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (d'ara endavant, OCPC) i del fons documental de Just Sansalvador que hi ha emmagatzemat al Centre d'Estudis Contestans (Cocentaina), que inclou material cedit per la família (fotocòpies i còpies manuscrites¹ dels materials de l'OCPC, epistolografia, partitures i documentació diversa) i alguns estudis inèdits sobre Just Sansalvador realitzats a partir d'entrevistes amb familiars, antics informants i materials cedits a la institució. Volem agrair públicament totes les facilitats que el Centre, i en nom seu el senyor Pere Ferrer, ens ha prestat desinteressadament.

1. *Aproximació biogràfica*

Just Sansalvador i Cortés nasqué a Cocentaina l'any 1900. Començà els estudis de música (flautí, viola i requint) amb els professors —directors de la Banda de Música Contestana— Daniel Llopis García i Rafael Satorro.

L'any 1916, amb 16 anys, marxà a estudiar a Barcelona. Per poder pagar-se els estudis, treballava de clarinetista en una petita orquestra de cabaret. Estudià música (solfeig, clarinet, piano, harmonia, contrapunt i fuga) a l'Escola Municipal de Música de Barcelona entre 1917 i 1924, amb professors com Argelaga, Balcells, Pellicer, Millet, etc., alguns dels quals van tenir una participació molt activa en l'Obra del Cançoner. Simultaniejà aquests estudis amb els de Magisteri a l'Escola Normal de Barcelona (1918-1922). Pel que sembla, fou un alumne aplicat i amb bons resultats acadèmics. Durant aquest temps formà part de diversos festivals i va obtenir premis en concursos de composició, a banda de participar en concursos organitzats per l'OCPC. També fou a Barcelona on va aprendre a escriure en català i a apreciar-ne la varietat, i és així que pogué ado-

* Aquest article forma part de l'activitat de recerca duta a terme a través del programa VALi+d finançat per la Conselleria d'Educació, Formació i Ocupació de la Generalitat Valenciana.

¹ S'hi conserven, entre altres documents, dos quaderns manuscrits originals, amb cal·ligrafia de Just Sansalvador, que són rèpliques lletra per lletra dels materials sobre la missió enviats a l'Obra del Cançoner, que devia haver-se fet l'autor mateix a fi de tenir-ne un exemplar per a ell.

nar-se de la «puresa» en què es conservava al Comtat i escriure amb fidelitat normativa les memòries, però també transcriure amb respecte dialectal les cançons. Durant aquest temps també fou nomenat codirector de l'Orfeó de Sants.

L'any 1924, rebut l'encàrrec de l'OCPC de recórrer el Comtat amb el seu germà Joaquim en missió folklòrica, va emprendre la tasca de recerca més important que va realitzar. Anteriorment, durant els estius de 1922 i 1923, ja s'havia dedicat a la recol·lecció del cançoner popular i n'havia presentat els resultats a concurs. El treball folklòric de Sansalvador es pot donar per tancat aquell mateix any de 1924: després marxà a Madrid, on continuà estudiant composició musical amb el mestre Emilio Vega Manzano, director de la Banda de Música del Real Cuerpo de Alabarderos. L'any 1925 ingressà per oposició al Cuerpo de Directores de Músicas Militares. Des de llavors exercí de director de música militar i de compositor. Passà pels regiments d'infanteria de Burgos 36, amb campament a Lleó (1925-1930), Cerignola 42, a Tetuan, en la banda de música hispanoàrab (1931-1932), Galícia 19, a Jaca (1933), i finalment fou destinat, al setembre de 1933, al regiment d'infanteria Extremadura 15, de guarnició a Algesires. Allà va conèixer la seva muller, Eduarda Piné, amb qui tingué quatre filles i dos fills. Es va retirar l'any 1960 amb el grau de Comandant Director de Música. Romangué a Algesires fins l'any 1980, any de la seva mort. A pesar d'haver viscut des dels 33 anys a Algesires, sempre se sentí profundament arrelat a Cocentaina i mantingué correspondència amb antics amics, músics i altres coneguts, entre els quals Gerard Mur, qui col·laborà musicalment amb ell en diverses ocasions, com ara preparant la lletra de l'himne de Cocentaina i encarregant-li a Sansalvador la música, o posant lletra a l'última obra de Sansalvador, *Sant Cristòfol, aire i sol*, editada per l'Institut d'Estudis Alacantins.

Al llarg de la seva vida, Sansalvador va compondre i arranjar un gran nombre d'obres per a orfeó (el gruix de la seva obra), música militar i música religiosa, un poema coral i una opereta, a més de transcriure algunes composicions estrangeres, tot sota el pseudònim de Jossach d'Alacant. Les obres orfeòniques solia basar-les en música popular valenciana (bàsicament, les que va recollir al Comtat) i, a pesar que solia incloure la lletra en català o partir d'aquesta, l'obligaven a escriure-la en castellà al costat.

La ciutat de Cocentaina li dedicà un homenatge al palau Comtal a l'agost de 1975 i l'any 1978 se li va dedicar un carrer a Algesires. L'any 1990 es creà a Cocentaina un orfeó amb el seu nom.

Tingué dos germans: Joaquim, tres anys major que Just, i Miquel, sis anys més jove; i una germana, Milagro, nou anys més jove. Tots van participar com a informants de la recerca folklòrica, a més d'altres membres de la família, però només Miquel i Joaquim van col·laborar amb Just en la missió de cerca de 1924: Miquel, en la primera sortida, i Joaquim en totes les altres. De fet, és només el seu nom el que constava oficialment en els documents de l'Obra del Cançoner, al costat del de Just.

Joaquim Sansalvador Cortés (Cocentaina, 1897-1953) era, doncs, el major dels germans Sansalvador. Segons una petita nota biogràfica inèdita que el seu fill, Joaquim Sansalvador Moltó, cedí al Centre d'Estudis Contestans, «la seua preparació cultural va ser la pròpia de qualsevol membre de la classe treballadora en aquell temps de començaments del segle XX: estudis primaris». És així que sabem que la família pertanyia a la classe treballadora i, per tant, que Just despuntà a Barcelona per mèrits propis.

Joaquim va aprendre mecànica dels seus oncles i en va exercir, i després s'encarregà del negoci del pare, una botiga de queviures. Durant la infantesa estudià solfa a Cocentaina amb l'organista mossèn Josep Reig, qui trobà grans qualitats en el seu deixeble. Però sembla que Joaquim, de caràcter viu, mai no tingué gaire interès per l'estudi, a pesar que arribaria a ser bon músic. Va estudiar bombardí i baix, i quan s'adonà que li havia passat el temps i l'edat de cursar estudis superiors, va convèncer el seu pare perquè el seu germà Just estudiés a Barcelona. Per aquest motiu, Just el va respectar sempre.

A finals de 1923 fundà la banda de música Agrupación Musical Moderna, coneguda com la Música Nova, amb ell mateix com a director. El primer pas-doble que estrenà l'escrigué Just (*El Montcabrer*). Joaquim Sansalvador féu diverses composicions per a diversos tipus de música, algunes per a danses que es ballen a Cocentaina. També compongué cançons (lletra i música) per a reclutes i soldats, i és recordat com un bon músic contestà. A la seva mort, Just compongué diverses peces (entre les quals una marxa fúnebre) a la seva memòria.

2. L'obra folklòrica

2.1 Contextualització

Des del segle XIX fins l'actualitat es poden diferenciar, al nostre parer, quatre grans períodes en la història del folklore valencià fàcilment identificables per raons de producció relacionades amb els avatars historicosocials i literaris de cada moment. El primer gran període, tocat pels moviments romàntics i per la

Renaixença, abraçaria des de mitjans-finals del segle XIX fins a 1912; el segon, en què el folklore comença a desplegar-se amb una certa autonomia com a disciplina amb entitat pròpia i amb el suport d'algunes institucions, abraçaria des de 1912, any en què el folklorista Francesc Martínez publica el seu primer recull, a 1939, amb el truncament que suposaria la Guerra Civil; el tercer període tindria lloc durant el franquisme (1939-1975), una etapa no mancada de dificultats, però tampoc de personalitats notables com Enric Valor, Manuel Sanchis Guarnier, etc.; i el quart, a partir de la transició democràtica i fins l'actualitat, amb un creixement claríssim de publicacions² i un interès notable tant per la difusió com per la recerca folklòrica.

L'obra de Just Sansalvador, per tant, s'insereix plenament en el segon gran període: la recollida i presentació de materials folklòrics la inicia l'any 1922 i l'acaba el 1924. Durant aquest segon període de la història del folklore valencià, a partir de 1912, emergeixen els primers veritables folkloristes valencians, dotats d'una notable qualitat metodològica, si més no respecte de les temptatives del període anterior. Francesc Martínez i Martínez (1865-1946) és el primer valencià que tracta el folklore com una disciplina diferenciada i dotada d'un mètode de recerca i estudi concret, però no en fou l'únic, ni el més prolífic, ni tan sols el més encertat en el tractament dels materials —i, tanmateix, mai no li n'estarem prou agraïts. En aquest període s'inscriuen institucions, projectes i agrupacions culturals com la Societat Castellonenca de Cultura (vegeu Escuder 2012) o les missions de cerca per a l'OCPC. Projectes conjunts com aquests serien determinants per garantir la qualitat en la recerca i la fixació dels materials.

És en aquesta línia que hem de situar Just Sansalvador: de fet, tota l'obra folklòrica d'aquest autor està vinculada amb l'OCPC. A diferència d'altres autors d'aquest període, no es coneix cap relació directa entre Just Sansalvador i cap altre folklorista valencià, més enllà, és clar, dels seus germans, que l'acompanyarien en les missions.³ La seva recerca, en aquest sentit, comença,

² En l'aspecte rondallístic, el tret de sortida el protagonitzarien els ensenyants-folkloristes, que he estudiat en Vidal (2014).

³ Tanmateix, per la cal·ligrafia de tots els documents etnopoètics, que coincideix amb altres documents que signa Just, i per l'ús d'un llenguatge purament normatiu —i escrit en la varietat oriental— que aprengué a Barcelona, entenem que va ser ell l'únic dels germans que va transcriure i enviar els textos i, per tant, qui més clarament exercí com a folklorista; és possible, de tota manera, que Joaquim col·laborés en la transcripció de la música. Pel que sembla, els ger-

acaba i es justifica únicament a través de l'OCPC i dels seus coneixements musicals i dels contactes adquirits fonamentalment a Barcelona, tot i haver-se iniciat a Cocentaina.⁴ El contacte amb els seus mestres de l'Escola Municipal de Música de Barcelona i el fet de codirigir l'Orfeó de Sants degueren ser aspectes que li obririen portes i li suggeririen la col·laboració en l'OCPC.

2.2 *Característiques i aspectes d'interès*

Per comprendre millor alguns aspectes referits a la datació, al contingut i a la forma dels materials folklòrics de Just Sansalvador, convindria diferenciar entre els treballs que va presentar als concursos de 1922 i de 1924 convocats per l'OCPC i a la missió de cerca que engegà i enllestí l'any 1924.

Van ser tres els treballs que va presentar a concurs: *Recull de cançons populars valencianes*, conservat a la carpeta C-182 de l'Arxiu de l'OCPC; *Cançoner infantil de Cocentaina*,⁵ conservat a la carpeta B-48 de l'Arxiu de l'OCPC; i *Cançoner general valencià*, conservat a la carpeta B-49 de l'Arxiu de l'OCPC. D'aquestes obres, només la segona i la tercera han estat publicades, íntegrament, en *Cançons de Cocentaina I* (1998), que edita el Centre d'Estudis Contestans. A diferència de la missió de cerca, en què va rebre la col·laboració dels seus germans, els treballs presentats a concurs van ser elaborats exclusivament per Just Sansalvador.

El *Recull de cançons populars valencianes* fou presentat i premiat en el primer dels concursos organitzats per l'Obra (1922), amb el lema «Fem reviure l'atavisme sa»: va rebre un accèssit de cinquanta pessetes. Es tractava d'un quadern amb 50 cançons, recollides aquell mateix any, pertanyents, bàsicament, a Cocentaina, amb algunes dades contextuals que responien el qüestionari sugge-

mans, especialment Joaquim, van fer una gran tasca sobretot en l'estimulació dels informants, com veurem.

⁴ Això no obstant, alguna de les seves composicions orfeòniques o per a banda es basen en cançons populars que degué recollir posteriorment en altres terres en què visqué. Per exemple, el Centre d'Estudis Contestans conserva un grup de partitures seves encapçalades amb el títol «Leonines. Fantasía sobre Canciones populares Leonesas. Fantasia de Cançons Populars del Reialme de Lleó. León, 4º trimestre de 1926», que inclouen una primera pàgina amb «Canciones empleadas en esta composición – Cançons que hom n'ha fet ús en aquest treball», presumiblement cançons populars lleoneses. La data i el lloc, recordem, es corresponen perfectament amb la biografia: entre 1925 i 1930 exercia de músic en el regiment d'infanteria Burgos 36, amb campament a Lleó.

⁵ Sansalvador escriu sempre així el topònim del seu poble.

rit en les bases del concurs i formulat a semblança del que es feia servir en l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (Massot 1995: 256). Aquestes dades es van afegir també al *Cançoner general valencià*: incloïen (I) el lloc de recol·lecció, (II) la data de recol·lecció, (III) dades sobre l'informant, (IV) dades sobre l'informant de l'informant, i (V) origen.

El *Cançoner infantil de Conçentaina* es va presentar al segon concurs organitzat per l'OCPC, l'any 1924, amb el lema «Fulletes que hi han al món d'una Pàtria que no's fon». Segons el «Breu preàmbul» amb què l'autor inicia el *Cançoner*, «aquest recull, fou fet, durant les vacances de l'estiu de 1923» (Centre d'Estudis Contestans, 1998: 32). Va ser premiat amb un accèssit de cent pessetes, el premi més gran que va rebre. Incloïa «53⁶ jocs, cants i cantarelles d'infants», sempre amb informació contextual (normalment s'hi explica el joc a què va associada la cançó, o la situació en què es canta, o l'època de l'any, etc.); tanmateix, aquesta informació no seguia al peu de la lletra el qüestionari de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. La raó devia ser que el tipus de treball era sensiblement diferent del que s'acostumava a proposar: no féu un conjunt d'entrevistes per tal de transcriure cançons noves, sinó que, a partir de cançons que ell mateix coneixia, «reuní a quelques persones de totes les edats a fi de saber, si les cançonetes que rebé dels seus majors, havien evolucionat. [...] De manera que totes les peces d'aquest recull foren cantades pel recol·lector quan fou infant junt amb els seus companys d'infantesa» (Centre d'Estudis Contestans 1998: 32). Malgrat que l'informant principal del treball, doncs, és ell mateix, inclou una llista de «persones consultades, les quals han fixat la supervivència d'aquest cançoner infantil» (ibídem) d'entre 5 i 63 anys d'edat, que no relaciona amb cap cançó en concret.

El *Cançoner general valencià* segueix una estructura més semblant al *Recull de cançons populars valencianes*. Es va presentar també al segon concurs convocat per l'OCPC (1924) amb el lema «Cançons de la "Terra del Xé"⁷ que la Vila de

⁶ Encara que a l'índex se'n compten 47, en una d'elles, «La fonteta del Milacre (7 cançons)», hi ha l'anotació següent: «7 cançons que tenen en comú la melodia; però que la xicalla canta individualment [...]. La majoria de vegades una mateixa lletra és repetida una llarga estona, com si les altres no existiren» (Centre d'Estudis Contestans 1998: 71).

⁷ Encara que potser caldria no dubtar de la popularitat de l'expressió «Terra del Xé» per referir-se al País Valencià, no podem evitar relacionar-la amb l'obra intitolada *Tipos, modismes y cosas raras y curiosas de la terra del ge* de Joaquim Martí i Gadea, els treballs del qual els germans San-salvador van tenir ocasió de conèixer —i admirar— en la missió de cerca que els va portar a

Concentaina sense tabalet ni donsaina canta a la “Mare” que tingué» i va rebre un accèssit de setanta-cinc pessetes. Inclou 24 cançons amb els cinc ítems contextuals que hem apuntat més amunt. Per la resposta a la segona qüestió, la data de recol·lecció, idèntica en tots els casos («juliol i agost de 1923»), sabem que Sansalvador va dur a terme la recerca d'aquest treball un any abans de presentar-lo al concurs; alhora, doncs, que el *Cançoner infantil*.

La cronologia és clara, doncs: l'any 1922 compila i presenta el *Recull de cançons populars valencianes*, l'any 1923⁸ recull els materials per als altres dos treballs que presentà a concurs l'any 1924, i el 1924 recull i transcriu els materials per a les missions, que tramet a l'OCPC l'any 1925, com s'indica en el dietari de l'Obra: «Març 1925 / 24 / En Just Sansalvador i Cortès porta a l'oficina de l'Obra el material recollit per ell i el seu germà Joaquim en la missió de recerca que en l'estiu passat feren, per encàrrec i a despeses de l'Obra del “Cançoner”» (Massot 1995: 98).

Pel que fa als materials recollits, el *Recull* i el *Cançoner general* integren peces cantades («cançons», però també «xistes», «trovos»,⁹ «pregàries», «cançons de bres», etc.) per informants adults de diverses franges d'edat. A banda d'aquestes denominacions genèriques, que sol afegir al costat del títol de cada cançó, no hi ha cap més intent de classificació dels materials, cosa que tampoc no fa en cap dels altres treballs, més enllà d'agrupar cançons infantils en el *Cançoner infantil* —la qual cosa no lleva que incloga cançons d'aquesta mena en la resta d'obres.

Malgrat que les transcripcions d'aquells dos treballs són impecables des d'un punt de vista folklòric pel respecte absolut a la lletra i la música, la inclusió de

Balones, a casa dels nebots de Martí, com veurem més avant. Tot i que el treball que es presentava amb aquest lema fou elaborat l'any 1923, es va presentar al concurs l'any 1924, quan Sansalvador ja devia haver visitat Balones.

⁸ Matisem, per tant, la informació proporcionada per Francesc Jover en les «Notes biogràfiques d'en Just Sansalvador i Cortès» en *Cançons de Cocentaina I* (1998: 19), segons la qual es desprèn que Just Sansalvador va recollir aquests materials durant l'estiu de 1924: en realitat, durant l'estiu d'aqueix any va recollir les cançons per a la missió, però els materials del *Cançoner infantil de Concentaina* i del *Cançoner general valencià* havien estat arreplegades l'any 1923. Jover degué confondre aquests treballs amb la missió, que s'havia d'haver dut a terme el 1923, però s'ajornà per al 1924 segons el dietari de l'OCPC (Massot, 1995: 56-57): Just Sansalvador rebé l'encàrrec el primer d'agost de 1923, però el dia 15 d'aquell mateix mes va comunicar per carta que, per exigències del servei militar al qual estava subjecte, no podria emprendre la missió aquell any.

⁹ El trobo és una cançó narrativa llarga, generalment de caràcter amorós.

variants (si es dóna el cas) i l'aplec de tota la informació contextual possible segons el qüestionari referit, creiem que el defecte —si és que es pot considerar així— en aquests dos treballs és el títol: tant *Recull de cançons populars valencianes* com *Cançoner general valencià* fan pensar en una arplega molt més àmplia de la que és. Hom podria pensar, a partir de títols com aquests, que els treballs contenen materials d'arreu del País Valencià; en canvi, les cançons van ser recollides, pràcticament en la seva totalitat, a la vila de Cocentaina. Encara que és cert que moltes de les cançons que Sansalvador va recollir devien conèixer-se arreu del País Valencià i que, de fet, algunes devien tenir l'origen en altres localitats, com ell mateix apunta en alguns casos, també és cert que el lloc de recollida mai no va més enllà del Comtat. En aquells primers anys d'organització de les tasques de l'OCPC, Sansalvador devia ser, d'entrada, l'únic folklorista amb materials provinents del País Valencià; anys després, el 1927, afortunadament, s'hi sumaria la missió Joan Just-Josep Roma¹⁰ per les comarques septentrionals valencianes, amb la qual es cloïa tota l'aportació valenciana a l'OCPC. Just Sansalvador va ser el primer a recollir materials valencians: un dels poquíssims a fer-ho i, de fet, l'únic folklorista valencià que va participar-hi. No ens pot passar per alt, doncs, que Sansalvador, que mantingué entrevistes amb alguns dels responsables de la institució, devia estar al cas de la importància de la participació valenciana en l'Obra i de la seva responsabilitat com a valencià de prendre-hi part. La seva resposta inicial van ser aquests dos treballs que, amb el nom genèric de «cançons populars valencianes» o «cançoner general valencià» voldrien suplir l'absència de paisans: es tractava de cançons recollides al Comtat, però en molts casos representatives, al seu parer, de tot el territori. Mai no s'estigué, per això, d'assenyalar-ho, sempre que sabia que alguna de les cançons que transcrivia es cantava més enllà de les fronteres del seu poble i de la seva comarca.

Com hem avançat, el *Cançoner infantil de Cocentaina* tenia un caràcter diferent: l'informant era ell mateix que, amb 23 anys, es proposava de fer una anàlisi de l'evolució del cançoner que havia après quan era infant, amb la qual cosa va requerir de la implicació d'altres informants de totes les edats¹¹ que corroborarien o no la supervivència o la possible evolució de les cançons. Havia de

¹⁰ La crònica d'aquesta missió, amb la corresponent selecta de cançons, es pot consultar en el volum VIII dels *Materials* de l'OCPC que edita Massot (1998).

¹¹ En concret, informants de 5, 8, 11, 18, 23, 24, 26, 30, 37, 51 i 63 anys.

ser, per això, un treball ben original, insòlit al País Valencià, que denotava una certa voluntat d'anar més enllà de la pura recollida amb una proposta d'estudi del canvi. Malauradament, aquesta proposta es va quedar en el «Breu preàmbul»: al llarg del treball no s'aporta cap mena de comentari sobre aquesta possible transformació i tot plegat dóna lloc a un treball d'arregla més, amb un sol informant que rep la col·laboració d'altres persones. Siga com siga, aquest treball ja anunciava una característica que mantindria en la missió i que ha estat subratllada per estudiosos de la música popular valenciana:¹² la consideració d'informants joves, i no només d'informants majors.

Pel que fa a la missió de cerca de 1924, Sansalvador en va elaborar la crònica, encapçalada per un text descriptiu titulat «El Comtat de Cocentaina. Breu resum geogràfic-històric», seguit per la memòria de la recerca feta en cada poble i la transcripció de cançons recollides a la comarca del Comtat. Els materials es conserven en les carpetes C-19, C-20, C-21 i C-22 de l'Arxiu de l'OCPC i, com ocorre en la resta de missions, se n'ha publicat tota la crònica i una selecta de cançons: en aquest cas, en el tercer volum dels *Materials* de l'OCPC (1929),¹³ i també en *Cançons de Cocentaina II* (2007) amb una selecta diferent i més extensa, de 141 cançons, però referida exclusivament al poble de Cocentaina.

La missió va començar el primer d'agost de 1924 i va durar fins el 5 d'octubre d'aquell any. En la primera excursió el va acompanyar el seu germà Miquel, de 18 anys en aquell moment. Aquesta informació no figura en cap dels documents oficials aportats a l'OCPC, però Sansalvador ho indica en uns documents inèdits en què completa la informació publicada el 1929 sobre una fotocòpia de la part corresponent dels *Materials* de l'OCPC (Figura 1). Van fer l'itinerari Cocentaina-Millena-Gorga-Benillup, retornaren el dia 11 d'agost a

¹² Referint-se als informants de la missió, Fermín Pardo i José Ángel Jesús-María, en *La música popular en la tradició valenciana* (2001: 21), assenyalen: «El fet que sorprén els recopiladors actuals és l'edat d'estes persones 60 de les quals eren menors de 20 anys, 85 menors de 40 i només 57 majors de 40, ja que actualment els comunicants no baixen mai dels 70 anys d'edat, tret de rares excepcions».

¹³ El criteri per a la selecta publicada el 1929 va ser «donar aquelles que per la tonada o pel text o per ambdues coses alhora, evidencien llur origen català d'una manera prou clara», encara que «No hem oblidat, però, els documents de folklore musical influenciats per altres cançonístiques peninsulars, molt abundosos al Comtat de Cocentaina, entre els quals hem escollit els que hem cregut més bells i més característics. (Nota de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya)» (Fundació Concepció Rabell Cibils 1929: 14).

Cocentaina perquè el dia 12 començaven les festes patronals de Sant Hipòlit. A continuació d'aquesta informació inèdita, Just Sansalvador explica que a partir de llavors fou el seu germà Joaquim qui l'acompanyà en la resta d'excursions (Figura 2):

En les demés excursions o eixides folklòriques des de Cocentaina, m'acompanyava el meu germà major: *Joaquim* (1897-1953) que també era missioner de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, que coneixia bé les comarques que visitàvem, perquè, llavors, era director de la Banda «Música Nova Contestana». I una mostra del seu, saber, enginy, i bon humor (bonhomia), la tenim en la quarteta que antecedeix, animant als clients i parroquians que es trobaven al portal del molí de farina: en espera de que els atengueren: «*Estem en la Vall de Seta... i els núvols ja estan ahí...*».

La quarteta a què es refereix la va incloure en la crònica de la missió: «Estem en la Vall de Seta / i els núvols ja estan ahí / 'nem-se'n a Quatretondeta / no mos pille l'aigua ací» (Fundació Concepció Rabell Cibils 1929: 43). Aquesta espontaneïtat i facilitat de Joaquim Sansalvador per a improvisar una cobla i engrescar la gent devia facilitar en bona mesura la participació dels informants. En un apunt biogràfic inèdit conservat al Centre d'Estudis Contestans sobre Joaquim Sansalvador Cortés, realitzat pel seu fill Joaquim Sansalvador Moltó, sembla reafirmar-se aquesta idea:

Per seguir la broma mon pare [durant una eixida folklòrica amb el seu germà] va improvisar els versos següents:

*M'han dit que eres músic nou,
tocador de cornetí.
A la nit en vindre a casa
em tocaràs el flautí.*

En alguns pobles, la replega de cançons se la prenien a broma. Però el cafè-licor els envalentia a cantar en el casino o en la plaça. En les cançons de batre van arribar a lligar a algú una corda al coll i simular l'animal en la batuda. Cantaven seriosament.

Aquesta proximitat amb la gent devia ser comuna als dos germans. Durant l'elaboració de *Cançons de Cocentaina* alguns dels informants encara eren vius i recordaven prou bé el moment de l'arreplega de les cançons. Francesc Jover, del Centre d'Estudis Contestans, va poder entrevistar-se amb dos dels informants, i en un treball inèdit a què hem tingut accés, titulat «Just Sansalvador, cronista i

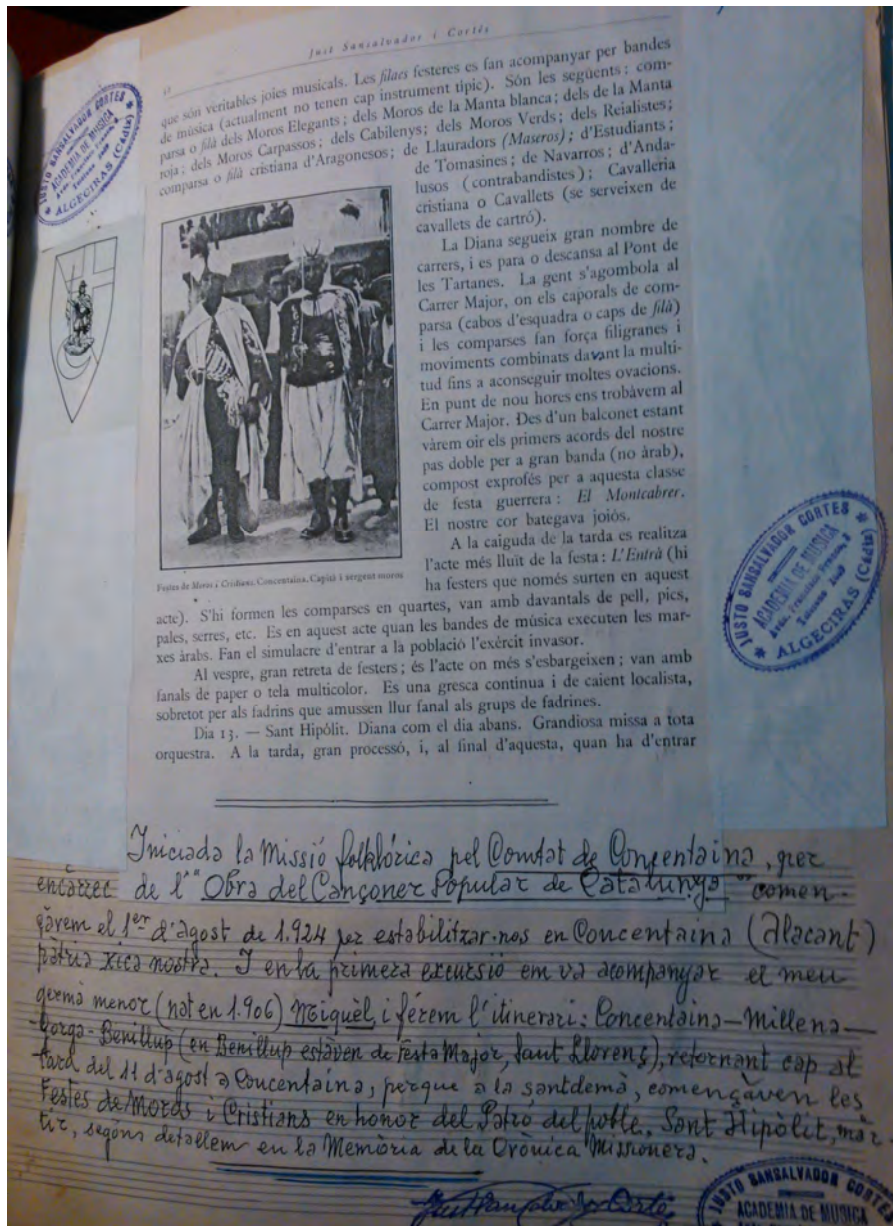

Figura 1. Glossa de Just Sansalvador a la crònica de la missió publicada el 1929. A partir de la quarta línia manuscrita es pot llegir: «I en la primera excursió em va acompanyar el meu germà menor (nat en 1906) Miquel i férem l'itinerari: Concentaina-Millena-Gorga-Benillup»

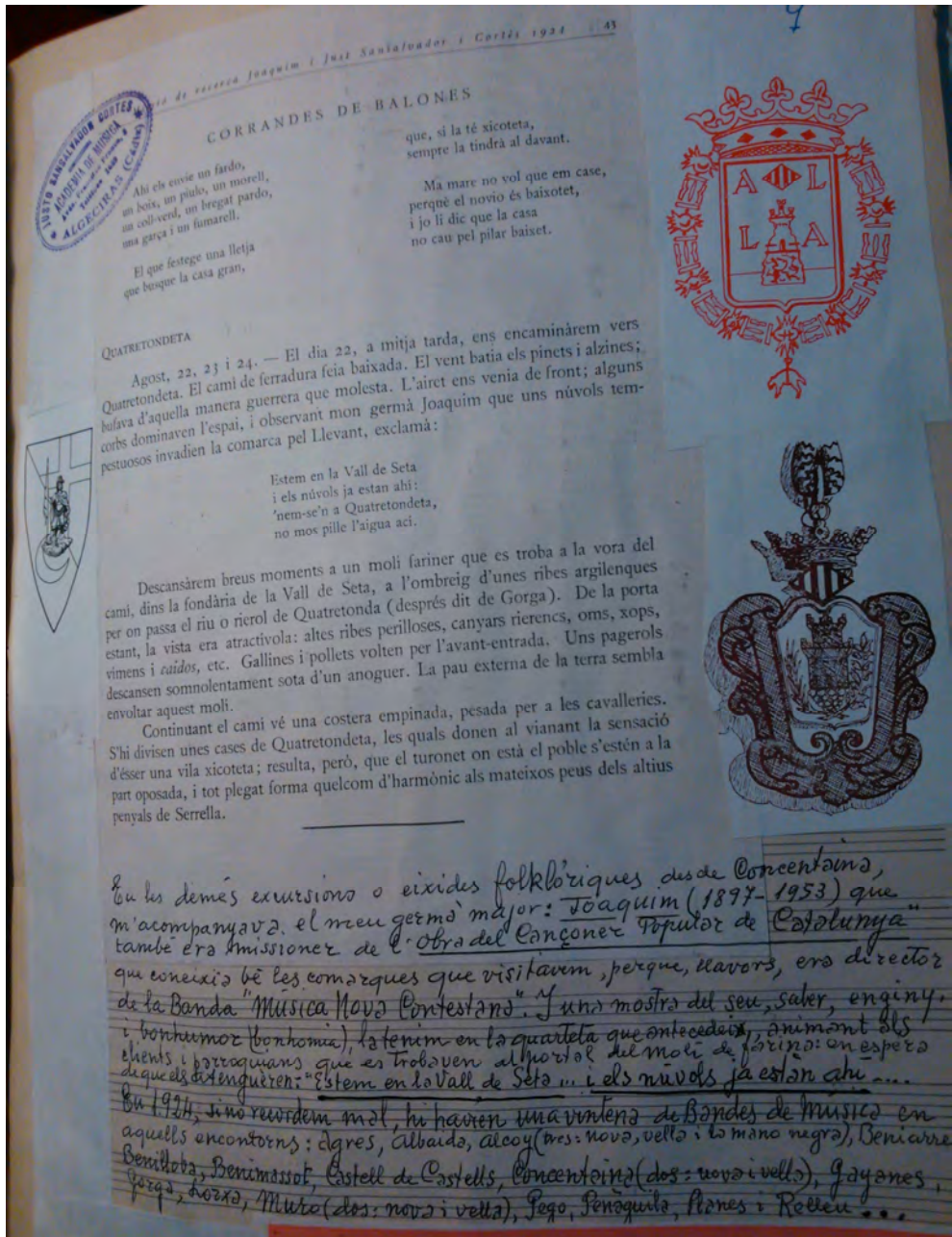

Figura 2. Continuació de la glossa de Just Sansalvador a la crònica de la missió publicada el 1929

home culte», il·lustra a través d'ells l'afabilitat de Just i el seu incansable interès pel folklore musical:

Possiblement encara visquen arreu del Comtat moltes persones que hi van col·laborar cantant, però nosaltres sols en coneixem dues [...]. Tots dos hui tenen quasi noranta anys i recorden perfectament molts detalls d'aquells dies. Pel que fa a la senyora Consuelo en una llarga conversa que tinguérem ens diu d'entrada que «Justo era un home molt sabut». Ens deia que per les vesprades anava al filador que era als terrats del Palau i «...anava apuntant en una llibreta no sé què, mentrestant nosaltres totes rialleres cantàvem». «Ens portava llimonades per a refrescar...» [...]. En acabar aquell estudi va prometre fer-los una paella a Sant Cristòfol. I així ho va fer. Un diumenge totes les filadores se'n van anar de paella convidades per Just Sansalvador. [...] Ens diu la senyora Consuelo que tot el dia van estar cantant i ballant acompanyades de la guitarra. [...] Ens diu que Just va estar tot el dia «en aquella llibreta apuntant-se coses. Es veia molt entusiasmat i totes les cançons li agradaven».

Durant la missió, els germans Sansalvador van recórrer 13 pobles del Comtat: l'Alqueria d'Asnar, Balones, Benàmer, Benillup, Benimarfull, Benimassot, Cocentina, Fageca, Famorca, Gorga, Millena, Muro i Quatretondeta. Es van entrevistar amb més de 200 persones de totes les franges d'edat, amb una gran presència del jovent: més de dues terceres parts dels informants eren menors de 40 anys, dels quals prop de la meitat eren menors de 20 anys. Van obtenir un total de 1676 cançons,¹⁴ comptant-hi, segons la seva nomenclatura, cançons de bressol, cançons relacionades amb jocs infantils, nadales, corrandes, cançons de treballada, crits populars, seguidilles, danses, cançons-*xiste*, crides, ambaixades, toques de dolçaina, diàlegs recitats i «cançons diverses».¹⁵ Com es fa evident, aquesta és una tasca folklòrica enorme i reeixida, amb una voluntat quasi exhaustiva en cada poble, amb la incorporació de variants i de dades d'interès sobre el context, els informants, la forma i la funció de les cançons.

La crònica de la missió presenta un ric vocabulari i conté tocs literaris i observacions agudes en què traspua la percepció de la realitat segons Just Sansalvador:

¹⁴ No totes, és clar, tenien una melodia diferent: moltes, com que es tractaven de simples cobles o estrofes soltes, prenién una melodia comuna. Els germans Sansalvador van transcriure, aproximadament, 520 melodies.

¹⁵ En trobareu una relació del tipus de cançó i la quantitat per cada poble a Fundació Concepció Rabell Cibils (1929: 85-86).

Sembla que les generacions actuals no es preocupen de perllongar el tresor cançonístic de nostres avantpassats. Es [sic] real que, a nostra infància la gent reia més, era més senzilla. Cantava ses alegries i tristor. I ara què fan? Doncs fruit de les grans fàbriques de calçat de Concentaina i de les diverses fabricacions (paper, teixits, maquinària) alcoyanes [sic] han materialitzat a les multituds, estigmatitzant-les amb aquests mots: treball, menjar, dormir! (Centre d'Estudis Contestans 2007: 32)

El seu interès pel folklore i les qualitats de bon observador li permetien constatar aspectes remarcables sobre la pervivència d'unes o altres formes de folklore entre les generacions, com havia estat el seu propòsit en el *Cançoner infantil*. En aquest cas, però, sí que hi fa alguns comentaris, per exemple, sobre uns balls a Benillup: «En les dances valencianes, o siga, l'antic ballar solt, encara són molts els joves que s'hi posen. En poblets així hi és vivent en les actuals generacions. Mentre que en Concentaina no» (2007: 20); i sobre uns altres balls a Cocentaina: «Un dia cap al tard conseguirem que ens ballaren seguidilles. Es un ball que es podia fer reviure, perquè adés les velles, hi havia quelcuna jovençola. Ho fan bé» (2007: 30).

Sens dubte, però, una de les situacions més insòlites es dona quan els germans Sansalvador, durant l'eixida a Balones, contacten amb els parents de Joaquim Martí i Gadea, un dels autors més importants de l'etapa anterior, i en fan una ullada a l'obra:

S'hi presentarem a casa dels nebots del Prevere Martí. Hem refullejat algunes de les seves obres i no podem més que afirmar que: amant fervorós de la terra valenciana, tots els seus treballs han estat per emancipar-la culturalment. Té recopilat quantios material folklòric en els seus treballs. Ha glossat la cançó popular i ha enaltit la terra que el vegé néixer. De segur que fou inspirat per la mateixa fada que cobijà Mistral en les seves soletats íntimes.

Aquest paradís encantat, conegut amb el nom de la Vall de Seta, ha trobat el seu cantor. Aquest fou: En Xoxim Martí i Gadea (1837-1920). (Centre d'Est. Contestans 2007: 23).

Sansalvador mostra un gran entusiasme per l'obra de Martí, igualant-lo a Mistral¹⁶ potser pel marcat component valencianista; devia ser un dels pocs materials d'interès folklòric, si no l'únic, que degué conèixer Sansalvador sobre

¹⁶ Per bé que considerem que la tasca de Martí i Gadea és certament lloable i única dins del context valencià del seu moment, no podem estar-nos de manifestar el nostre escepticisme en comparar-lo al cèlebre fundador del Felibrige. Es tracta de personalitats molt diferents amb objectius, també, molt diferents.

el País Valencià compostats per un altre autor. Tenint-lo com a precedent, és fàcil que veiés més justificada la pròpia pràctica com a folklorista: així cobrava sentit dins d'un marc cultural valencià en el qual no estava sol.

Just Sansalvador acabaria la seva tasca folklòrica l'any 1924. A partir de 1925 es dedicaria a l'exercici com a músic militar, però també a la composició musical. El Pare Vicent J. Tena, musicògraf i bibliotecari, va decidir als anys 70 del segle XX recollir l'obra musical creada per compositors valencians. La de Just Sansalvador ocupava 3 toms de 300 pàgines cadascun, els dos primers sobre música d'inspiració valenciana, l'altre, sobre música inspirada en Algesires (Sansalvador, 1976-1978). Sansalvador mateix es dedicà a recollir i reescriure, a instàncies de Tena, el conjunt de la seva obra. De les composicions d'inspiració valenciana,¹⁷ prop de dues terceres parts són arranjaments orfeònics o composicions per a banda a partir d'una o diverses melodies populars que hagué recollit durant els anys 1922-1924. Sovint incloïa en les primeres pàgines de les partitures la lletra o la melodia popular en què es basava cada composició. Això és una mostra ben clara de com el van marcar els anys de recol·lecció, de la importància que hi va donar com a músic i compositor.

3. *Conclusions*

La tasca folklòrica de Just Sansalvador tingué lloc entre els anys 1922 i 1924. En un període de temps molt breu es van aconseguir uns resultats de dimensions ben remarcables. Fem un breu exercici comparatiu a tall d'exemple. Prenem com a referència les 1676 cançons que es compten en la memòria publicada el 1929 —i, per tant, descartem ara les cançons presentades als concursos, algunes de les quals coincideixen amb les de la missió. Si les acarem amb les 201 cançons que va recollir Francesc Martínez i Martínez en *Còses de la meua terra* ([1947] 2012), una quantitat gens menyspreable, referides a la vila d'Altea i, en menor mesura, a la comarca de la Marina, observem que el total de cançons aplegades per Sansalvador és vuit vegades major per a una extensió semblant (comarca del Comtat). Si les acarem amb les 1186 cançons que Salvador Seguí aconsegueix per a la demarcació provincial d'Alacant (1974), també una quantitat notable, observem que Sansalvador aconsegueix 490 mostres més... per a una extensió territorial que ocupa el 6% de l'àrea que abraça el treball de

¹⁷ La majoria de les partitures originals manuscrites es conserven al Centre d'Estudis Contestans.

Seguí.¹⁸ La comparativa parla per ella mateixa: Sansalvador supera quantitativament, amb escreix, el treball d'altres folkloristes valencians ben il·lustres. Això, lluny de desmerèixer la comesa d'aquests estudiosos que hem proposat com a exemple, és una prova senzilla que ajuda a apreciar millor el volum dels continguts aportats pels germans Sansalvador.

Per la banda qualitativa, Sansalvador és un dels primers folkloristes valencians, al costat dels relacionats amb la Societat Castellonenca de Cultura,¹⁹ que exerceix plenament d'acord amb una metodologia folklòrica. Prèviament, només Francesc Martínez havia començat a treballar el folklore com una disciplina diferenciada i amb un mètode propi, però no va excel·lir en el tractament de les mostres com sí que ho féu Sansalvador. La consideració constant del context i dels informants i el respecte indiscutible per la forma i el contingut, condicions que havia de complir *sine qua non* segons el dictat de l'Obra del Cançoner, amb la guia dels qüestionaris i les bases de participació en els concursos i les missions de l'Obra, menaven el folklorista de Cocentaina a actuar com calia en aquesta disciplina.

Per tot plegat, cal situar Just Sansalvador com un dels principals protagonistes valencians del segon període de la història del folklore valencià (1912-1939), ben representatiu de la feina d'aquells anys: va treballar adequadament el folklore, vinculat amb una institució (l'OCPC), i precisament el tractament específic del folklore i la institucionalització del seu estudi són les característiques principals d'aquesta etapa.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CENTRE D'ESTUDIS CONTESTANS (1998): *Cançons de Cocentaina I. Recopilades l'any 1923 per Just Sansalvador i Cortés*, Cocentaina, Centre d'Estudis Contestans, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.

— (2007): *Cançons de Cocentaina II. Recopilades l'any 1924 pels germans Joaquim i Just Sansalvador i Cortés*, Cocentaina, Centre d'Estudis Contestans, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Ajuntament de Cocentaina.

ESCUDEU, T. (2012): «Els folkloristes voluntariosos de Castelló», dins Josep TEMPORAL i Laura VILLALBA (cur.), *La recerca folklòrica: persones i institucions*,

¹⁸ No obstant això, cal dir que el nombre de melodies recollides per Seguí és major.

¹⁹ Vegeu Escuder (2012).

- Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 85-91.
- FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL CIBILS, VDA. ROMAGUERA (1929): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, v. III, Barcelona.
- MARTÍNEZ, F. ([1947] 2012): *Còses de la meua tèrra (la Marina). Terça tanda i darrera*, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.
- MASSOT, J. (1995) *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. V, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. VIII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PARDO, F.; JESÚS-MARÍA, J. Á. (2001): *La música popular en la tradició valenciana*, València, Institut Valencià de la Música.
- SANSALVADOR, J. (1976-1978): *Obras musicales. Justo Sansalvador Cortés*, 3 vols., València, Algesires.
- SEGUÍ, S. (1974): *Cancionero musical de la provincia de Alicante*, València, Diputación Provincial de Alicante, Editorial de Música Piles.
- VIDAL, V. (2014): «L'escola en valencià: els ensenyants-folkloristes i els reculls de rondalles», dins BATALLER, Alexandre i Margarida COLL, *Literatura oral i educació: simbiosi i complicitats*, Alacant, Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 63-75.

EL PROCÉS DE TRANSCRIPCIÓ, EDICIÓ I FIXACIÓ D'UN CORPUS INÈDIT A PARTIR
DELS MATERIALS RONDALLÍSTICS D'ADELAIDA FERRÉ I GOMIS*

Laura Villalba Arasa
*Universitat Rovira i Virgili -
Grup d'Estudis Etnopoètics*

Emmarco en aquest article un dels resultats de la tesi doctoral recentment presentada al Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, batejada amb el títol *Adelaida Ferré i Gomis, folklorista. Edició, catalogació i estudi del seu corpus rondallístic*. Vinculada a dues de les línies d'investigació principals d'aquest Departament, el folklore i els estudis literaris de gènere, la meua tesi ha estudiat la figura d'Adelaida Ferré i Gomis com a folklorista i, de manera especial com a rondallista. En aquest context, he transcrit, editat, fixat i catalogat un conjunt de noranta-sis rondalles, setanta-set de les quals inèdites, que es troben, com pràcticament tots els materials de les que foren alumnes de Rossend Serra i Pagès a les classes de folklore que va impartir, entre altres institucions a l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona, entre les parets de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, un dels principals centres arxivístics del país.

Tot i que aquest article se centra a mostrar com ha estat el tractament que he donat als textos rondallístics, convé no deixar de dir que, en el cos del meu treball de doctorat he estudiat altres textos igualment inèdits com són ara un conjunt epistolar integrat per trenta-una cartes unidireccionals d'Adelaida Ferré cap a Rossend Serra i Pagès, apunts per a les classes de Folklore a més de materials esparsos tals com anotacions del mateix Serra i Pagès que constitueixen l'essència de la seua idea de *folklore* —recordem que una de les obres pendents de veure la fi i la llum a la mort del folklorista va ser, precisament l'obra *Folklore*, de la qual se'n conserven inèdits el pla, els apunts, els esquemes i les notes.

* Aquest article forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, grup reconegut (2009 SGR 644) i consolidat (2014 SGR 755) per la Generalitat de Catalunya, i s'emmarca en una línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'R+D: FFI 2009-08202.

1. *Localització, ubicació i descripció del corpus: l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona*

Les setanta-set rondalles que he tractat es conserven repartides —inèdites— entre el Fons Personal Rossend Serra i Pagès i el Fons Personal Sara Llorens i Carreras a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. L'Arxiu conserva la documentació generada pel govern de la ciutat des de la creació del règim municipal de Barcelona al segle XIII i fins el primer terç del segle XIX, així com d'altres materials arxivístics, bibliogràfics o hemerogràfics considerats interessants per al coneixement de la història de la ciutat sense límits cronològics.

1.1 *El Fons Personal Rossend Serra i Pagès*

A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserven, en primer lloc, intactes i en bona part inèdits, els materials que integren el Fons Personal de Rossend Serra i Pagès, un dels fons de caràcter privat més voluminosos que s'hi conserven.¹ Aquest Fons es troba sota el registre AHCB3-022/5D.61 dividit en dues parts: I. Documentació personal i activitat professional i II. Epistolari. Els materials folklòrics de Serra i Pagès es localitzen, bàsicament, en la primera part del seu fons, entre els registres 5D.61-19/C1 i 5D.61-54/C11. Aquest corpus de materials està integrat per 7.400 documents. Sis d'aquests registres: del 5D.61-25/C8-2 a 5D.61-25/C8-7 corresponen a 6 rondalles de Ferré.²

Per entendre la distribució dels materials de folklore d'Adelaida Ferré cal entendre la distribució dels materials de Serra i Pagès en el seu Fons. A la mort del folklorista, la persona encarregada d'ordenar i classificar els materials folklòrics del seu fons va ser Sara Llorens. En el fragment d'una carta de Llorens a Agustí Duran i Sanpere del 9 de juliol del 1937 que es troba reproduït a la descripció

¹ Els materials que formen part del fons del folklorista es poden consultar en dos inventaris: AHCB3-22/5D.61 Rossend Serra i Pagès. Documentació personal i activitat professional. Part 1 i AHCB3-22/5D.61 Rossend Serra i Pagès. Epistolari. Part 2. Actualment, i a diferència del moment en què vaig desenvolupar aquesta recerca, aquests dos inventaris poden consultar-se en línia a través dels enllaços següents: <[http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fixers/Sera20Pagès,%20Rossend%20\(1a%20part\)%20\(5D.61\).pdf](http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fixers/Sera20Pagès,%20Rossend%20(1a%20part)%20(5D.61).pdf)> i <[http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fixers/Serra%20Pagès,%20Rossend%20\(2a%20part\)%20\(5D.61\).pdf](http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fixers/Serra%20Pagès,%20Rossend%20(2a%20part)%20(5D.61).pdf)>.

² Es tracta de sis versions que, en el cos del treball de tesi, s'han catalogat com a versions del tipus internacional ATU 510A (Uther 2004) i que van ser recollides en cinc poblacions catalanes diferents de la boca de cinc informants.

inicial dels materials que conté l'inventari de Rossend Serra i Pagès, la folklorista de Pineda diu:³

Em plaurà d'enviar-vos a Barcelona el valuós material folklòric del mestre Serra Pagès, per a que sigui annexat als altres manuscrits i llibres seus, abans d'anar al seu destí provisional. El Sr. Miquel i Planas em dóna la seva aprovació al projecte de posar en seguretat els preats manuscrits. I com que del Sr. Patxot trigaria massa a venir la resposta, podeu, doncs, posar-ho ja en pràctica [...]. Es tracta de 46 carpetes numerades, més les vint de l'Epistolari. Solament he pogut ordenar el paperam escampat; aplegar a les obres que ja tenia eix i ordre les notes documentals que hi tenien relació remota o immediata; donar cos i línia general aprofitant totes les dades, conferències i lliçons adients, a les obres que encara no en tenien, però que m'han semblat que estaven ja en gestació en l'ampli pensament del gran folklorista; aplegar en plec numerats, dins de cada carpeta els temes homogenis, i formar-me, per fi una mica de catàleg (un esquema) per a conservar una idea de les parts importants del tresor que he guardat tots aquests anys gelosament i que ara poso en mans del Servei del Patrimoni espiritual de Catalunya.

En el Fons Personal Rossend Serra i Pagès es conserven més de vuit-cents documents que Adelaida Ferré —la faena de folklorista de qui ha estat pràcticament desconeguda fins a l'aparició del treball de doctorat que l'estudia— va recollir i va lliurar al mestre.⁴ La descripció d'aquests materials no va ser una faena fàcil, ja que durant el procés vaig topar amb nombrosos impediments. D'aquests, el primer va ser adonar-me que hi havia materials duplicats i, segons en quins casos, triplicats: sembla que Ferré recollia els materials, a vegades els passava a net —observant el canvi en el traç de la lletra és fàcil de veure— i, sovint, fet això, els lliurava a Serra i Pagès, que, també en alguns casos, els tornava a copiar per als seus interessos personals. Una vegada els materials arriba-

³ Com fa notar Pujadas (2004b: 436): «historiador, arxiver, arqueòleg, llicenciat en lletres i doctorat en dret», Duran i Sanpere (Cervera 1887 – Barcelona 1975) va organitzar i dirigir l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i els arxius i museus de Cervera, i presidí (1961-1963) l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Aquesta carta enviada per Sara Llorens a Agustí Duran no es troba en l'*Epistolari (1901-1954)* de la folklorista (2004b). Respecte a la relació entre Agustí Duran i Sara Llorens, en una carta d'aquesta a Dolorettes Serra, la filla de Serra i Pagès, hi ha una referència a partir de la qual s'intueix la col·laboració entre els dos personatges: «De totes maneres el Sr. Duran i Sanpere m'ha dit que queda tot perfectament arxivat i, per tant, inaccessible a certes mans» (Pujadas 2004b: 436).

⁴ Tot i que en un moment determinat vaig fer un buidatge sistemàtic de l'inventari d'aquest fons personal, segueixo les informacions que proporciona l'actualització d'aquest catàleg feta pel personal de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

ven a mans del folklorista, ell mateix —o potser Llorens, a la seua mort— els distribuïa segons l'esquema que li semblava millor; això no obstant, segons com, en feia una llista completa al final de cada apartat i això explica la possibilitat que hi haja duplicitat en la descripció dels documents.

Així, seguint de manera exclusiva l'inventari, la descripció és difícil, ja que hi ha documents que no estan signats per la folklorista. Amb tot, i basant-me en les dades d'aquells que li van fer d'informants, en quines dates aproximades va fer treball de camp folkloric i en quins llocs, n'atribueixo l'autoria, només, però, si n'estic del tot segura.⁵

Tot i la dificultat de descripció, vaig determinar que calia donar unes notes mínimes, per indicatives i poc precises que fossen, sobre els materials, altres que les rondalles, que la folklorista havia aportat al mestre —i en certa manera a la literatura popular catalana—, per tal de facilitar la faena a futures investigacions.

Per sistematitzar els materials de manera eficaç, doncs, dono la informació a partir de les notes de l'inventari i, per tant, a partir de la classificació de materials de Serra i Pagès. En la classificació definitiva hi ha una divisió documental feta en set apartats classificats en diferents capses o carpetes.⁶ Els criteris que adopto per fer aquesta sistematització són els següents: segueixo en tot moment les nomenclatures que el folklorista va fer servir i la referència general als documents l'anoto entre parèntesis: Literatura oral o Demofilologia (5D.61-24 a 5D.61-27); Etologia o ciència dels costums (5D.61-29 a 5D.61-32); Eortologia o disciplina que estudia les festes d'una cultura determinada; Pistologia. Creences, supersticions, pressentiments, auguris o esperits (5D.61-32 i 5D.61-33); Enigmística o jocs d'esperit (5D.61-36 a 5D.61-39); Eucològica o estudi de l'oració (5D.61-40 a 5D.61-42), i Jocs (5D.61-43 a 5D.61-45).

Cadascun dels apartats està dividit en subapartats, que adjunto en l'annex I. En aquest annex, però, només hi incloc la llista dels subapartats en què Ferré hi

⁵ El fet que en començar el treball de buidatge dels materials de Ferré al Fons Personal Rossend Serra i Pagès l'inventari no es trobés accessible en línia em va permetre familiaritzar-me amb les cal·ligrafies de la folklorista —amb la «lletra en brut» i amb la «lletra en net»— i del folklorista. A més em va permetre fer-me una idea que hi havia molt més material del que s'inventariava. Ara bé, com he dit anteriorment, l'objecte de la meua tesi era exclusivament, —i en això mateix se centra el present article— presentar, transcrivint-lo, classificant-lo i estudiant-lo, el corpus rondallístic de Ferré que he aconseguit localitzar.

⁶ Considero definitiva la classificació que apareix en l'inventari del FPRSP.

té materials. De tot el material que referencio, només he estudiat de manera aprofundida el petit corpus de sis rondalles que analitzo sota el tipus internacional 510A d'ATU (vegeu Annex 1).

Apartat per apartat i havent fet un recompte tan exacte com m'ha estat possible, al Fons Personal Rossend Serra i Pagès es conserven vuit-cents noranta documents folklòrics recollits per Ferré. Cal dir que, tal com he advertit més amunt, alguns d'aquests documents classificats són còpies fetes per Serra i Pagès, i d'altres són duplicats que es troben entre els originals, és a dir, entre els documents que Ferré recollia in situ i els que després passava al mestre.

A continuació quantifico el nombre de documents que hi ha en cada apartat de l'inventari, i que jo mateixa vaig analitzar a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, i indico quins són aquells que semblen repetits i que caldria contrastar. En línies generals, en el Fons es conserven:

- Sis rondalles
- Quaranta-tres cançons
- Dos costums
- Seixanta-tres pràctiques supersticioses, remeis o pràctiques curatives
- Cent trenta-quatre endevinalles⁷
- Sis-centes catorze oracions⁸
- Cinquanta-sis jocs.

Així, si excloc els materials probablement duplicats, el conjunt de materials conservats, inèdits, en el Fons Personal Rossend Serra i Pagès ascendeix a uns sis-centes trenta documents, una quantitat gens menyspreable si tenim en compte que la folklorista de qui més materials hi ha documentats en el mateix fons per sota d'ella és Joana Vidal i se'n conserven cinquanta-cinc.

1.2 *El Fons Personal Sara Llorens i Carreras*

L'inventari del fons Sara Llorens i Carreras es localitza en el registre AHCB3-308/5D.78, concretament a 5D.78.⁹ Aquest fons es troba distribuït en vint-i-

⁷ D'aquestes, trenta-tres són, amb molta probabilitat, endevinalles repetides i classificades segons un altre criteri: localització, identitat del compilador o idioma.

⁸ En aquest cas, com en l'anterior, dues-centes cinquanta-cinc oracions poden ben bé ser duplicats d'oracions incloses en la classificació anterior, és a dir: 6. Eucològica, de *a a j*.

⁹ Ara per ara —i no en el moment en què vaig realitzar-ne el buidatge— l'inventari d'aquest fons

set carpetes relligades i amb títols que en descriuen succintament el contingut: 1. Meravelloses; 2. Meravelloses [sic]; 3. Exemples morals; 4. Llegendes. Generalitats; 5. Llegendes; 6. Llegendes religioses; 7. Llegendes. Història, etimologia; 8. Supersticions. Sagrades, profanes; 9. Supersticions. Follets, fantasmes...; 10. Supersticions. Bèsties, persones dotades, persones subjectes a... [sic] 11. Oracions; 12. Paremiologia; 13. Folklore de Pineda. Vària; 14. Supersticions, ciències ocultes, dimonis...; 15. Remeis; 16. Vària. Jochs; 17. Dimonis, bruixes; 18. Endevinalles; 19. Usos i costums; 20. Coteig de les rondaies de Pineda; 21. Índex. Rondaies, Generalitats; Rondalles de Pineda; 22. Rondalles escollides; Rondalles escollides (bis) Rondalles escollides...; 23. Rondalles; 24. Blancaflor; 25. Rondaies de Pineda (humorístiques, esporuguidores); 26. Llegendes (mig home, mig peix); 27. Llegendes de mar.

Els únics materials que hi ha d'Adelaida Ferré en aquest fons són setanta-una rondalles incloses en la carpeta 22. Rondalles escollides. Són els que descriu en l'apartat 1, «Descripció del corpus», de la segona part d'aquesta tesi doctoral i que transcriu, classifica i estudia a partir de l'apartat 3, «El Corpus».

El fons personal de la folklorista de Pineda està integrat per un nombre indeterminat de documents, alguns dels quals originals manuscrits del *Rondallari de Pineda*. Entre els documents d'aquest fons (rondalles, exemples morals, llegendes, supersticions, oracions, paremiologia, remeis, jocs, endevinalles, costums) dividits en 27 carpetes, en la carpeta 22. Rondalles escollides, en la primera camisa *Rondalles recollides per l'alumna Adelaida Ferré i Gomis* s'hi localitzen les 71 rondalles manuscrites en fulls de mida quartilla que integren la majoria del conjunt que tracto.

2. Les rondalles de Ferré: un corpus eminentment inèdit

Un cop localitzats els 77 documents, vaig analitzar-ne la forma, la homogeneïtat o la heterogeneïtat, vaig digitalitzar els documents amb la forma exacta com eren els originals i, a partir d'aquí, vaig establir uns criteris d'edició que s'adeqüessin a les característiques de tot el corpus, que, com ara veurem, d'homogeni en tenia ben poc.

Per a l'establiment dels criteris d'edició de les rondalles vaig tindre en compte altres obres que editen textos rondallístics prenormatius i n'exposen els crite-

es pot consultar en línia a <[http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fitxers/Llorens%20i%20Carreres,%20Sara%20\(5D.78\).pdf](http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fitxers/Llorens%20i%20Carreres,%20Sara%20(5D.78).pdf)> [data de consulta: maig del 2014].

ris d'edició. En aquest sentit em van ser especialment útils *El rondallari Aguiló*, editat el 2008 pel doctor Jaume Guiscafrè (Guiscafrè 2008) i *El rondallari català* de Pau Bertran i Bros, estudiat i editat molt curosament pel mestre Josep Maria Pujol (Bertran i Bros 1989). Cal destacar, també, l'ajuda que vaig trobar tant en l'article «Per a una edició crítica de les obres completes de Jacint Verdaguer de Farrés, Molas, Pinyol i Torrents, publicat a l'*Anuari Verdaguer* (Farrés: 1987), com en la sèrie d'articles resultants de a II Jornada sobre l'edició de textos literaris catalans, celebrada a Vic el 2011. Així, encara que la consulta d'aquestes referències em va resultar profitosa, els materials amb què treballava tenien unes característiques específiques molt determinades, ja que eren textos de procedència geogràfica diversa i dispersa i d'informants diferents i, per tant, l'establiment de criteris no ha estat fàcil. Els criteris d'edició que vaig fixar i que especifico en un dels darrers apartats del preàmbul de la meua tesi, estan fets sobre la base dels problemes de transcripció que presentaven les rondalles i, a partir d'aquí, van ser aplicats a la resta de textos que en el treball els van requerir.

Un 80'2 % del corpus rondallístic d'Adelaida Ferré és inèdit; el 19'8 % restant són rondalles divulgades en 7 publicacions catalanes entre 1900 i 1933. El gruix de materials està format per textos de la tradició oral que la folklorista va recollir de boca d'informants provinents de setze poblacions de Catalunya. Aquestes poblacions són: Abella de la Conca (Pallars Jussà), Agramunt (Urgell), Alella (Maresme), Almenar (Segrià), Alòs de Balaguer (Noguera), Barcelona, Bellver de Cerdanya, Fontsagrada (Pallars Jussà), Isòvol (Cerdanya), Llagostera (Gironès), Porrera (Priorat), Reus (Baix Camp), Rubí (Vallès Occidental), Sant Climent de Llogregat (Baix Llobregat), Torrelavit (Alt Penedès) i Valls (Alt Camp).

El fet que es tractés de rondalles recollides en llocs geogràfics distints i de boca de diversos informants: un total de 22, fa que pugui parlar del de Ferré com un corpus heterogeni. Aquesta heterogeneïtat es reflecteix en vacil·lacions contínues, marques dialectals sense coherència, d'acord amb la localització dels textos, castellanismes, etc. Així doncs, vaig optar per aplicar un criteri com més fidel millor amb aquesta llengua oral perquè es fessin paleses les característiques tant dialectals com de registre dels textos i perquè se'n pogués fer una lectura tan propera als originals com fos possible.

3. Criteris de transcripció, edició i fixació dels textos

Optant per un criteri de màxim respecte a l'oralitat i amb les excepcions que enumero a continuació, vaig regularitzar l'ortografia dels textos segons la normativa catalana vigent si aquest fet no implicava ni podia provocar canvis en una lectura del text en veu alta. Per tant, la intervenció va ser només a nivell fonètic o, alguna vegada, a nivell morfològic; no, en canvi, a nivell sintàctic o lèxic. El fet de no actuar en el primer cas, és a dir, en el nivell fonètic o morfològic, podria causar problemes de lectura; i fer-ho en el segon, és a dir, a nivell sintàctic o lèxic, desvirtuaria del tot la forma original dels escrits. En base a aquestes premisses, descriu tot seguit els criteris de transcripció dels textos en dues llistes. En la primera explico allò que he modificat i en la segona allò que he mantingut.

Pel que fa a la primera llista, doncs:

1. Corregeixo errors involuntaris d'escriptura en l'original
2. Regularitzo la puntuació sempre que cal. Recomponc els diàlegs en paràgrafs independents i unifico l'ús dels signes d'exclamació d'obertura i tancament, si en algun cas són vacil·lants. Així mateix reunifico la distribució dels paràgrafs sempre que em sembla necessari.
3. Regularitzo la morfologia dels pronoms clítics *li* i *ley* quan corresponen a les combinacions *l'hi*, *li hi* i *la hi*.
4. Canvio, per sistema, la forma *ab* pel seu equivalent actual *amb*, que la folklorista usa indistintament.
5. En les formes de pronoms febles (*'m*, *'t*, *'s*, *'ls*) afectades pel fenomen de l'afèresi en recomponc la forma, bé plena, bé reforçada segons la posició que ocupen en el text.
6. Desfaig les ultracorreccions fetes bé per la recol·lectora, bé pels informants mateixos. Així escric *budellim* en lloc de **bodellim*; *muntanya* en lloc de **montanya*. Les formes **poguem* o **pogueu*, **volguem* o **volgueu*, nascudes per analogia amb les formes velaritzades dels infinitius *volguer* i *poguer* les canvio per *puguem*, *pugueu*, *vulguem* o *vulgueu*.
7. Adapto els castellanismes a l'ortografia catalana quan no hi estan i, en conseqüència, evito marcar-los en cursiva: *gènero*, *qüento*, *quarto*, *plaço*, *después*, *fiera*, *boneto*, *iglésia*, *catxassa*, *palàcio*... En els fragments marcadament castellans o en les fórmules reproduïdes fonèticament en aquella llengua, però, sí que hi introdueixo la marca de cursiva.

8. Reconponc la forma aglutinada de les preposicions *a* i *en* en la partícula *an* en combinacions del tipus **a n'el*, **a n'a mi*, etc. Per tant, escric: *an el*, *an a mi*.
9. Uneixo la vocal neutra paragògica amb què acaben certes formes pronominals al pronom anterior mitjançant un guionet: *poseu's-e*, *senteu's-e*, *fiqueu's-e*.
10. Reservo l'ús de l'accent circumflex per marcar l'omissió de la *-r* final dels infinitius aguts o monosíl·labs: *matà'l*, *lligà'ns*, *fè'ls*.
11. Elimino les majúscules sobreres de mots com ara *rei*, *cel*, *sant* o *infern*.
12. Uso quatre guionets entre claudàtors [---] per marcar si en cap moment hi ha un blanc en l'original o si m'ha estat impossible desxifrar l'escriptura de la folklorista.

D'altra banda, i per tal de no alterar la genuïtat dels textos i fer partícip el lector de com era el pas de la llengua oral a la llengua escrita en textos de caràcter folklòric i en una època en què la norma encara no s'havia fixat, mantinc:

1. El fenomen fonètic de l'afèresi marcant-lo amb un apòstrof en paraules com: '*vellaneta* (avellaneta), '*nem* (anem), '*xò* (això), '*llà* (allà).
2. Els resultats de la distinta evolució dels grups llatins -C'L-, G'L-, -LE- i -LI-, malgrat les vacil·lacions que sovint hi ha en un mateix text i la no sistematització: *veia* per *vella*; *taiar* per *tallar*; *trebai*, *trebaia* i *trebaiar* per *treball*, *treballa* i *treballar*.
3. Les vacil·lacions internes en el text original del tipus: *una anell* i *un anell*; *pro* i *però*; *senyora* i *sinyora*.
4. La monoftongació del diftong /*wa*/ en mots com *guardar*, *guarnir* i *quartera* que són transcrits com *gurdar*, *gurnir* i *curtera*. Tot i així, en els casos en què és necessari, en regularitzo l'ortografia. Per tant: **gurdar*, *gurnir* o *curtera* han estat substituïts per *gordar*, *gornir* i *cortera*.
5. La síncope vocàlica en mots com *carbassa* (carabassa), *pro* (però) o *prei* (parell).
6. Totes les formes del pronom demostratiu de proximitat fins i tot quan en un mateix text hi ha vacil·lacions.
7. Les fluctuacions en la grafia dels pronoms possessius femenins: *meualmeva*, *meues/meves*.
8. La preposició *a* davant de complement directe.
9. L'ús de la preposició *de* davant de la conjunció *que*.
10. La morfologia verbal, especialment interessant en les formes occidentals, bo i respectant les fluctuacions que es produeixen en un mateix text o en textos diferents transmesos pels mateixos informants.

11. Altres fenòmens fonètics no tan regulars però igualment interessants de notar com ara els increments velars en els verbs *caldre* i *valdre* (*calguer* i *valguer*); la dissimilació consonàntica $n+n > d+n$ en mots com *dingú* (ningú); el tancament absolut de la *e* pretònica en contacte amb una consonant palatal: *sinyora* (senyora); les consonants i vocals antihiàtiques en paraules com *dugues* (dues) o *paiella* (paella); l'assimilació consonàntica (*nyinyol* en comptes de *llynyol*), o l'articulació diftongada de la vocal velar inicial *o-* en mots com *aulor* i *auloroses* (olor i oloroses).

Pel que fa al lèxic, quan una paraula no havia estat localitzada al *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* o en cas que la definició que s'hi donava no estés d'acord amb el context o amb l'ús que pren en la rondalla, vaig recórrer al *Diccionari Català-Valencià-Balear* i en cas que Alcover i Moll no l'haguessin recollit vaig consultar altres gran repertoris lexicogràfics tals com el de Labèrnia o Petit. En aquests casos vaig definir el terme en una nota a peu de pàgina o bo i apuntant-ne l'alternativa normativa. En cas que la paraula no aparegués en cap diccionari ho vaig fer notar amb l'ús de l'adverbi *sic* entre claudàtors a fi que el lector no me n'atribuís la falta.

4. Presentació dels materials

Un cop establerts uns criteris d'edició útils tant per als textos rondallístics com per a la resta de materials (tots prenormatius) em calia establir un sistema de presentació dels textos clar i entenedor i en el qual s'hi encabís tota la informació contextual que apareixia anotada en els originals. Cal recordar que Ferré, apartant-se de la pràctica habitual a l'època, recollia, a part dels materials folklòrics en qüestió, notes sobre els seus informants: a banda d'anotar el nom i la procedència de l'informant hi afegia, també, l'edat, la professió i, ocasionalment, la informació contextual, és a dir, «quan», «com» i «de qui» l'informant havia après la rondalla. Per als materials provinents del Fons Personal Rossend Serra i Pagès, vaig mantindre el sistema utilitzat pels arxivers. Com que els materials del Fons Personal Sara Llorens i Carreras no estaven classificats seguint cap ordre ni sistema jo mateixa en vaig establir un: la referència FPSLC precedida per un número d'ordre establert per mi mateixa, el títol de la versió, la referència sobre l'informant i la resta de dades contextuais.

Després d'haver transcrit, editat i fixat el textos el resultat va ser el següent: el número del tipus (segons el sistema internacional de catalogació, segons el web RondCat o un número correlatiu en el cas de les rondalles no catalogades),

el número de la versió en cas que n'hi hagués més d'una, la transcripció del text, la informació contextual de la rondalla, i la referència formal de la rondalla, és a dir: el número de referència al Fons Personal Rossend Serra i Pagès o el número de referència al Fons Personal Sara Llorens i Carreras. Cadascun dels 77 textos presenta, doncs, el següent esquema:¹⁰

NÚMERO DEL TIPUS

I. Número de la versió

Títol d'Adelaida Ferré i Gomis / [Títol assignat per mi]

Transcripció del text.

Referència formal de la rondalla:

(i) Número de referència al Fons Personal Rossend Serra i Pagès [FPRSP] de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona | Informant | Localització | Data de recollida |

(ii) Número de referència (assignat per mi mateixa) al Fons Personal Sara Llorens i Carreras [FPSLC] | Informant | Localització | Data de recollida |

(1) Rondalles catalogades segons ATU: Títol del tipus ATU (Uther 2004) | Títol

català del tipus segons Oriol/Pujol (2003; 2008) | Altres possibles catalogacions.

(2) Rondalles catalogades al web RondCat (i no a ATU): Títol del tipus «C» | Altres possibles catalogacions.

(3) Rondalles no catalogades

MOT. Motius de la versió segons l'índex de Thompson.

Les imatges següents són d'una versió manuscrita original del tipus ATU 130 i, a continuació, la transcripció editada de la mateixa versió per donar mostra del resultat del tractament que s'ha donat als textos:

¹⁰ Vaig prendre com a model formal l'edició del corpus narratiu folklòric d'Emili Samper (2013) en la seua tesi doctoral que, a la vegada, ell va prendre de l'edició d'*El rondallari Aguiló* de Jaume Guiscafrè (2008). Totes dues edicions mereixen ésser preses com a models formals d'edició de corpus rondallístics per la claredat en la presentació dels materials. Per això les vaig tindre en compte tot i que vaig adaptar el model a les característiques particulars dels textos que estudiava.

Dins: al foch hi havia una netta que anava y de l'ajo
 ella m'ha regamentat lo nas; a dalt de la porta hi havia
 un palat y m'ha tirat lo simon al cap; al davant de la
 porta hi havia un vell rabia, que m'ha mossegat; al de
 vant hi havia un llotí (una home gran) que m'ha pegat
 una punta de peu y ha sortit un furienc del estable y
 m'ha tirat al carrer.
 Los lladres no van voler se movent mes a la casa
 y las bestias hi van viure molt bé.
 Al davant de la porta hi ha un home
 tan bon saluter:
 que li dono a for salutes
 y me las fa en paper.

Després van veure un lladre que era molt petit
 perquè's anava de lluny, y era al'una casa de lladres.
 El ruc li diu: Anem, hi? — Anem.
 Llavors van anar-hi hi, lo bon se va posar sota de
 tot, lo ruc de davant del bon, lo gos de davant del ruc, lo gat de
 davant del gos y la gallina de davant del gat.
 Tot aquí que sortí lo capítol de lladres y al veure
 allí fura, corrents d'espantats. Els altres lladres, també van
 fugir.
 Llavors los lladres van ser fora de la casa, las bestias
 que hi entraren y lo gat, se van ficar al foch; la gallina de davant
 d'home gran, de la porta, lo gos de davant, lo ruc de davant y
 lo bon al estable.
 Lo capítol deia a tots los lladres: Hi volen anar?
 — No, no. — Cobrats; ja hi anirà jo.
 Llavors va ser allí se va posar a la porta
 del foch perquè's creia que hi havia brases y eren bon
 alle del gat. Tant y tant se'l miraven qu'al últim lo gat
 que li saltà y li donà una respiració al nas; la gallina
 li va tirar una agulla; lo gos li va donar un mossegada,
 lo gos ruc una cosa; sortí lo bon furienc del estable
 y li pegà ben pegada y'l tirà al carrer.
 Tots los lladres hi deyan: Que t'ha passat?

TIPUS 130

II

Lo lladre ben ataconat

Una vegada era un pagès que tenia un ruc molt sec i ja no podia dur carga. Lo pagès que li va dir:

— ¡Au! ¡Toca el dos!

Lo ruc se'n va anar tot content de trobar-se tan lleuger, sense gens de carga, i quan va ser a mig camí va trobar un gat. Diu:

— ¿Què fas aquí?

— Los amos m'han tancat la porta.

— Doncs vine amb mi, que anirem a les bodes del rei Fernando i farem de músics si podem arreplegar algun instrument.

— Doncs anem.

Després van trobar un gos i lo ruc li va dir:

— ¿Vols vindre amb naltros?

— Sí, sí.

—Doncs anem.

Després troben una gallina:

—¿Què fas aquí?

M'hi estic perquè demà és el sant de la mestressa i volen fer-me amb arròs.

—Doncs vine amb naltros que anem a tocar a les bodes del rei Fernando.

—Anem.

Després van trobar un bou i li van dir:

—¿Què fas aquí?

—M'hi estic, que demà em tenen de portar a l'escorxador.

—Doncs anem, anem.

I també se'n va anar amb ells. Després van veure un llumet que era molt petit perquè es veia de lluny, i era d'una casa de lladres.

El ruc diu:

—¿Anem-hi?

—Anem.

Quan van arribar-hi, lo bou se va posar sota de tot, lo ruc damunt del bou, lo gos damunt del ruc, lo gat damunt del gos i la gallina damunt del gat.

Vet aquí que surt lo capità de lladres i al veure allò fuig corrents d'espantat. Els demés lladres també van fugir.

Quan los lladres van ser fora de la casa, les bèsties que hi entren i el gat se va ficar al foc, la gallina damunt de la porta, lo gos darrere, lo ruc davant i lo bou a l'estable.

Lo capità deia a tots los lladres:

—¿Hi voleu anar?

—No, no.

—Covards, ja hi aniré jo.

Quan va ser allí se va posar a la vora del foc perquè creia que hi havia brases i eren los ulls del gat. Tant i tant se'l mirava que a l'últim lo gat que li salta i li dóna una esgarrapada al nas; la gallina li va tirar una cagerada, lo gos li va donar mossegada, lo ruc una coça. Surt lo bou furient de l'estable i li pega banyada i el tira al carrer.

Tots los lladres li deien:

—¿Què t'ha passat?

Diu:

—Al foc hi havia una vella que cosia i amb l'agulla m'ha esgarrinxat lo nas; a dalt de la porta hi havia un paleta i m'ha tirat lo ciment al cap. Al darrere la

porta hi havia un vell rabiós que m'ha mossegat; al davant hi havia un botsó (un home gros) que m'ha pegat una punta de peu i ha sortit un furient [sic] de l'estable i m'ha tirat al carrer.

Los lladres no van voler-se acostar més a la casa i les bèsties van viure molt bé.

Al darrere la porta hi ha un home
tan bon sabater
que li dono a fer sabates
i me les fa de paper.

[23 | FPSLC] Josep Sugranyes Ferré, 12 anys | Reus | desembre de 1904 |

ATU 130 *The Animals in Night Quarters* | **Oriol/Pujol 130** Els animals van de viatge

MOT.

II

B296	<i>Animals go a-journeying</i>
N776	<i>Light seen from tree lodging place at night leads to adventures</i>
K335.1.4	<i>Animals climb on one another's backs and cry out; frighten robbers</i>
K1161	<i>Animals hidden in various parts of a house attack owner with their characteristic powers and kill him when he enters</i>
Z10.2	<i>End formulas</i>

Com deia en començar, en aquest article he centrat l'atenció en el tractament de setanta-set rondalles inèdites recollides per Adelaida Ferré. De tota manera, i només en el Fons Personal Rossend Serra i Pagès es conserven al voltant de 900 documents —bàsicament inèdits— que Ferré va lliurar al seu mestre. La importància dels arxius a l'hora de preservar materials inèdits és cabdal per a la recuperació de la memòria d'uns subjectes determinats, en el meu cas, una dona que havia estat si no bandejada sí clarament negligida per la història. Ho és, també, per a la recuperació de la memòria d'una cultura, d'un país. Ara bé, calen més mans —i sovint cors— que lluiten per fer possible aquesta recuperació.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERTRAN I BROS, P. (1989): *El rondallari català*. Estudi preliminar i edició de Josep Maria Pujol. Il·lustracions de Joan Vila, Barcelona, Alta Fulla.
- FARRÉS, P. *et al.* (1987). «Per a una edició crítica de les obres completes de Jacint Verdaguer» dins *Anuari Verdaguer*, Vic, Societat Verdaguer, p. 187-203.
- GUISCAFRÈ, J. (2008): *El rondallari Aguiló: transcripció, catalogació i estudi introductori*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ORIOI, C.; SAMPER, E. (2011): *Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana: el cicle romàntic*, Tarragona, Publicacions URV, «Biblioteca Digital, 5».
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2008): *Index of Catalan Folktales*, Hèlsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, Folklore Fellows' Communications 294.
- SAMPER, E. (2013): *Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica*, Tesi doctoral dirigida per la Dra. Carme Oriol i Carazo i codirigida pel Dr. Magí Sunyer i Molné, Tarragona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.
- UTHER, H. J. (2004) [ATU]: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, Hèlsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica Folklore Fellows' Communications 284, 285, 286.

ANNEX I

1. Literatura oral o Demofilologia

1. Novel·lística catalana: 5D. 61-25/C8.2 a 5D. 61-25/C8.7.

2. Cançonística

2. Cançonetes. Pròpies:

- i. Invectives: 5D.61-26/C10-3 a 5D.61-26/C10-10.
- ii. Formulettes: 5D.61-26/C10-11 i 5D.61-26/C11-2.
- iii. D'eliminació: 5D.61-26/C13-1, 5D.61-26/C13-2, 5D.61-26/C13-6(3), 5D.61-26/C13-6(8), 5D.61-26/C13-9, 5D.61-26/C13-10, 5D.61-26/C13-14, 5D.61-26/C13-14(bis), 5D.61-26/C13-17, 5D.61-26/C13-18, 5D.61-26/C13-19, 5D.61-26/C13-21, 5D.61-26/C13-23, 5D.61-26/C13-26, 5D.61-26/C13-34, 41, 5D.61-26/C13-43, 5D.61-26/C13-48, 5D.61-26/C13-51, 5D.61-26/C13-57 i 5D.61-26/C13-60.

iv. Cançons populars: 5D.61-27/C1-13, 5D.61-27/C1-14(2) a 5D.61-27/C1-22, 5D.61-27/C1-24, 5D.61-27/C1-27 i 5D.61-27/C15.8.

v. Miscel·lània fraseològica. Fórmules mnemotècniques: 5D.61-27/C17.8 i 5D.61-27/C20.6.

3. Etologia o ciència dels costums

a. Festes i costums populars: 5D.61-30/C1-3 a 5D.61-30/C1-5.

4. Pistologia

a. v – VII – VIII. Prejudicis científics: 5D.61-32/C5-9(5), 5D.61-32/C5-9(9) i 5D.61-32/C5-9(10)

b. VIII bis. Prejudicis científics

i. Remeis i pràctiques curatives: 5D.61-32/C6-3 a 5D.61-32/C6-20, 5D.61-32/C6-21 a 5D.61-32/C6-42, 5D.61-32/C6-64, 5D.61-32/C6-80, 5D.61-32/C6-81(1) i 5D.61-32/C6-81(3)

c. XXI Pràctiques supersticioses usuals: 5D.61-33/C7-4 a 5D.61-33/C7-7, 5D.61-33/C7-9, 5D.61-33/C7-11, 5D.61-33/C8-2 a 5D.61-33/C8-6, 5D.61-33/C8-11 a 5D.61-33/C8-16, 5D.61-33/C8-22 a 5D.61-33/C8-23, 5D.61-33/C9-7, 5D.61-33/C8-11.

5. Enigmística i jocs d'esperit.

a. Endevinalles de la *A* a la *G*: 5D.61-37/C1(19), 5D.61-37/C1(30), 5D.61-37/C1 (82), 5D.61-37/C2(10), 5D.61-37/C2(41), 5D.61-37/C2(60), 5D.61-37/C3(3), 5D.61-37/C3(61), 5D.61-37/C3(69), 5D.61-37/C3(70), 5D.61-37/C3(85), 5D.61-37/C3(124), 5D.61-37/C3(150), 5D.61-37/C3(152), 5D.61-37/C3(161), 5D.61-37/C3(168), 5D.61-37/C3(195), 5D.61-37/C3(208), 5D.61-37/C3(216), 5D.61-37/C3(268), 5D.61-37/C3(276), 5D.61-37/C4(3), 5D.61-37/C4(13), 5D.61-37/C4(17), 5D.61-37/C4(31), 5D.61-37/C5(15), 5D.61-37/C5(24), 5D.61-37/C5(25), 5D.61-37/C5(38), 5D.61-37/C5(48), 5D.61-37/C5(51), 5D.61-37/C5(52), 5D.61-37/C5(64), 5D.61-37/C5(75), 5D.61-37/C5(77), 5D.61-37/C5(89), 5D.61-37/C6(16), 5D.61-37/C6(20), 5D.61-37/C6(35), 5D.61-37/C6(48), 5D.61-37/C6(55), 5D.61-37/C6(70), 5D.61-37/C7(4), 5D.61-37/C7(5), 5D.61-37/C7(33), 5D.61-37/C7(44), 5D.61-37/C7(54) i 5D.61-37/C7(55).

b. Endevinalles de la *H* a la *Z*: 5D.61-38/C3(5), 5D.61-38/C3(8), 5D.61-38/C4(16), 5D.61-38/C4(30), 5D.61-38/C4(34), 5D.61-38/C4(43), 5D.61-38/C4(45), 5D.61-38/C4(46), 5D.61-38/C4(52), 5D.61-38/C4(59), 5D.61-38/C4(66), 5D.61-38/C4(75), 5D.61-38/C5(4), 5D.61-38/C5(9), 5D.61-38/C5(28), 5D.61-38/C5(59), 5D.61-38/C5(60), 5D.61-38/C5(78), 5D.61-38/C6(10), 5D.61-38/C7(6), 5D.61-38/C7(21), 5D.61-38/C7(26), 5D.61-38/C7(42), 5D.61-38/C7(45), 5D.61-38/C8(3), 5D.61-38/C8(28), 5D.61-38/C8(29), 5D.61-38/C8(64), 5D.61-38/C8(71), 5D.61-38/C8(79), 5D.61-38/C8(91), 5D.61-38/C8(108), 5D.61-38/C8(119), 5D.61-38/C8(126), 5D.61-38/C8(145), 5D.61-38/C8(152), 5D.61-38/C10(6), 5D.61-38/C10(7), 5D.61-38/C10(11), 5D.61-38/C10(15), 5D.61-38/C10(31), 5D.61-38/C10(38), 5D.61-38/C10(50), 5D.61-38/C11(22), 5D.61-38/C11(23), 5D.61-38/C11(48), 5D.61-38/C11(50), 5D.61-38/C11(70), 5D.61-38/C11(84), 5D.61-38/C11(99), (5D.61-38/C11(21) i 5D.61-38/C11(35), 5D.61-38/C11(36).

c. Endevinalles de diferents indrets de Catalunya classificades pels autors de la versió i/o pels compiladors. La majoria copiades per Rossend Serra i Pagès per l'aplec d'endevinalles: 5D.61-

39/C22-1, 5D.61-39/C22-2, 5D.61-39/C22-4, 5D.61-39/C22-5, 5D.61-39/C22-6, 5D.61-39/C22-8, 5D.61-39/C22-9, 5D.61-39/C22-10, 5D.61-39/C22-11, 5D.61-39/C22-12, 5D.61-39/C22-13, 5D.61-39/C22-14, 5D.61-39/C22-15, 5D.61-39/C22-25, 5D.61-39/C22-28, 5D.61-39/C22-37, 5D.61-39/C22-38, 5D.61-39/C22-39, 5D.61-39/C22-41, 5D.61-39/C22-42, 5D.61-39/C22-43, 5D.61-39/C22-44, 5D.61-39/C22-46, 5D.61-39/C22-61 i 5D.61-39/C22-62.

d. Endevinalles, en castellà, classificades per autors de la versió i/o pels compiladors: 5D.61-39/C23-1, 5D.61-39/C23-9.

e. Endevinalles classificades per l'indret on es diuen i de les quals no es coneix l'autor i només en alguns casos el compilador: 5D.61-39/C24-4 a 5D.61-39/C24-9 i 5D.61-39/C24-11.

6. Eucològica. Estudi de l'oració.

a. Recull d'oracions per a diferents moments de l'església: 5D.61-40/C5-2, 5D.61-40/C5-3, 5D.61-40/C5-9, 5D.61-40/C5-11 i 5D.61-40/C5-12, 5D.61-40/C6-1, 5D.61-40/C6-5, 5D.61-40/C6-6, 5D.61-40/C6-8, 5D.61-40/C6-9, 5D.61-40/C6-10, 5D.61-40/C6-11, 5D.61-40/C6-12, 5D.61-40/C6-13, 5D.61-40/C6-15, 5D.61-40/C6-16, 5D.61-40/C6-18, 5D.61-40/C6-19, 5D.61-40/C6-21, 5D.61-40/C6-24 a 5D.61-40/C6-30, 5D.61-40/C7-7, 5D.61-40/C7-8, 5D.61-40/C7-10, 5D.61-40/C7-15 a 5D.61-40/C7-18, 5D.61-40/C7-20 a 5D.61-40/C7-32, 5D.61-40/C7-35 a 5D.61-40/C7-37, 5D.61-40/C7-40 a 5D.61-40/C7-44, 5D.61-40/C7-52 a 5D.61-40/C7-55, 5D.61-40/C7-58 a 5D.61-40/C7-67, 5D.61-40/C7-69 a 5D.61-40/C7-72, 5D.61-40/C7-76 a 5D.61-40/C7-78, 5D.61-40/C7-81, 5D.61-40/C7-84, 5D.61-40/C7-85, 5D.61-40/C7-89 a 5D.61-40/C7-101, 5D.61-40/C7-113, 5D.61-40/C8-1, 5D.61-40/C8-2, 5D.61-40/C8-6 a 5D.61-40/C8-9, 5D.61-40/C9-2 a 5D.61-40/C10-4, 5D.61-40/C11-2 a 5D.61-40/C11-5, 5D.61-40/C11-7 a 5D.61-40/C11-11, 5D.61-40/C11-14, 5D.61-40/C12-1, 5D.61-40/C12-2, 5D.61-40/C13-1, 5D.61-40/C13-2, 5D.61-40/C14-1, 5D.61-40/C14-3 a 5D.61-40/C14-10, 5D.61-40/C15-1 a 5D.61-40/C15-10, 5D.61-40/C16-1, 5D.61-40/C19-1, 5D.61-40/C19-2, 5D.61-40/C20, 5D.61-40/C21-1 a 5D.61-40/C21-4 i 5D.61-40/C21-7, 5D.61-40/C22-1, 5D.61-40/C22-2, 5D.61-40/C23-1 a 5D.61-40/C23-12, 5D.61-40/C25, 5D.61-40/C27-2, 5D.61-40/C29-2, 5D.61-40/C29-3, 5D.61-40/C29-6 i 5D.61-40/C29-7.

b. Altres oracions recollides per Adelaida Ferré: 5D.61-41/C46-1 a 5D.61-41/C46-19.

c. Oracions i remeis per curar els homes: 5D.61-41/C48-1 a 5D.61-41/C48-5, 5D.61-41/C51-1 a 5D.61-41/C51-3, 5D.61-41/C53-2, 5D.61-41/C54-1 a 5D.61-41/C54-3, 5D.61-41/C55, 5D.61-41/C56, 5D.61-41/C58-1 a 5D.61-41/C58-8, 5D.61-41/C63-1, 5D.61-41/C64-1 a 5D.61-41/C64-3, 5D.61-41/C64-6 a 5D.61-41/C64-9, 5D.61-41/C66-2, 5D.61-41/C66-3, 5D.61-41/C69-1, 5D.61-41/C69-3, 5D.61-41/C69-5, 5D.61-41/C69-6, 5D.61-41/C74-1, 5D.61-41/C74-3, 5D.61-41/C75-1, 5D.61-41/C75-3, 5D.61-41/C77-2, 5D.61-41/C78-2, 5D.61-41/C78-3, 5D.61-41/C80-1 a 5D.61-41/C80-3, 5D.61-41/C80-8 a 5D.61-41/C80-10, 5D.61-41/C81-1, 5D.61-41/C81-2, 5D.61-41/C82-3, 5D.61-41/C83-4, 5D.61-41/C85-1 a 5D.61-41/C85-7, 5D.61-41/C85-9, 5D.61-41/C85-11, 5D.61-41/C87-1 a 5D.61-41/C87-3, 5D.61-41/C88-7, 5D.61-41/C88-8, 5D.61-41/C90, 5D.61-41/C92, 5D.61-41/C93-1, 5D.61-41/C93-2, 5D.61-41/C93-5, 5D.61-41/C93-7 a 5D.61-41/C93-10, 5D.61-41/C93-12, 5D.61-41/C93-19, 5D.61-41/C93-20 a 5D.61-41/C93-23, 5D.61-41/C93-27 a 5D.61-41/C93-34, 5D.61-41/C97, 5D.61-41/C99-2, 5D.61-41/C99-5, 5D.61-

41/C99-6, 5D.61-42/C1-3, 5D.61-42/C2, 5D.61-42/C5-1 a 5D.61-42/C5-11, 5D.61-42/C5-15, 5D.61-42/C5-18, 5D.61-42/C6, 5D.61-42/C7-1 a 5D.61-42/C7-3, 5D.61-42/C8-2 a 5D.61-42/C8-5, 5D.61-42/C8-7 a 5D.61-42/C8-9, 5D.61-42/C8-13 a 5D.61-42/C8-18, 5D.61-42/C9-5, 5D.61-42/C11-1 a 5D.61-42/C11-3, 5D.61-42/C11-7 i 5D.61-42/C11-9.

d. Oracions i remeis per curar animals: 5D.61-42/C12.

e. Paròdies d'oracions o oracions de per riure: 5D.61-42/C15-3, 5D.61-42/C15-19 i 5D.61-42/C15-20.

f. Oracions, conjurs infantils i formuletes: 5D.61-42/C16-1 a 5D.61-42/C16-3, 5D.61-42/C16-5, 5D.61-42/C21-1, 5D.61-42/C21-2, 5D.61-42/C22-2, 5D.61-42/C22-4, 5D.61-42/C22-5, 5D.61-42/C25-3, 5D.61-42/C27-3, 5D.61-42/C30-1, 5D.61-42/C32-3 i

g. Oracions i conjurs per aconseguir favors o guardar-se dels fets humans. 5D.61-42/C36. 5D.61-42/C39-1, 5D.61-42/C43-2, 5D.61-42/C43-4, 5D.61-42/C45, 5D.61-42/C47-1 a 5D.61-42/C47-3, 5D.61-42/C50-2, 5D.61-42/C50-3 i 5D.61-42/C53.

h. Oracions i conjurs per aconseguir favors o guardar-se dels fets naturals: 5D.61-42/C58, 5D.61-42/C59-5, 5D.61-42/C59-8 a 5D.61-42/C59-10, 5D.61-42/C59-13 a 5D.61-42/C59-17, 5D.61-42/C59-19, 5D.61-42/C59-22, 5D.61-42/C59-29, 5D.61-42/C59-31, 5D.61-42/C59-33 a 5D.61-42/C59-36, 5D.61-42/C59-38, 5D.61-42/C60-1 i 5D.61-42/C61.

i. Oracions i conjurs per aconseguir favors o guardar-se dels fets sobrenaturals: 5D.61-42/C66-2

j. Oracions i receptes classificades pels autors de la versió i/o compiladors: 5D.61-42/C72,¹¹ 5D.61-42/C73,¹² 5D.61-42/C74.¹³

7. Jocs

a. D'entreteniment per a infants: 5D.61-43/C7-7(6), 5D.61-43/C7-8, 5D.61-43/C7-13(4), 5D.61-43/C7-13(8), 5D.61-43/C7-19, 5D.61-43/C7-23 i 5D.61-43/C7-28.

b. Jocs passius per a criatures portats per persones grans: 5D.61-43/C8-1, 5D.61-43/C8-5 i 5D.61-43/C8-6.

c. Jocs rudimentaris per a criatures: 5D.61-43/C9-12, 5D.61-43/C9-13, 5D.61-43/C9-14(18), 5D.61-43/C9-14(18), 5D.61-43/C9-22, 5D.61-43/C9-24, 5D.61-43/C9-29, 5D.61-43/C9-32, 5D.61-43/C9-34, 5D.61-43/C9-35, 5D.61-43/C9-40, 5D.61-43/C9-48 i 5D.61-43/C9-53.

d. Jocs esportius

i. Còrrer: 5D.61-44/C1-4, 5D.61-44/C1-20 a 5D.61-44/C1-22 i 5D.61-44/C1-47.

¹¹ Es tracta de 25 oracions distribuïdes en 10 plecs, la majoria copiades i ja classificades. Caldria comprovar si n'hi ha versions diferents entre els documents de Serra i Pagès. Deixo aquesta tasca per a investigacions futures.

¹² Són dos centenars d'oracions i, com en el cas anterior, la majoria ja estan classificades en els apartats precedents. Deixo, com en aquell cas, la tasca de comprovar si n'hi ha versions repetides per a investigacions futures.

¹³ Tot i que, a partir de la comprovació cal·ligràfica que n'he fet, aquestes vuit oracions les va recollir Adelaida Ferré, l'inventari indica que van ésser recollides per Pere Ferré Alberich, pare de Pere Ferré i Figuerola i, per tant, avi patern de la folklorista.

- ii. Pegar: 5D.61-44/C2-19.
 - iii. Saltar: 5D.61-44/C3-3, 5D.61-44/C3-4, 5D.61-44/C3-12 i 5D.61-44/C3-12(bis).
 - iv. Ballar: 5D.61-44/C4-1, 5D.61-44/C4-3 i 5D.61-44/C4-7.
 - v. Amagar: 5D.61-44/C5-1 i 5D.61-44/C5-2.
 - vi. Endevinar: 5D.61-44/C6-3 a 5D.61-44/C6-5(bis).
 - vii. Giravoltar: 5D.61-44/C9-4 i 5D.61-44/C9-5.
 - viii. Gronxar-se: 5D.61-44/C10-4.
 - ix. Argument: 5D.61-44/C13-4 i 5D.61-44/C13-5.
- e. Jocs sedentaris
- i. Penyores: 5D.61-45/C1-12, 5D.61-45/C1-21, 5D.61-45/C1-24 i 5D.61-45/C3-2.
 - f. Recull de jocs diversos aplegats en un mateix full o bloc: 5D.61-45/C19-1 a 5D.61-45/C19-5.

ÍNDIX

Àngel VERGÉS i Vicent VIDAL
Presentació. Etnopoètica: arxius i materials inèdits 7

I. Arxius i institucions

Alexandre BATALLER CATALÀ
L'Arxiu dels Tallers de Música Popular. Una aportació al repertori etnomusicològic valencià des d'un projecte de recerca escolar 13

José Enrique GARGALLO GIL
Paremiologia romànica i literatura popular. Ponts de col·laboració interdisciplinària des del projecte ParemioRom 27

M. Magdalena GELABERT I MIRÓ – Irene ZURRÓN SERVERA
Arxius i materials de la Biblioteca Monogràfica de la Institució Pública Antoni M. Alcover de Manacor 39

Dolors LLOPART I PUIGPELAT – Roser ROS I VILANOVA
Josep M. Pujol i el Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars. Memòria d'una relació d'amistat i de creativitat 53

David MASGRAU I HARO – Àngel VERGÉS I GIFRA
L'Arxiu familiar de Pere Alsius de Banyoles 65

Tomàs VIBOT RAILAKARI
El fons Antoni Pons Pastor (1888-1976) a l'Arxiu Històric de la UIB 75

II. Autors i materials inèdits

Joan BORJA I SANZ
A propòsit de l'«Afexitó» d'Aldolf Salvà al Folklore valencià de Francesc Martínez i Martínez 93

Margalida COLL LLOMPART <i>El Recull de Folklore Menorquí (1912) d'Andreu Ferrer: font de materials inèdits</i>	111
Carme ORIOL CARAZO <i>La recuperació del Rondallari de Pineda de Sara Llorens: la correspondència entre Joan Amades i Manuel Serra i Moret</i>	127
Salvador REBÉS MOLINA <i>Francesc Nabot i Tomàs, un col·lector obscur</i>	137
Josefina ROMA RIU <i>Les fitxes de «Matar la Cuca i La Garba de la Mestressa» com a mostra de l'arxiu de recerques d'estudiant, de Josep M. Batista i Roca</i>	157
Josep TEMPORAL OLEART <i>El Manuscrit de Sabater Carbonell: classificació ATU dels materials rondallístics</i>	167
Vicent VIDAL LLORET <i>L'obra folklòrica de Just Sansalvador</i>	193
Laura VILLALBA ARASA <i>El procés de transcripció, edició i fixació d'un corpus inèdit a partir dels materials rondallístics d'Adelaida Ferré i Gomis</i>	211

Aquest llibre, maquetat a Altea,
es va acabar d'imprimir
a primers de novembre de 2015,
als tallers de Llinares Impressors,
ben a prop de la mar de la Vila Joiosa i d'Alacant,
que és la mateixa mar de València,
Tarragona, Barcelona, Mallorca
i la ciutat de l'Alguer.

